

LELKIPÁSZTOR

• EVANGÉLIKUS TEOLÓGIAI SZAKFOLYÓIRAT •

1

Reuss András

*Fél évszázadnyi vonakodás.
A Leuenbergi konkordia
jubileuma*

Pap Kinga Marjatta

*Budapesttől Krakkóig.
Közép-kelet-európai körkép
a Lutheránus Világszövetség
teológiai és szervezeti
hangsúlyairól 1984–2023
(1. rész)*

Angyal-Cseke Csaba

*„Én melyikük szavát
ismétlem?” A farizeus és a
vámszedő példázata a kortárs
exegetikai irodalom tükrében 1.*

Kedves Olvasó!

Fél évszázadnyi vonakodás című dolgozatában Reuss András a *Leuenbergi konkordia* ötven évnyi recepciótörténetét és teológiai hangsúlyait mutatja be, különös tekintettel a hazai vonatkozásokra. Munkájában megállapítja a szerző, hogy a szöveg a reformatori hitvallások tartalmához ragaszkodva fogalmazta meg mindazt, ami közösen elfogadható, noha evangélikusok és reformátusok vonakodva csatlakoztak a szövegben foglaltakhoz. A tanulmány röviden áttekinti a konkordiával szemben nemzetközi szinten is megfogalmazott fenntartásokat, és reflektál azokra. A szerző rámutat: a hazai recepció (is) szinte teljesen figyelmen kívül hagyta, hogy a közös dokumentumban az egyházközösség deklarálása is hangsúlyos.

Pap Kinga Marjatta *Budapesttől Krakkóig – Közép-kelet-európai körkép a Lutheránus Világszövetség teológiai és szervezeti hangsúlyairól 1984–2023 között* című munkája az 1984-es budapesti nagygyűlés óta megtett út és a világszövetség-történet néhány kiemelt elemét vizsgálja közép-kelet-európai szempontból. A szerző a nagygyűlések mindenkori kettős funkciójának megfelelően kitér mind a „közgyűlési” feladatok (választások, teológiai és közéleti állásfoglalások), mind a két alkalom liturgikus életének összevetésére.

A farizeus és a vámszedő példázata a kortárs exegetikai irodalom tükrében című tanulmányában Angyal-Cseke Csaba a példázat értelmezését segítő alapvető kérdések tisztázása után a páli teológiával való kapcsolatával, eredetével, tartalmának szociokulturális hátterével, a szövegének redakcionális és kontextuális problémáival, valamint műfaji, nyelvi és stilisztikai kérdéseivel foglalkozik.

A 99. évfolyamába lépő *Lelkipásztor* megújult külsővel, formában és tartalmi elemekkel jelenik meg a 2024-es évtől. E változás egyik szükségszerű oka az volt, hogy a benne szereplő írások elérhetőkké válhassanak az MTA open access (ingyenes online) folyóirat-adatbázisában, amelynek formai követelményeihez alkalmazkodni kellett. A változás másik oka természetesen az olvasó szempontjait igyekezett figyelembe venni, hogy olyan, a kor tudományos igényeinek megfelelő, de a lap tradicionális profilját is megőrző lapot vehessen kézbe, amelyet olvasóbarát módon tud felhasználni, legyen szó a nyomtatott vagy az online kiadásról.

Az igehirdetési előkészítők a *vízkereszt utáni utolsó vasárnaptól* böjt 1. vasárnapig segítik az igehirdető készülését. Örömteli olvasást kíván

a szerkesztő

Januári számunk szerzői

Angyal-Cseke Csaba teológushallgató, demonstrátor
– Budapest

Czöndör István lelkész – Csóvár

Győri János Sámuelné lelkész – Budapest
Horváth-Hegyí Ádám lelkész – Salgótarján
Lampért Gábor lelkész – Siófok
Lázárné Tóth Szilvia lelkész – Lébény

Pap Kinga Marjatta bölcsész, doktorandusz – Budapest
Reuss András nyugalmazott lelkész, egyetemi tanár
– Budapest

Réz-Nagy Zoltán lelkész – Budapest
Steindl-Papp Judit lelkész – Szombathely

A Lelkipásztorban publikált tartalmakra a Creative Commons BY-NC-ND 4.0 licenc feltételei érvényesek.

Lelkipásztor – Evangélikus teológiai szakfolyóirat

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: Orosz Gábor Viktor

Rovatszerkesztő: Jasper-Makay Emese – Szakács Tamás

A szerkesztőbizottság tagjai

Angyal-Cseke Csaba
Csáky-Pallavicini Zsófia
Fabiny Tamás
Johann Gyula
Kodácsy-Simon Eszter
Kondor Péter

Korányi András
Kőszeghy Miklós
László Virgil
Pángyánszky Ágnes
Percze Sándor
Szabó B. András
Varga Gyöngyi

Szerkesztőség

1141 Budapest, Rózsavölgyi köz 3.

Tel.: 469-1050, e-mail: gabor.orosz@lutheran.hu

Felelős szerkesztő: Petri Gábor

Olvasószerkesztő: Miklósné Székács Judit

Műszaki szerkesztő: Török Andrea

Borítóterv: János Nikolett

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Luther Kiadója

www.lutherkiado.hu

1085 Budapest, Üllői út 24. Tel./fax: 317-5478, e-mail: kiado@lutheran.hu

Felelős kiadó: Antal Bálint

Előfizetési díj egy évre: 17 500 Ft; fél évre: 8750 Ft. Egy szám ára: 1650 Ft.

Külföldi előfizetéseket szomszédos országokba (postaköltséggel együtt) évi 18 300 Ft (68 €), egyéb külföldi országokba 21 100 Ft (78 €).

Nyomdai kivitelezés

Virtuóz Nyomdaipari Kft.

Felelős vezető: a kft. ügyvezetője

ISSN 0133-2821 (nyomtatott)

ISSN 2786-2585 (online)

2 1 3 3 2 8 2 1 1 2 4 0 1 5

A megújítottak

Mk 2,22b

■ CZÖNDÖR ISTVÁN

Az év első napjaiban különösen élénken él bennünk a réginek és az újnak a kontrasztja. A hónap igéjét olvasva érezhetjük, micsoda ereje van az újnak. Lehetőségekkel kecsegtet bennünket, a tiszta lap élményét ajándékozza nekünk, de meg is terhel az elvárásaival. Sokféle és néha ellentétes tapasztalatlunk lehet az újról. Arról az újról, amelyet még senki sem ismer, amely fenyegetően hat ránk. Kényelmetlen is tud lenni, de éppen úgy friss és üde is. Egy új esztendő kezdetekor azt is megtapasztalhatjuk, hogy igazából nincs is olyan, hogy új vagy régi, e kettő a jelenben össze tud kapcsolódni. Nem ellentétei egymásnak, hanem egymásból következnek.

Jézus az újjal összefüggésben az egymásrautaltságról szeretne elmondani nekünk valamit. Arról az egymásrautaltságról, amelyet a tömlő és a bor jelképez, s amely közöttük létrejön. Úgy is megfogalmazhatom ezt az egymásrautaltságot, hogy a bor fejlődéséhez szükséges a tömlő fejlődése is, és a tömlő sikere a bor sikerétől is függ. Egyszerűen a fiatal, tapasztalatlan „bornak” szüksége van a rugalmas keretekre és határookra azért, hogy ne folyjon szét és ne vesszen kárba. De a tömlőnek is ugyanígy szüksége van a borra, hogy ki ne száradjon és ne repedezzen meg. Csak így együtt válhatnak azaz, amik, csak az egymással vállalt közösségben teljesebben ki, ez az „együtt” ad nekik formát és tartalmat. A sok-sok külön út helyett megengedhetnénk magunknak az új évben, hogy valaki hordozzon bennünket. Alakot és formát adjon nekünk, vagyis tartást, ahogyan a tömlő ad a bornak, még akkor is, ha ma az íz a lényegesebb.

Jézus a forrásban lévő bor képét használja fel arra, hogy a mozgásban lévő hitünkről és a mozgásban lévő Istenről beszéljen, aki a régi prófétákat és a ma emberét is meg tudja ragadni, utol tudja érni. Egy olyan mozgásban lévő Istenről beszél Jézus, aki nem akarta, hogy kőből épült házba zárják, hanem népe előtt akart járni. A tömlő anyaga és a sátorponyva anyaga egy és ugyanaz. Éppen így a hitünk természete sem statikus jelenség, hanem mindig mozgásban van, alakul, formálódik s néha kiömlik. Az emberlétünk egyik fontos aspektusát láthatjuk meg ebben a képben. A mozgásban, a vándorlásban megáldott és megterhelt emberét, akinek az életét folyamatos időbeli-térbeli mozgás hatja át és alakítja (Varga Gyöngyi). Tehát nem is annyira a célok elérésének a kitűzése a fontos így év elején, hanem ahogyan azt Hesel rabbi mondotta: „Az ember olyan legyen, mint egy edény, amely készséggel magába fogadja mindazt, amit a tulajdonosa beléönt, akár bor legyen az, akár ecet.” (Martin Buber: *Haszid történetek*) Erre a kész-ségre hív meg bennünket Jézus. A készség az az állapot, amikor valaminek a megtételére belsőleg elszántam magamat. A megcselekvés belső és külső feltételeit

is igyekszem megteremteni önmagam számára, valamint készen állok Valakinek vagy valaminek a befogadására.

A forrásban lévő borra úgy is szoktuk gondolni, mint ami „él és lélegzik”. Jézust is egy ilyen lélegző, élő Isten ragadta meg, aki a leheletével új életre keltette őt is, és az új év kezdetén bennünket is. Jézushoz kötődik az „élő” kifejezésnek átvitt értelemben az élettelen dolgokra vonatkozó használata. Az „élő víz” kifejezés a ciszternában összegyűlő állóvízzel szemben forrás-, illetve folyóvizet jelent. Jézus önmagát élő kenyérnek vagy élő kőnek nevezi, akihez a keresztyének ugyancsak élő kövekként járulhatnak oda. Jézus élő utat nyitott meg az őt követők előtt, és élő reménységre szülte újjá övéit. Jézusban élővé tud válni mindaz, ami holt és mozdulatlan. Fontos üzenete van annak is, hogy első csodájaként Jézus a kánai menyegzőn a vizet borrá változtatta; a víz lélegezni kezdett, élővé vált azáltal, hogy borrá lett.

Igénkben Jézus más-más szavakkal fejezi ki az újat. Míg a bor lehet „friss, fiatalos, ifjú” (νέος), addig a tömlő „megújított” (καινός), nem vadonatúj, nem hibátlan bőrtömlő. Olyan tömlőnek a képéről beszél Jézus, amely használat közben megromlott, elszakadt, majd helyreállították azt; ez a sajtós jelentés különbözteti meg a *kainoszt* a *neosztól*. S ez a helyreállított tömlő lesz képes majd elhordozni, megtartani az új bor mozgását, dinamikáját, még akkor is, ha látszanak rajta a régebbi sebek, szakadások. Hisz pontosan a hegek és a sebek mentén tud „tágulni” a tömlő, hogy el ne szakadjon.

A „sebek által” lesz életünk nekünk is, azok mentén tágulhat a hitünk, az istentapasztalatunk. A helyreállított tömlő képében önmagunkra ismerhetünk. Egyrészt mindnyájan helyreállított emberek vagyunk Jézus megváltása által, másrészt a helyünkön lehetünk még akkor is, ha ezt nem érezzük. A helyreállítás cselekvés bennem s általam, valamint önmagamért és másokért végzett tevékenység, tenni akarás. A megrongálódott vagy sérült tömlőt az eredeti állapotába helyezi vissza Jézus, s így tud nemcsak új bor és új tömlő lenni, hanem megújított élet.

Fél évszázadnyi vonakodás

*A Leuenbergi konkordia jubileuma**

■ REUSS ANDRÁS

Evangelikus Hittudományi Egyetem
nyugalmazott egyetemi tanár
E-mail: andras.reuss@lutheran.hu

DOI: 10.61894/LP.2024.99.1.2

▶ **Ötven éve a magyar evangélikusok és reformátusok két okból csak vonakodva csatlakoztak a Leuenbergi konkordiához. Az úrvacsorai közösség lehetőségének kétszáz éve élő hazai gyakorlata hivatkoztak: elődeik megelőzték a konkordiát, amely így csak megszilárdítja a status quót. Nem törődtek azzal, hogy az irat miben lép túl ezen a gyakorlaton. Tartottak továbbá attól, hogy a tanbeli egyetértés tételeinek elfogadása a reformátori örökség feladásával jár. A szöveg azonban a reformátori hitvallások tartalmához ragaszkodva fogalmazta meg a közöset. Elfogadása tehát nem hűtlenség a reformátori örökséghez. A tanulmány röviden áttekinti a konkordiával szemben nemzetközi szinten megfogalmazott fenntartásokat, és reflektál azokra. A szerző rámutat: a hazai recepció (is) szinte teljesen figyelmen kívül hagyta, hogy itt az egyházközösség deklarálása is hangsúlyos. Ha ez nem nyilvánul meg tettekben, mentalitásbeli változásban, akkor nem lehet a sok tagból álló egyetlen testről, Krisztus egyetemes egyházáról beszélni.**

▶ *Kulcsszavak:* evangélikusok és reformátusok / Leuenbergi konkordia / úrvacsorai közösség / reformátori örökség / egyházközösség

Ha valaminek ötvenéves története van, az megemlékezésre méltó. A *Leuenbergi konkordia* megérte ezt a kort. Nem illő szó nélkül hagyni. Nem árt azonban némi visszafogottsággal ünnepelni. Az évtizedekkel ezelőtt, pontosan 1973. március 16-án elfogadott dokumentumot a kezdetektől egyrészt „nagyon előrehaladott felekezeti közömbösség”, másrészt „ökumenikus türelmetlenség” kísérte (DANTINE 1973, 91. o.). A hazai viszonyulás egészét egyfajta vonakodással jellemezném, amelyet különböző aggodalmak, tájékozatlanság, eljelentéktelenítés és értetlenségek magyaráznak.

Aggodalmak

A közös magyar szövegjavaslat helyeselte az evangélium közös értelmezését, amit a tervezet a reformátori hitvallások központi tartalmának nevez, és elégségesnek tart a szószék- és oltárközösség kölcsönös felkínálásához, beleértve ebbe az ordinációt és az intercelebrációt is. (Ez utóbbi fogalmat nem

* A Lelkészakadémia online előadásaként elhangzott 2023. szeptember 26-án.

pontosítja, de talán úgy kell érteni, hogy a közös úrvacsorai istentisztelet.) Ez a szövegmódosítási javaslat csak 1973. február 28-án kelt, a megadott határidőt elszalasztva terjesztették elő, ezért a magyarok terjedelmes törlési javaslatát már nem vették figyelembe.¹ A magyarok mégis aláírták, hiszen nem merült fel olyan kétség, hogy célkitűzésével ne értenének egyet. Hiszen a két egyház akkor már sok nemzedékre visszamenő hagyomány alapján ténylegesen úrvacsorai és szószeri közösségben élt, így – amint PRÖHLE Károly megfogalmazta – „egyházunk a fenntartások ellenére sem háríthatta el a Leuenbergi konkordia elfogadását, mert azt a hamis látszatot keltette volna, mintha azt az egyház-közösséget is bizonytalanak tartaná, amelyet tényleg gyakorolunk” (1975, 141. o.).

A kihagyásra javasolt, mégis az elfogadott szövegben maradt tételek Pröhle Károly szerint „a tényleg fennálló konszenzust” (uo. 140. o.) tartalmazzák „az evangélium értelmezése, a megigazulás, a kereszttség, az úrvacsora, a krisztológia és a predestináció kérdésében – többnyire az evangélikus állásponthez közelebb eső formulákkal –, ugyanakkor [az elfogadott szöveg] hangsúlyozza az eredeti reformátori hitvallások érvényességét, és elismeri, hogy vannak különbségek, amelyekről további teológiai dialógust kell folytatni” (uo.). Fenntartásaikat a magyarok azzal indokolták, hogy „a tételek többféleképpen értelmezhetők, ezzel elfedik a még fennálló különbségeket, és minden tiltakozás ellenére is hitvallás benyomását keltik” (uo.).

Még akkor is, ha az evangélikus és református hitvallási iratok további érvényességét megerősíti az irat, megszívlelendő az az aggodalom, hogy a konkordia elfogadásával a két egyház hűtlenné válik reformátori örökségéhez. Élesen fogalmazta meg ezt a félelmet Ordass Lajos kérdése: „Most akkor a *Leuenbergi konkordia* szellemében önként adjuk meg magunkat a kálvinizmusnak?”² Ő súlyos lelkiismereti kérdésként is nézi a dolgot: „...miután annyi, Istentől megáldott generáció hűségesen kitartott lutheránus hitében (an unserer Lutherischen Konfession), s azért gyakran még mártíriumot is szenvedett, most a mi generációnk az, amely miatt elvész a lutheránus kegyesség (lutherische Frömmigkeit)?”³ Hangot adott annak a baljós előérzetének is – ami az egység irányába tett minden lépésnek kétségtelen veszélye –, hogy a konkordia további széttagozódás veszélyét hozhatja magával.

Ezen aggodalmak hátterében érdemes figyelni a reformátori hitvallások érvénye tekintetében mutatkozó árnyalati különbségre is. Míg ugyanis a reformátusok a hitvallás aktuális jellegét, az evangélikusok sokkal inkább azok normatív jellegét hangsúlyozzák (DIETER 2012, 24. o.) úgy, hogy az evangélium teljes, ma is megőrzendő megértéséhez szükségesnek tartják.⁴

Egyszer át kellene tekinteni azt is, hogy mennyiben táplálják ezt az aggodalmat olyan konkrét tapasztalatok, amelyek nem tanbeli eltérésekben gyökereznek, hanem például eltérő mentalitásból, a politikai hatalomhoz való viszonyulás más voltából, a közéleti felelősség gyakorlásának más felfogásából, a nagyobb tömeggel járó dominancia kísértéséből vagy egyszerűen csak az egyházi közösségekhez méltatlan, mert testvérietlen vetélkedésből fakadnak.

¹ A Magyarországi Református és Evangélikus Egyház alkalmi közös bizottsága: Állásfoglalás és szövegjavaslat az úgynevezett Leuenbergi Konkordia 1971. szeptemberi tervezetével kapcsolatban. *Theologiai Szemle*, új folyam, 16. évf. 1973/3–4. sz. 90–91. o. Aláírói evangélikus részről: Harmati Béla, Pröhle Károly, Selmeczi János, református részről: Kovách Attila, Kürti László, Szabó László Ambrus. Német szövege: Stellungnahme und Textvorschlag der gemeinsamen Sonderkommission der reformierten und lutherischen Kirchen in Ungarn zum Entwurf der sogenannten Leuenberger Konkordie vom September 1971. Budapest, 1973. február 28. (Gépelte kézirat.)

² ORDASS 1974, 275. o. Idézi ITTÉS 2017, 8. o.

³ ORDASS 1974, 276. o. Idézi ITTÉS 2017, 8. o.

⁴ ORDASS 1974, 276. o. Idézi ITTÉS 2017, 9. o.

Tájékozatlanság

Idehaza – a fent említettek ellenére – a konkordia elfogadása idejétől mindmáig gyakran hangzik el, hogy olyasmiről van szó, ami Magyarországon közel másfél évszázada élő gyakorlat. Azonban csak megszorításokkal állja meg a helyét ez a vélemény. Az 1833-ban aláírt nagygyeresdi egyezség egyrészt a filiákban élő hívek jogaként és kötelességeként írta le, hogy „valamennyire csak lehetséges és csak a legszorgosabb és legsürgetőbb eseteket s elháríthatatlan akadályokat vévén ki[,] mindenkor az ő anyaecklésiájok prédikátorának, mint az ő tulajdon lelkipásztorjuknak szolgálatával éljenek” (MÁRKUS 2006, 37. o.). Ha a két hely távolsága miatt „vagy a közbejönni szokott árvizek s más történhető akadályok, vagy a sürgető körülműllások” (uo.) és betegség (uo. 38. o.) esetén lehet kérni úrvacsora kiszolgáltatását a másik felekezet helyi lelkészétől, akinek pedig kötelessége azt teljesíteni, akkor nem hétköznapi rutintról vagy nagyünnepi alkalomról van szó. Ilyenkor a beteg „ösi hitének rítusai szerint” kell kiszolgáltatni, ami azt jelenti, hogy a református lelkész tartson házánál ostyát (uo.), az evangélikus pedig nyilván gondoskodik kenyérről. Oltárközösségnek nevezni ezt a szabályozást nem lehet,⁵ mert az feltételezi az általános érvényűséget. Az úgynevezett kéri (1830) és nagygyeresdi (1833) egyezmény nem volt országos érvényű, hanem a Tiszáninneri és a Dunántúli Egyházkerületre vonatkozott. Az utóbbit 1900-ban egy általános érvényű megállapodással váltották fel, amelyet 1917-ben mindkét részről felbontottak.⁶ Ennek ellenére a két felekezetben kétségtelenül széles körben elterjedt egyfajta gyakorlati úrvacsorai vendégszeretet.⁷ Intézményessé ez talán csak a világháború előtti és mai közös protestáns tábori lelkészségben lett. A gyülekezetekben – úgy tűnik – napjainkban nem a régi egyezség, hanem a két felekezet híveinek egymáshoz való viszonya a meghatározó. Ezt befolyásolja a lelkészek lelkesége és teológiai irányultsága is.⁸

Mivel ez a vendégszeretet a jézusi szerzettetési igéken túl azon az implicit egyetértésen alapult, amely a Szentírást tekinti a hit alapjának és mértékének, ezért nem lehet a *Leuenbergi konkordia* által kinyilvánított és kölcsönösen elfogadott alaptételeken nyugvó oltár- és szószékközösséggel azonosítani. Viszont az az állítás sem pontos, hogy az úrvacsorai vendégszeretet Magyarországon csak Leuenberggel kezdődhetett el.

Jelentéktelenítés

A magyarországi értékelések már 1973-ban és azóta is szinte kizárólag az úrvacsorai közösség lehetőségét emelik ki a konkordiából, amely úgymond nálunk már évszázados gyakorlat. Olykor hozzátették, hogy erre elsősorban a német protestantizmusnak volt szüksége. Az ő képviselőik a 16. század óta sok heves vitát folytattak egymással, de földrajzilag elkülönülve éltek és tanítottak. A második világ-

⁵ Római katolikus pap is megáldoztathatja a haldokló protestánt, de ez sem oltárközösség.

⁶ MÁRKUS 2006, 68. o. Terray László levelének részletét a nagygyeresdi egyezményről lásd: *Lelkipásztor*, 1992/9. sz, 302–303. o.

⁷ A nagygyeresdi egyezményről: „Ott még vagy már nem voltak teológiai érvek, csupán a testvérek egymásra találása történt meg.” (GAÁL 2006, 28. o.)

⁸ Csöglén az 1960-as évek táján a konfirmáció előtt a hívek mindig emlékeztettek, hogy készítsünk kenyeret az úrvacsorával élni kívánó reformátusokra gondolva. Nem tudom, hogy az 1920–30-as években, amikor még nem volt ott evangélikus templom és lelkész, és az evangélikus gyerekeket nem fogadták be a református iskolába, akiknek ezért a szomszédos katolikus Kiscsőszre kellett átjárniuk, vajon kiszolgáltatták-e az úrvacsorát az evangélikusoknak, s ők kívántak-e élni vele ilyen körülműnyek között.

háborút követő tömeges népességmozgás miatt jelentős igény volt, hogy a másik tartományi egyház területére érkezők új lakóhelyükön is élhessenek az úrvacsorával.⁹ A református és evangélikus hívek Magyarországon is egyre kevésbé alkotnak homogén szigeteket, hanem területileg és családirag is egyre inkább elvegyülve élnek. Ezért anakronisztikus az a sokszor hangoztatott megállapítás, hogy a *Leueneri konkordiának* nálunk nincs jelentősége.

Még ha szavakkal nem is jelentéktelenítjük a konkordiát, nehezen megválaszolható Gaál Botondnak a negyvenéves évfordulón feltett kérdése, hogy „vajon valóságos egyetértéssé mélyültek-e az egyházaink teológiai tételeiben megfogalmazottak? Különösen is kérdezzük ezt most az úrvacsorával kapcsolatban. Bizony, itt azt kell mondanunk, hogy nem. Nem azért, mert nem akarjuk, hanem azért, mert nem tettünk érte eleget.” (GAÁL 2006, 29. o.) A debreceni professzor nemcsak kérdez, hanem folytatja is: „...nálunk ez a fajta »ökumenikus békesség« már Nagygeresd óta, tehát 140 évvel korábban megvolt, mint azt a Leueneri konkordia megfogalmazta.” (Uo. 31. o.) Bár „volt egy-két közös úrvacsorázás, de – úgy tűnik – semmilyen lényegi közeledés nem történt a Leueneri konkordia szellemében. A híveink erről alig tudnak valamit. Olyasféle csendes, békés egymásmellettségben élünk. Röviden összefoglalva: én elégedetlen vagyok.” (Uo. 30. o.)

Előrelépés az úrvacsora értelmezésében

A *Leueneri konkordiának* a szekuláris közvélemény előtt is leginkább érthető eredménye az úrvacsorai közösség hivatalos lehetősége, de egyúttal többek által leginkább vitatott is az úrvacsoráról szóló öt szakasz (LK 15–16, 18–20).¹⁰ Nem ez volt az első alkalom, hogy a wittenbergi és a svájci reformáció képviselői közös szöveget fogadjanak el az úrvacsoráról, hanem az 1529-ben megfogalmazott *Marburgi cikkek*, amelynek 15. tételében öt állításban egyetértettek, csak a testi jelenlét kérdésében – amint írták – „ez idő szerint nem egyeztünk meg” (LVM 7: 491–494. o.). Közel ötszáz év sok próbálkozása után Leuenerben ismét a közöset foglalták össze. Úgy volt ez lehetséges, hogy nem az ötszáz évvel ezelőtti kérdésfelvetés, problémalátás és terminológia használatával keresték az egyetértést, hanem új nyelvi és tartalmi megközelítésre törekedtek. Nem a világnézeti gondolkodás felől közelítettek, vagyis hogy miként kell elképzelnünk az értünk meghalt és feltámadott Krisztus jelenlétét az úrvacsorában. Ennek hátterében az a meggyőződés áll, hogy a Jézus Krisztusban való hitet és az úrvacsora ajándékát nem csak a reformátorok nyelvén és az ő fogalmaikkal lehet helyesen kifejezni.¹¹ Alaposan átgondoltak ezek a szakaszok, amelyek a tizenöt évvel korábbi *Arnoldshaini tételekkel* számos ponton azonosak, de új utat kezdenek azzal, hogy kijelentik: mindez nem jelenti a reformátori hitvallási iratok félreállítását, hanem fenntartják azok érvényét. Nem arról van tehát szó, hogy az evangélikus vagy a református úrvacsorátant el kellene felejtetni, mert fel kell váltania egy harmadiknak, a leueneri úrvacsoratanak, hanem a közösen elfogadott tételeket az eddigiek mellé állítják. Megtehették ezt azért, mert más

⁹ Elsősorban a németországi uniált egyházak sürgetésére munkálkodott 1947-től 1957-ig egy evangélikus, református és uniált egyházakhoz tartozó szakértőkből álló munkacsoport egy közös dokumentum megalkotásán, amelyet *Arnoldshaini tételek* elnevezéssel tettek közzé, de nem kapott hivatalos elismerést. Az előzményeket leírja, a szöveget közli és a különböző értékeléseket ismerteti OTTLYK 1963.

¹⁰ A konkordia szövege magyar és más nyelveken elérhető itt: <https://www.leuenerberg.eu/documents/>.

¹¹ „...megtanulták, hogyan különböztessék meg a reformátori hitvallások bizonyosságtételének tartalmát azok történetileg meghatározott gondolkodási formáitól.” (LK 5.) Lásd még: KÖRTNER 2023, 2–3. o.; DIETER 2012, 19. o.

szavakkal, más fogalmakkal, más nézőpontból szólnak ugyan, de nem hűtlenek a reformátori hithez. Nincs olyan állítása a konkordiának, amelyet hitvallásaink felől kifogásolnunk kellene.

„15. Az úrvacsorában a feltámadott Jézus Krisztus mindenkiért feláldozott testében és vérében önmagát adja nekünk az ígéret ígéje által, a kenyér és a bor színe alatt. Ezáltal adja nekünk a bűnbocsánatot, és felszabadít minket a hitben való új életre. Újra megtapasztalhatjuk, hogy testének tagjai vagyunk. Erőt ad nekünk embertársaink szolgálatához.

16. Amikor az úrvacsorát ünnepeljük, Krisztus halálát hirdetjük, aki által Isten kiengesztelte a világot. Vallást teszünk a feltámadt Úr jelenlétéről. Az Úr hozzánk jövetelén örvendezve várjuk az ő dicsőséges visszajövetelét.

18. Az úrvacsorában a feltámadott Jézus Krisztus mindenkiért feláldozott testében és vérében önmagát adja nekünk, az ígéret ígéje által, a kenyér és a bor színe alatt. Fenntartás nélkül adja önmagát mindenkinek, aki a kenyeret és bort veszi; a hívők az úrvacsorát üdvösségükre, a hitetlenek pedig saját ítéletükre veszik.

19. Jézus Krisztusnak testében és vérében adott közösségét nem választhatjuk el magától az evéstől és ivástól. Minden olyan kísérlet, amely Krisztus úrvacsorai jelenlétének értelmezésénél eltekint ettől a cselekménytől, azzal a veszéllyel jár, hogy elhomályosítja az úrvacsora értelmét.

20. Ahol ez az egyetértés megvan az egyházak között, ott a reformátori hitvallások elítélő kijelentései nem vonatkoztathatók ezen egyházak jelenlegi tanítására.”

A szöveg szerint az úrvacsorában a *feltámadott Krisztus a cselekvő*, nem az emberek, akik emlékeznek. *Krisztus önmagát adja testében és vérében. Ajándéka a bűnbocsánat, a szabadulás, a kiengesztelés és az új élet.* Ő erősít meg a hozzátartozásban. Felveszi a hagyományos terminológia előjárószoit is (*in*: testében és vérében; *cum*: kenyérral és borral; *sub*: az ígéret ígéje által). Krisztus *mindenkiért* odaadta magát. *Ez a Krisztussal való közösség elválaszthatatlan az evés és ivás aktusától.* Nem függvénye hitnek, mert „a hívők az úrvacsorát üdvösségükre, a hitetlenek pedig saját ítéletükre veszik”. Az evés és ivás aktusa is része, nem csak jele a Krisztussal való közösségnek.

Az előrelépés abban van, hogy evangélikusok és reformátusok a maguk közösségeiben úgy élhetnek az úrvacsorával, és úgy lehetnek egymás vendégei, hogy a szent vacsora lényegi tartalmában egyetértenek.

Elfogadva, hogy szándéka szerint a konkordia szövege hidat ver a két protestáns felekezet között, tegyük hozzá Theodor Dieterrel, hogy ehhez a hídhöz erős hídfők szükségesek. Evangélikusként az úrvacsoráról hitvallási irataink értelmében tanítok és prédikálok, és ugyanígy tanít és prédikál a református lelkész az ő hitvallási irataik szerint. Mindketten a *Leuenbergi konkordia* ismeretében tekintünk egymásra, és így beszélünk a másikról. Egyetérthetünk azzal, hogy ha Leuenbergre hivatkozva elhagynánk saját hitvallási tanításunkat, ez „roppant teológiai megszegényedéshez vezetne” (DIETER 2012, 34. o.). Teljességgel félreérti Leuenberget, aki úgy értené, hogy az a felekezeti örökség elhagyását vagy megtagadását jelenti. De mégsem a felekezeti hagyomány hirdetése a hivatásunk, hanem az evangéliumé.

A szakértői szint és a gyülekezet szintje között mégis távolság van. „Úgy tűnik, van valamilyen egymás iránti idegenkedés az úrvacsorai közösség tekintetében, aminek bizonyára valami rossz beidegződés vagy tudatalatti oka lehet. Ők mások, tehát nem vehetünk részt az asztalközösségükben – gondolják sokan. Megítélésem szerint a legnagyobb elmaradás abban van, hogy híveink igazából nincsenek teljesen tisztában az úrvacsora lényegével.” (GAÁL 2006, 31. o.) A teológiai szakértő Gaál Botond véleményét igazolta a reformáció ötszáz éves évfordulójának közös zsinati ünneplésén az úr-

vacsorai rész, ahol a két felekezethez tartozók szinte mindegyike ahhoz ragaszkodott, hogy saját egyházának szolgálattelvőjétől vegye az úrvacsorát, még ha emiatt hosszabb várakozásra volt is szüksége.

A gyülekezetek legyenek továbbra is bátran és teljes szívvel evangélikusok vagy reformátusok, akik azonban Leuenberg szellemében elfogadják egymást, és ha valaki az egyikben konfirmált, de a másikban kíván aktív lenni, nem kellene feltételül szabni az újakonfirmálást.

Előrelépés az egyházközösség kijelentése

A híradások és az egyházi közvélekedés figyelmen kívül hagyja, hogy a *Leuenbergi konkordia* életre kelti az egyházközösség¹² fogalmát, és éppen csak érintőlegesen szól az egyház egységéről. A cél tehát nem egy egyesült egyház, sem egy elképzelt „leuenbergi” egyház a létező evangélikus és a létező református helyett, hanem az egyházközösség, a két egyház közössége, mivel lehetővé vált ennek kijelentése és megvalósítása. Sokan még ma, ötven év után sem fogják fel, hogy a szöveg szerint az *evangélium értelmezése teszi lehetővé*, hogy a konkordiát aláíró egyházak „kijelentsék és megvalósítsák az egyházközösséget” (LK 1).

Az egyházközösség ritkán emlegetett fogalma a *Leuenbergi konkordia* szerint azt jelenti, „hogy a különböző hitvallású egyházak az evangélium értelmezésében elért egyetértés alapján az igében és a szentségekben közösséget ajánlanak fel egymásnak, és a bizonyágtételben s a világért végzett szolgálatban minél nagyobb egyezésre törekcsenek” (LK 29).¹³ Nem a két egyház egységét deklarálták, hanem az egyházközösséget. Nem befejezésről van szó, hanem valaminek az elkezdéséről. Valóban olyan, mint a házasságkötés, amelyet a házasság követ (DIETER 2012, 20. o.). Egy másik megközelítés szerint az egyházközösség kijelentése olyan, mint az alap elkészítése, hogy felépüljön rajta egy ház.¹⁴ A konkordia ezt így írja le: „Az egyházközösség az egyházak és a gyülekezetek életében valósul meg. A Szentlélek egyesítő erejébe vetett hittel együtt végzik bizonyágtételüket és szolgálatukat, és arra törekcsenek, hogy az elért közösséget megerősítsék és elmélyítsék.” (LK 35) A hangsúly nem az intézményi, szervezeti vagy éppen gazdasági egységen van, hanem a közös bizonyágtételen és szolgálaton.

Feladat: az egyházközösség megerősítése és elmélyítése

Az egyházközösség fogalmának meghatározása tartalmazza ezt a kettős feladatot. Nemcsak az ortodoxok és a római katolikusok látják úgy, hanem mi, magyarországi evangélikusok és – amint Gaál Botond tíz évvel ezelőtt írt tanulmánya tanúsítja – reformátusok is, hogy a *Leuenbergi konkordia*

¹² Meg kell különböztetnünk az egyházi közösség és az egyházközösség fogalmát. Az egyházi közösség (kirchliche Gemeinschaft, church community vagy church fellowship) egyháztagok valamely csoportját, az egyházközösség (Kirchengemeinschaft, church communion) egyházak közösségét jelenti, ahol a közösség szó egymáshoz való viszonyuk jellegét írja le. Michael Weinrich előadásának fordítása sajnos a két említett magyar kifejezést véletlenszerűen használja a *Kirchengemeinschaft* szó visszaadására, és ezzel elhomályosítja a tartalmát.

¹³ A római katolikus – evangélikus párbeszéd során 1984-ben elkészült dokumentum, *Az egység felé az átfogó egység különféle modelljeinek öt lehetséges változata között a konkordia révén létrejövő egyházi közösséget is tárgyalja*. Lásd REUSS–GÖRFÖL 2021, 241–242. o.

¹⁴ „A Leuenberg-megállapodás nem egy kész házat mutat be. Legjobb esetben is csak az alapkövetel egy felépítendő épületprojekthez, amelyre valóban van egy terv, amelyben az egyházak a közösen igényelt irányvonalak alapján megállapodtak.” WEINRICH 2023, 3. o.

megbékélt sokfélesége nem hoz semmi újat, hanem csak megszilárdítja a fennálló állapotot.¹⁵ Az ötvenéves évforduló kapcsán tartott konferencián Michael Weinrich ismételten hangsúlyozta, hogy a megvalósítás olyan folyamat, amelyet étellel kell megtölteni, mert különben elhal.¹⁶ Ritka kivételként magyar fordításban is elérhető a lehetséges továbbvezető lépések egy listája, amely még a húszéves évfordulóra készült.¹⁷

Az *intézményi keretek létrehozása* mindig a legegyszerűbb feladatnak számít, de elengedhetetlen is. 2003-ig Leuenbergi Egyházközség néven, 2006 óta Európai Protestáns Egyházak Közössége (Gemeinschaft Evangelischer Kirchen in Europa, GEKE) néven az intézmény kis irodával és stábbal szervezi a kitűzött feladatokat.

Igen jelentős a tanulmányi munka, amelynek eredményeit tizenhat kötetben adták közre. Felekezeti párbeszédet folytattak baptistákkal, anglikánokkal és római katolikusokkal. Munkacsoport foglalkozott az élet végének (eutanázia) és az élet kezdetének (terhességmegszakítás) kérdéseivel. Elérhetőek a 2018-ban tartott nagygyűlés dokumentumai és határozatai. Közös véleményt fogalmaztak meg olyan etikai kérdésekben, mint a migráció, az euroárvák, kisebbségek, fiatal teológusok, Európa, s befejeződésük jubileumán az első és a második világháború.¹⁸ Ezek némelyike magyar fordításban is megjelent elszótan a hazai egyházi nyomtatott médiában, de attól tartok, hogy az összesnek mindez csak töredéke. Nemcsak az úrvacsorai közösség dolgában, hanem nagyon sok más kérdésben is lehetne még több hazai eszmecsere közöttünk.¹⁹ Ez értelemszerűen ugyanúgy érvényes a teológia tudományos művelőire, mint az egyházi szolgálatban állók seregére. A hazai egyházak feladata lenne, hogy gondoskodjanak a tanulmányi anyagok fordításáról és elérhetőségéről legalább a világhálón,²⁰ hogy a felnövekvő lelkésznevezdek tagjai és az érdeklődő laikusok részt vehessenek a gondolkodásban.

A *közös célokért fáradozó együttes cselekvés* kiválóan alkalmas egymás előítéletek és előfeltevések nélküli megismerésére, a közös tapasztalatszerzésre és növekedésre a szolgálatban. Még sikerélménnyel is inkább kecsegtet ez, mint a régi viták újratárgyalása. Az emberiség lelki és testi nyomorúsá-

¹⁵ „Éppen ezért érdemel figyelmet különösen az ortodoxok és a római katolikusok által többször megfogalmazott szemrehányás visszautasítása, miszerint a GEKE kibékült sokszínűsége valójában nem megy túl a fennálló »status quo« megszilárdításán” WEINRICH 2023, 7. o.

¹⁶ „Az, hogy az egyházközség él, attól függ, hogy megvalósul-e – nem egy egyszeri megvalósítási aktusban, hanem folyamatként, amely folyamatosan megújul. Minden tagegyház egyetért abban, hogy fontos, hogy az egyházközség elmélyült értelmezését továbbra is étellel töltsük meg.” WEINRICH 2023, 8. o.

¹⁷ „Most továbbvezető lépésekre van szükség ennek a közösségnek a fejlődéséhez. Ez a következőképpen történhet meg: állandó kölcsönös információ; kölcsönös tanácsadás, konzultáció és vizitáció; közös tervek egyeztetése és keresztülvitele; készség a konszenzusra; személyek cseréje, beleértve a szolgálat vállalását más egyházakban; kölcsönös támogatás; közös segítségnyújtás bajba került embereknek; idegen nyelvű és külföldi tagok integrálása a helyi gyülekezeti életbe. A közös bizonyoságtételnek és szolgálatnak ilyen elemei néhány formában már léteznek regionális szinten. Ezeket az egyház nyilvánossága számára ismertebbé kell tenni, elő kell segíteni, ki kell bővíteni és el kell mélyíteni.” A Leuenbergi Tanbeli Párbeszéd Végrehajtó Bizottságának nyilatkozata a Leuenbergi Konkordia elfogadásának 20. évfordulója alkalmából. 1993. március 13. Fordította Ferenczy Erzsébet. *Lelekpásztor*, 68. évf. 1993/9. sz. 311–312. o.

¹⁸ A felsorolt szövegek főként németül, de más nyelvekre fordítva is elérhetők itt: <https://www.leuenberg.eu/documents/>.

¹⁹ Fazakas Sándor debreceni professzor a MEÖT szociáletikai bizottságának keretében más egyházak képviselőit is bevonta a munkába, mégis érvényes Gaál Botond tíz évvel ezelőtti sóhaja, amit ő elsősorban az úrvacsorára gondolva írt le: „Ugyanakkor pedig érzem magam is, hogy mégiscsak hiányzik valamilyen párbeszéd a körünkből, amely közelebb hozhatná a két felekezetet egymáshoz.” GAÁL 2006, 31. o.

²⁰ Egyáltalán nem új gondolat ez: „Ilyen lehetőség lenne a GEKE honlapjának információs fórummá fejlesztése, amely hálózatba foglalná a tagegyházak istentiszteleti ügyekben illetékes központjait. Európában a protestáns istentisztelet nem nyerne egy egységes liturgiával, de annál inkább a tagegyházak tapasztalatainak összekötésével.” *Hajlék az időben* 2011, 50. o.

ga is megkivánná, hogy közös erőfeszítésekre szánják el magukat Krisztus tanítványai. Aligha tévedés azt állítani, hogy ebben a vonatkozásban a legnagyobb a lemaradásunk és a legtöbb a lehetőségünk.

Az egyre növekvő és rendkívül szerteágazó feladatokat felsoroló agenda a tenni akarókat arra ösztönzi, hogy az együttműködésnek és közösségi létnek átlátható medret igyekezzenek adni. Mi más lehetne ez, mint egy dokumentum, egy egyházközösségi charta vagy életrend? Esetleg egyházalkotmány, amint ilyesmit ismételten javasolnak.²¹ Kevésbé ünnepélyes kifejezéssel talán: szmsz, az egyházközösség szervezeti és működési szabályzata. Mivel magam is sokat foglalkoztam szabályzatkészítéssel és -betartással, engedtessek meg, hogy teológusként befejezésül az intézményesítés helyett mégis inkább a megfelelő mentalitás szükségességét hangsúlyozzam. Azt, amit Pál apostol a rómaiak lelkére köt (Róm 12,2): „...*változzatok meg értelmetek megújulásával*” (RÚF), „...*alakuljatok át értelmetek megújulásával*” (Simon Tamás László). Nem egyszerűen másképpen, hanem megújultan hinni, látni, érezni, gondolkodni, beszélni és cselekedni.

Az egyházközösség – egyházak koinoniája, ami több, mint az egyházi közösség – az az új kifejezés, amelyet ebben az összefüggésben meg kell tanulnunk. A tavaszi jubileumi konferencia témája ez volt: *Being church together (Gemeinsam Kirche sein)*, egyesek így fordították: *Együtt egyházzá lenni* – mintha nem lennének még egyházak. Véleményem szerint helyesebb így: *Együtt egyháznak lenni*, mert együtt, nem külön-külön, hanem együtt kell egyháznak lennünk. Úgy is lehet érteni, hogy csak a többiekkel, a többi egyházzal együtt lehetünk egyház. Vagyis nemcsak mi vagyunk egyház, hanem ők is. Erről vallunk a hitvallásban: „Hiszem az egyetemes anyaszentegyházat”. Ez a katolicitás, hogy Krisztus egyháza egy, bár önálló szervezetekben él. Egy test, amelynek sok tagja van, és ezek nemcsak különbözőek, hanem szükségesek is. Elgondolkodtató és megszívlelendő megállapítás a GEKE korábbi elnökének debreceni előadásából: „A katolicitásának kifejezett elismerése nélkül az egyház abban a veszélyben van, hogy önkényes, hogy ne mondjam, szektás tendenciát alakít ki.” (WEINRICH 2023, 7. o.) Az együtt azt jelenti, hogy nemcsak egymás mellett, hanem közösségben, koinóniában: ugyanazt gondolni, ugyanazt mondani, még ha másképpen is. Nem konkurens vagyunk, sem versenytársak a vallásos életnek egy elképzelt piacán, ahol a jók felülkerekednek, a kevésbé jók kihullanak. Inkább segítőtársak vagyunk nemcsak lelki, hanem szellemi és fizikai értelemben is, a madeóniai gyülekezetek példája szerint, akik egymásért áldozatot hozni is képesek voltak, amikor – az apostol szavai szerint – „*erősen sürgetve kérték tőlünk, hogy a szentek iránti szolgálatban adakozással részt vehessenek*” (2Kor 8,4; vö. CULLMANN 1966).

Az egyházközösséghez tehát megújult értelem, megújult teológia szükséges, amihez fel kell vennünk Krisztus igáját és őtöle kell tanulnunk (Mt 11,29). A *Leuenbergi konkordia* tanulásra kötelezi egyházainkat, erre a tanulásra – Krisztustól. Őáltala lehetséges a kiengesztelődés, a megbékélés. Ha azt mondjuk, megbékélt különbözőség, akkor egyházainknak inkább a határait őrizzük: itt vagyunk mi, ott pedig az árok túloldalán vannak ők, de elviseljük és nem bántjuk egymást. Ezt vonakodó közösségnek nevezném. Ha viszont azt mondjuk, megbékélt sokféleség, akkor egyházaink gazdagságára és az isteni teljességre gondolunk: itt vagyunk mi a magunk képességeivel és ajándékaival, és még itt vannak velünk ők is a maguk képességeivel és ajándékaival, mert mi velük együtt vagyunk egy-

²¹ „A kölcsönösen támogató közösség határozott növekedéséhez szükség van arra az egyházközösséget tagláló tanulmány által előterjesztett javaslatra, hogy a GEKE számára egy »egyházközösségi charta« kidolgozása elengedhetetlen. Ez egyértelműen hitelesebbé tehetné a közösséget. Mint mondtam, nem egy [egyház]alkotmányról lenne szó, hanem az egyházközösség életrendjéről és egy ilyen rendről való gondolkodás folytatásáról, olyan keretek között, amelyek a GEKE tagegyházeit a megélt közösséghez közelebb segíthetik.” WEINRICH 2023, 14. o.

ház. Ők pedig velünk együtt. Csak együtt lehetünk egyház. Amikor ez közöttünk akárcsak részlegetesen is valóság lesz, akkor minket is megérinthez valami abból, hogy mit jelent a Krisztus teljességét elérő nagykorúság (Ef 4,19).

Half a century of reluctance

Anniversary of the Leuenberg Agreement

► **Fifty years ago, Lutherans and Calvinists in Hungary reluctantly joined the *Leuenberg Agreement* – for two reasons. They referred to their two-hundred-year-old practice of hospitality in the Lord’s Supper. Their predecessors came to an agreement long before Leuenberg, which only consolidated previous practice. They did not consider how the document went beyond this arrangement. They also feared that the tenets of doctrinal agreement would involve giving up their Reformation heritage. In the text of the agreement, the common content of faith was formulated by adhering to the content of Reformation creeds. Accepting it therefore does not mean disloyalty to the Reformation heritage. The study briefly reviews the reservations expressed at international level against the *Leuenberg Agreement*, and reflects on them. The author points out that the reception in Hungary almost completely ignored the fact that the declaration of church fellowship (*koinonia*) is also expressed and emphasized in the document. If this is not manifested in actions and changes in mentality, it is impossible to speak of a single body consisting of several members, that is the one church of Christ.**

► *Keywords:* Lutherans and Calvinists / Leuenberg Agreement / Holy Communion / Reformatory heritage / church fellowship

Felhasznált irodalom

- A Leuenbergi Tanbeli Párbeszéd Végrehajtó Bizottságának nyilatkozata a Leuenbergi konkordia elfogadásának 20. évfordulója alkalmából. 1993. március 13. Ford. Ferenczy Erzsébet. *Lelkipásztor*, 68. évf. 1993/9. sz. 311–312. o.
- CULLMANN, Oscar 1966. Ökumenische Kollekte und Gütergemeinschaft im Urchristentum (1961). In: uő: *Vorträge und Aufsätze 1925–1962*. Szerk. Karlfried Fröhlich. Mohr–Zwingli, Tübingen–Zürich. 600–604. o.
- DANTINE, Wilhelm 1973. A Leuenbergi Konkordia értelme és szerepe. *Theologiai Szemle*, új folyam, 16. évf. 3–4. sz. 91–95. o.
- DIETER, Theodor 2012. Die reformierte und die lutherische Bekenntnistradition und die Leistungsfähigkeit der Leuenberger Konkordie. Eine Auslegung. *Lutherische Kirche in der Welt. Jahrbuch des Martin-Luther-Bundes*, 59. évf. 19–35. o.
- FARKAS Zsuzsanna 2023a. Fazakas Sándor: Van létjogosultsága az egymás véleményére nyitott párbeszédnek. *Szemlélek.net*, március 7. <https://szemlelek.net/fazakas-sandor-van-letjogosultsaga-az-egymas-velemenyerenyitott-parbeszednek/>. (Megtekintés: 2023. szeptember 22.)
- FARKAS Zsuzsanna 2023b. Leuenberg öröksége: együtt megérteni Isten mai üzenetét. *Reformatus.hu*, március 11. <https://reformatus.hu/vilagban/hirek/leuenberg-oroksege-egyutt-megerteni-isten-mai-uzenetet/>. (Megtekintés: 2023. szeptember 22.)

- GAÁL Botond 2006. Új kilátások az evangélikus–református párbeszédben. Nagygeresd, Leuenberg – Elértünk-e valamit, várhatunk-e valamit? *Theologiai Szemle*, új folyam 49. évf. 1. sz. 28–32. o.
- GEKE Délkelet-európai Regionális Munkacsoport 2011. *Hajlék az időben. Protestáns istentisztelet Dél-, Közép- és Kelet-Európában megőrzés és változások között. Esettanulmányok alapján*. Ford. Szentpétery Péter. Elektronikus dokumentum. https://regi.reformatus.hu/data/attachments/2012/06/29/GEKE_hajelkazidoben.pdf. (Letöltés: 2023. szeptember 22.)
- ITTZÉS János 2017. Bevezetés Ordass Lajosnak a Leuenbergi Konkordiához fűzött megjegyzéseihez. *Keresztvény Igazság*, új folyam 115. sz. 5–9. o.
- KÖRTNER, Ulrich H. J. 2023. Das gemeinsame Verständnis des Evangeliums und die Rechtfertigungslehre. Vortrag auf der Konferenz „Being church together. 50th anniversary of the Leuenberg Agreement – consequences, realities and possibilities”, 9.–11. März 2023, Reformierte Theologische Universität Debrecen. Kézirat [elektronikus dokumentum].
- LABORCZI Dóra 2023a. Fabiny Tamás: Csak a szolidaritás teheti hitelessé az egyházakat. *Szemlélek.net*, március 6. <https://szemlelek.net/fabiny-tamas-csak-a-szolidaritas-teheti-hitelesse-az-egyhazakat/>. (Megtekintés: 2023. szeptember 22.)
- LABORCZI Dóra 2023b. Megbékélt sokféleségben, közös asztalnál. 50 éves a Leuenbergi konkordia. *Evangélikus.hu*, március 23. <https://www.evangelikus.hu/hireink/nagyvilag/megbekelt-sokfelesegben-kozos-asztalnál-50-eves-a-leuenbergi-konkordia>. (Megtekintés: 2023. szeptember 15.)
- LABORCZI Dóra 2023c. Úton az európai protestáns egyházak egysége felé. Ötvenéves a Leuenbergi konkordia. Interjú Cselovszkyné Tarr Klárával. *Evangélikus.hu*, március 6. <https://www.evangelikus.hu/hireink/interju/uton-az-europai-protestans-egyhazak-egysege-fele>. (Megtekintés: 2023. március 7.)
- MÁRKUS Mihály (szerk.) 2006. *Három egyezmény. Drei Abkommen. 1830 – 1833 – 1900*. Kálvin Kiadó, Budapest, 2006.
- ORDASS, Lajos 1974. Einige Bemerkungen zur Leuenberger Konkordie. In: *Leuenberg – Konkordie oder Diskordie? Ökumenische Kritik zur Konkordie reformatorischer Kirchen in Europa*. Szerk. U. Asendorf – F. W. Kühneth. Die Spur, Berlin–Schleswig-Holstein, 1974. 275–276. o.
- OTTLYK Ernő 1963. De coena Domini. *Lelkipásztor*, 38. évf. 6. sz. 340–347. o.
- PRÖHLE Károly 1975. Előterjesztés. *Lelkipásztor*, 50. évf. 3. sz. 141. o.
- REUSS András – GÖRFÖL Tibor (szerk.): *Úton az egység felé. A római katolikus – evangélikus párbeszéd dokumentumai, 1972–2013*. Luther Kiadó – Vigilia, Budapest, 2021.
- WEINRICH, Michael 2023. *Az egyházi közösség megvalósulása*. Projekt és folyamat. A Debreceni Református Hittudományi Egyetemen 2023. március 9–11. között megrendezésre kerülő „Együtt egyháznak lenni – A Leuenbergi Egyezmény 50. évfordulója – következmények, realitások és lehetőségek” című nemzetközi tudományos konferencia nyitóelőadása. Kézirat [elektronikus dokumentum].

Budapesttől Krakkóig

Közép-kelet-európai körkép a Lutheránus Világszövetség teológiai és szervezeti hangsúlyairól 1984–2023 – 1. rész

■ PAP KINGA MARJATTA

Evangelikus Hittudományi Egyetem
bölcész, doktorandusz
E-mail: kuninga@gmail.com

DOI: 10.61894/LP.2024.99.1.3

- A közép-kelet-európai régió 2023-ban másodszor adott otthont a Lutheránus Világszövetség (LVSZ) legmagasabb döntéshozatali fórumának. A tanulmány az 1984-es budapesti nagygyűlés óta megtett út és a világszövetség-történet néhány kiemelt elemét vizsgálja közép-kelet-európai szempontból.

A régió és a magyar evangélikus szerepvállalás rövid ismertetését követően a szerző a nagygyűlés kettős funkciójának megfelelően részletesen kitér mind a „közgyűlési” feladatok (választások, teológiai és közéleti állásfoglalások), mind a két alkalom liturgikus életének összevetésére. A 2023-as nagygyűlés sajátosságai közül kiemelt szerepet kap az auschwitz-birkenai látogatás gondolatköre és az evangélikus–katolikus párbeszéd az új reformáció útján.

- Kulcsszavak: nagygyűlés / arányosság / ellenkultúra / felelősség / ökumené

Bevezetés

Az evangélikusok világcsaládja, a Lutheránus Világszövetség (LVSZ) 2023 őszén Krakkóban rendezte meg 13. nagygyűlését. A közép-kelet-európai régió a világszövetség 1947 óta tartó történetében másodszor adott otthont a szervezet legmagasabb döntéshozatali fórumának: mint sokan tevékeny résztvevőként is emlékeznek rá, 1984-ben Budapesten tanácskoztak a tagegyházak képviselői. A nagygyűlések munkaanyagának részét képezi az előző találkozás óta történeteket összefoglaló dokumentum (pl. Budapesttől Curitibáig, Windhoektól Krakkóig stb.). A szerző most a '84-es budapesti nagygyűlés óta megtett út és a világszövetség története néhány kiemelt elemének komparatív vizsgálatára vállalkozik közép-kelet-európai fókuszú írásában.¹

Evangélikus régiók

A Lutheránus Világszövetség fogalomhasználata szerint a tagegyházak hét régióba szerveződnek: Afrika, Ázsia, Észak-Amerika, Latin-Amerika és a karibi térség, továbbá három európai régió – Közép-Nyugat-Európa, Közép-Kelet-Európa, illetve az északi országok. Ez a felosztás egyértelműen a

¹ Köszönet dr. Reuss András professzornak és Balicza Klára LVSZ-szakértőnek értékes megjegyzéseikért.

hidegháborús időket idézi, ugyanakkor az evangélikusság hagyományosan erős területeire is utal. A földrajzi régiók – akárcsak a laikus, női és harminc év alatti fiatal résztvevők – arányos képviselete évtizedek óta a *communio* identitásának fontos eleme. Ez a szempont megjelenik a nagygyűlési helyszínek kiválasztásában, de a testületek személyi összetételében, sőt az énekgyűjtemények összeállításában is fontos szerepet játszik.

Mint a krakkói nagygyűlés két határozata is mutatja,² az áhított arányosság még nem minden esetben teljes. Ami a régiókat illeti, az evangélikusság jelenlegi számarányait tekintve helytálló kérdés, hogy meddig fenntartható az a gyakorlat, amely Afrikát egy régióként kezeli, míg Európa három azonos – tehát a legszűkebb körű testületbe is három képviselőt delegáló – súlyú régióval szerepel.

Az LVSZ-család a legfrissebb adatok szerint (GREENAWAY–MUMIA 2023, 16. o.) százötven tagegyházában 77,5 millió egyháztagot fog egybe, ez a világ evangélikusságának több mint 90%-át jelenti.³ A világevangelikus közösségén belül szűkebb hazánkat jelentő közép-kelet-európai régió tizen-nyolc tagegyházat számlál, összesen 1,1 millió taggal (Csehországban, Erdélyben, Lettországban és Oroszországban két-két LVSZ-tag evangélikus egyház működik, míg az orosz területek egyházi rétegződése számos további érdekességet tartogat).

A Magyarországi Evangélikus Egyház még ma is a régió nagyobb evangélikus egyházai közé sorolható, és az LVSZ alapító tagjaként nemzetközi szerepvállalása kezdettől fogva kiemelkedő. A világszövetség vezetői sorában egyházunk méretéhez képest felülreprezentált a magyar jelenlét: köztudomású, hogy Ordass Lajos püspököt két ízben (1947-ben és 1957-ben) is megválasztották a világszervezet alelnökéül, míg Káldy Zoltán püspök 1984-ben a szövetség elnöki posztját foglalhatta el. Fabiny Tamás püspököt 2010-ben választotta először a közép-kelet-európai régió alelnökévé a világszövetség tanácsa: megbízása a reformáció kezdetének ötszázadik évfordulójáig tartott, majd 2023-ban ismét erre a feladatra kapott megbízást.

A vezetői szint mellett a teológiai háttérmunkában, szakértőként, illetve a különböző bizottságok szintjén is rendszeresen jelen vannak egyházunk képviselői. Közülük a leghosszabb ideig Harmati Béla tevékenykedett a genfi központban: először két és fél (1967 dec. – 1970 máj.), majd újabb hét évig (1980–1987)⁴ dolgozott a világszövetség teológiai és szociáletikai munkatársaként. Görög Tíbor 1988-tól 1997-ig működött Európa-titkárként (LEHTONEN 2019, 87. o.), Nagy Gyula 1971 és 1975 között dolgozott a felsőfokú teológiai képzés és a nemzetközi ösztöndíjak titkáráként Genfben, míg Nagy Szabolcs Roland 2022-ben egy évig volt a Luther Újszövetség-fordításának ötszázadik évfordulójához kapcsolódó „Biblia éve” projekt gazdája – a kétezres évek megújult munkakultúrája keretében már távmunkában.

Önkéntes egyházi szolgálat keretében szintén több testvérünk vállal sokéves kiemelt feladatot a világszövetség munkájában, így a krakkói nagygyűlés közvetlen előkészítésében is erős volt a ma-

² *Resolution on reaffirming the youth quota* (<https://2023.lwfassembly.org/resolution-reaffirming-youth-quota>), valamint *Resolution on reaffirming the lay quota* (<https://2023.lwfassembly.org/resolution-reaffirming-lay-quota>). Megjegyzés: a tanulmányban angolul hivatkozott dokumentumok a világszövetség felületein a többi hivatalos nyelven, tehát német, francia és spanyol nyelven is hozzáférhetők.

³ A hitvalló lutheránusok kisebb része a Nemzetközi Evangélikus Tanács (International Lutheran Council, ILC) szervezet tagja, amely irányzat képviselői megfigyelőként már az LVSZ alakuló ülésén jelen voltak, saját hivatalos szervezetük azonban jóval későbbi keletű. A két világszervezet nem zárja ki a kettős tagság lehetőségét, így régióinkból a lett és az inkeri egyház is mindkét szervezetnek tagja.

⁴ *Evangélikus Élet*, 71. évf. 23. sz. 2006. június 4. 5. o.

gyar szerepvállalás. Fabiny Tamás püspök a nemzetközi szervezőbizottság vezetőjeként, Gáncs Tamás lelkész a nagygyűlés elé terjesztett evangélikus–püskösi párbeszéddokumentum (LANGE et al. 2023), míg Nagy Szabolcs lelkész a nagygyűlés központi témáinak teológiai háttérét feldolgozó dokumentum (*Study Guide* 2023) szerzőcsapatának tagjaként, Balicza Klára külügyi referens az LVSZ-tanács mellé kirendelt tanácsadóként szolgált, jómagam pedig a nemzetközi liturgiai tervezőbizottság vezetőjeként és az Auschwitz-birkenau Múzeum és Emlékhely meglátogatását előkészítő munkacsoport tagjaként vállaltam szerepet.

Magyar alelnökség 2010–2017

A következőkben a teljesség igénye nélkül idézem fel az „első Fabiny-korszak” néhány régiós szempontból kiemelkedő evangélikus eseményét.

2011 novemberében Budapesten tartotta alakuló ülését a világszövetség 2017-es reformációi évfordulót előkészítő különbizottsága Walter Altmann vezetésével.⁵ A nemzetközi előkészületek a magyarországi evangélikus reformációi és az állami reformáció emlékbizottság munkája számára egyaránt inspirációt jelentettek. A bizottság előtt beszámolt Eero Huovinen püspök, a Lutheránus – Római Katolikus Egység Bizottságának evangélikus társelnöke, aki egy jelentős párbeszéddokumentum küszöbön álló elfogadásáról tájékoztatható. 2012-ben fogadták el *A szembenállástól a közösségig* című irat végleges szövegét, amely világnyelveken 2013-ban, magyarul 2016-ban látott napvilágot.

2012-ben indult konkrét lépésekkel is útjára a Luther-rajzfilmprojekt, amely egyházi szempontból is egyedülálló nemzetközi összefogás eredményeként valósulhatott meg. A kétszázötvenöt millió forintos költségvetés jelentős hányadát a világszövetség német nemzeti bizottsága vállalta fel, de egyéb németországi egyházi és állami szereplők is jelentős mértékben járultak hozzá a gyártás költségeihez. A Richly Zsolt művészeti vezetésével tízrészesként megvalósult sorozat magyarul, németül⁶ és lengyelül⁷ online, finnül földrajzi korlátozással online megtekinthető,⁸ az angol és a brazilai portugál változat fizikai hordozón elérhető, míg a litván változat kizárólag televíziós sugárzásra került. A sorozathoz különböző korosztályok és célcsoportok figyelembevételével egyházunk által készített oktatási segédanyag a pandémia óta szabadon elérhető a Luther Kiadó honlapján.⁹ Az egyes részek hazai élő premierjei mellett Wittenbergben is sor került mozitermi sajtóbemutatóra. Felejtetlen marad a (már a teljes sorozatot teológiai kerekasztallal ötvöző) varsói bemutató, ahova 2019 februárjában még együtt utazhattunk Richly Zsolttal.

2013-ban Ireneusz Lukasz lengyel evangélikus lelkész lett a világszövetség Európa-titkára – noha a nagygyűlés régiós megrendezésének esélye akkor még aligha motiválhatta a személyi döntést. A lengyel ökumenikus tanács főtákarai posztjáról előrelépett, a keleti hierarchikus viszonyok közt otthonosan mozgó fiatal lelkész működése is hozzájárult a régió hangsúlyosabb nemzetközi jelenlétéhez az elmúlt időszakban.

⁵ Az LVSZ operatív irányító testülete, a végrehajtó bizottság (akkor bevezetett, később ismét megszüntetett, új nevén: vezető testület) ehhez kapcsolódóan szintén Budapesten ülésezett.

⁶ <https://schulprojekte-reformation.de/bibliothek/leben-luther/>.

⁷ <https://www.luter.pl/>.

⁸ <https://areena.yle.fi/1-4261970>.

⁹ https://lutherkiado.hu/digitalis_tananyag/.

2016-ban első ízben rendezték meg orosz területen a finnugor lelkészkonferenciát.¹⁰ Az inkeri egyház meghívására a karéliei Petrozavodszk (Petroskoi) városában találkoztak a magyar, finn, észt és az önálló államisággal nem rendelkező nyelvrokon népek evangélikusainak képviselői. A női lelkészséget nem gyakorló házigazda egyház kompromisszumos módon tolerálta a testvéregyházak női képviselőinek jelenlétét, azonban a vasárnapi gyülekezetlátogatásokon szószéki szolgálatra nem adott módot számukra.¹¹

A téma nem ekkor került először a régiós érdeklődés homlokterébe. Hazánkban sem maradt sajtóvisszhang nélkül a Lettországi Evangélikus Egyház döntése, amely 1975-től gyakorolta a női ordinációt, majd 1993-ban először a szüneteltetését rendelte el, 2016-ban pedig az egyház alapokmányának módosításával a nők lelkésszé szentelésének elméleti lehetőségét is megszüntette. „Kérdéses tehát, hogy a balti régió – természetesen egyenként eltérő adottságú és szemléletű – evangélikus közösségeinek egyházképét és társadalmi jelenlétét egyre inkább az ortodox és katolikus kontextus formálja majd, vagy szervezeti és gondolati szabadságukat a reformációban rokon „nyugati” testvéregyházak kulturális keretei közt kívánják megélni” – tettem fel a kérdést a reformáció kezdetének ötszázadik évfordulóján (PAP 2017, 49. o.).

2017-ben a namíbiai Windhoekban ünnepelt a világ evangélikussága. A déli félteke erőteljesen növekvő egyházai a mai reformáció letéteményesei – ugyanakkor a namíbiai egyháztörténet, a német gyarmatosítók egykori működése árnyalt visszatekintésre, önvizsgálatra is okot adott. „Isten kegyelméből szabadon: a megváltás, az ember, a teremtés nem bocsátható áruba” – hangoztak ismét a lutheri teológia alapvető témái.

A windhoeki nagygyűlést követően Urmas Viilma észt érseket választották a közép-kelet-európai régió alelnökéül. A döntés szimbolikus jelentőséggel bírt az Észtországi Evangélikus Egyház számára, hiszen a hagyományosan nyugati orientációjú ország és egyház sorsát döntően befolyásolta az a tény, hogy az Észt Szocialista Tanácsköztársaságot 1940. augusztus 6-án „saját kérésére” felvették a Szovjetunió tagjainak sorába. Így 1947-ben az exilegyház svédországi emigrációba kényszerült püspöke, Johan Köpp lehetett csak jelen az LVSZ alapító ülésén. Id. Jaan Kiiwit érsek – állami szerepvállalástól sem mentes – nemzetközi erőfeszítéseinek eredményeként a hazai egyház 1963-ban csatlakozott a világszövetséghez. A függetlenség helyreállítását követően, 1997-ben ifj. Jaan Kiiwit érsek volt az első észt egyházi képviselő, akit az LVSZ-tanács tagjává választottak.

Az alig harminc éve újra független államban immár kisebbségi egyházként működő evangélikusok újabb sikert könyvelhettek el, amikor 2021-ben Anne Burghardtöt választották a világszövetség főtitkárául. A „személyeket felkutató” nemzetközi bizottság közép-kelet-európai küldötteként magam is részt vettem abban a közel egy évig tartó folyamatban, amelynek eredményeként – az akkor száznegyvennyolc tagegyház által jelölt különböző személyek listáját több lépcsőben leszűkítve – végül két főtitkárjelöltet javasoltunk a világszövetség tanácsának (PAP 2021a). A szűk körű testületben többek közt az LVSZ jelenlegi elnökével, Henrik Stubkjær dán püspökkel és a világ legnagyobb evangélikus egyházának vezetőjével, Yonas Yigezu Dibisa etiópai érsekkel dolgozhattunk együtt (utóbbi ma az LVSZ afrikai régióért felelős alelnöke).

¹⁰ A konferenciák 1937-ben útjára indult sorában eddig ötször magyar, ötször finn, kétszer észt, egyszer pedig romániai (erdélyi) helyszínen került sor a találkozásra. A kapcsolattörténetről bővebben lásd: PAP 2021b.

¹¹ Azóta tovább éleződött a nemzetközi egyházi helyzet: a Finnországi Evangélikus Egyház püspöki szinten jelezte, hogy nem tartja szerencsésnek, hogy az inkeri egyház rendszeresen ordinál finnországi finn, a női lelkészkollegákkal való együttműködést elutasító lelkészjelölteket, akik aztán mégis eredeti hazájukban jelentkeznek gyülekezeti szolgálatra.

Anne Burghardt az első közép-kelet-európai és az első lelkész nő ezen a poszton, kiemelkedő egyéni kvalitásai mellett köszönhetően mindannak az elmélyült teológiai ismeretnek, nyelvtudásnak és nemzetközi nyitottságnak, amelyet az észtegyházban felnőve magával hozott. A krakkói nagygyűlés küszöbére érve tehát megállapítható, hogy a világszövetség vezetői és a genfi iroda munkatársai sorában egyaránt látható helyen képviseltették magukat a régió egyházai.

1984–2023: párhuzamok és különbségek

Az igen eltérő, ám talán nem is annyira különböző viszonyok között két közép-kelet-európai helyszínen megrendezett nagygyűlést részleteiben vizsgálva adódik a kérdés: a mai tapasztalatok közül mely elemek nem fordulhattak volna elő 1984-ben?

A már említett női főtitkár; ifjú dél-amerikai igehirdető a nyitó istentiszteleten;¹² orgona nélküli istentiszteletek – és még sorolhatnánk.

De jóval több az, ami összeköt. Látszólag eltérő korban és politikai struktúrában élve is összeköt minket az *egyház mint ellenkultúra* élménye. 1984-ben és ma sem problémamentes, ha hétköznapi környezetünkben kinyilvánítjuk egyházhoz tartozásunkat. A televíziós istentisztelet-közvetítés és az evangélikusság nyilvános megjelenése éppen ebből adódóan mindkét nagygyűlés hangsúlyos, központi jelentőségű eleme volt.

1984-ben Magyarországon első ízben valósult meg élő istentisztelet-közvetítés a német ARD, osztrák és svájci partnerek, valamint a finn YLE állami televízió bevonásával. A teljes istentisztelet élő televíziós sugárzása Ausztriában, Finnországban, Németországban és Svájcban volt látható¹³ – itthon csúsztatott adással huszonöt perces összefoglalót közvetítettek a nyitó istentisztelet anyagából.¹⁴ A Magyar Rádió élőben közvetítette az istentiszteletet.

2023-ban a lengyel állami televízió egyházi szerkesztősége rögzítette a nyitóalkalmat. Az LVSZ-stáb élő internetes közvetítése eredeti nyelveken a mai napig is megtekinthető. Az állami televízió néhány nappal később adta közre a lengyel narrációval és felirattal ellátott, hangban újrameztervezt, az úrvacsorai részt rövidítve bemutató anyagát, amely azonban csak a hazai tévékészülékek előtt (illetve előfizetők számára online módon) volt elérhető.

Egyenlőségjelet tehetünk a két *házigazda egyház emberfeletti erőfeszítése* tekintetében is. A mintegy hatvanezer főt számláló Lengyelországi Evangélikus Egyház által teljes munkaidőben delegált huszonhárom önkéntes (lásd WILLIAMS 2023) mellett mindennap velünk voltak a krakkói gyülekezet tagjai. A gyülekezeti énekkar stabil különítménye képezte a reggeli és esti áhítatokon szolgáló nemzetközi nagygyűlési kórus magvát, de a gyülekezet önkéntes munkásai a logisztikai háttér biztosításában is pótolhatatlan biztonságot nyújtottak.

Reuss András nyitó istentisztelet előtti villáminterjúját idézem 1984 júliusából: „A mi helyi stábunk hatvan embert számlál. A külföldi stábot pillanatnyilag csupán becsülni tudom. Ennek az egész elő-

¹² <https://www.youtube.com/watch?v=BZUBk2O2hil>.

¹³ *Napról Napra. A Lutheránus Világszövetség VII. nagygyűlésének napilapja*, 1984. július 23. 2. o. https://medit.lutheran.hu/files/naprol_napra_1984_2.pdf, valamint *Napról Napra*, 1984. július 24. 3. o. https://medit.lutheran.hu/files/naprol_napra_1984_3.pdf.

¹⁴ A nyitó istentisztelet vágatlan hanganyaga: https://www.youtube.com/watch?v=2k_pcGZ7dwo.

készületnek az volt a legnagyobb élménye, hogy annyian akartak segíteni, hogy sem számon tartani nem tudtuk a segítőköt, sem mindenkit igénybe nem tudtunk venni, aki hajlandó lett volna segíteni.”¹⁵

Mint Marta Sztwiertnia lengyelországi önkénteskoordinátor elmondta,¹⁶ az önkéntesek kiválasztásának alapfeltétele volt a kommunikációs szintű angol nyelvtudás és a teljes munkaidőben (több műszakban) való időráfordítás – részidős önkéntesek jelentkezését nem fogadták. A gyülekezeti ajánlással érkező jelöltek önéletrajz és motivációs levél beküldése mellett online interjú és előzetes felkészítő képzésen is részt vettek.

1984-ben szintén a gyülekezeti kötődés és a jó nyelvtudás volt az elsődleges szempont – a jelentkezőktől német vagy angol nyelvű írásos fogalmazást kértek, amelyet iskolai érdemjeggyel értékelték a kiválasztók. A végleges döntést erősen árnyaló második szempont, az ideológiai megbízhatóság felmérése ma már nem nevezhető szokványosnak. Kézdy Edit akkori önkéntes visszaemlékezésében felidézi a kemény hangú püspöki eligazítást és azt is, hogy a nagygyűlés idején is kaptak konkrét, politikai színezetű útmutatást az egyház felelős képviselőitől.¹⁷ A vonatkozó kézírásos megjegyzésekkel ellátott dolgozatok megtekinthetők a nagygyűlés levéltári anyagában.

Amint a *Lelkipásztor* tízéves emlékszámában többen is megállapítják,¹⁸ a budapesti nagygyűléshez fűződő látványos reprezentáció, a túlsorduló vendéglátás többekben visszatetszést okozott. A – ma már nemcsak társadalmi vagy pénzügyi, hanem teremtésvédelmi szempontokkal is indokolható – önmérséklet a 2023-as nagygyűlés szervezésének egyik vitatott, de a világszövetség vezetése által következetesen végigvitt eleme volt. Így a résztvevők túlnyomó többsége a korábbiaknál jóval szerényebb szálláshelyen, a műszaki egyetem diákfalujában kapott elhelyezést. Ugyanakkor akárcsak 1984-ben, egy korszerű konferenciaközpont nyújtotta feltételek ma is szükségesek voltak a nagygyűlés szerteágazó technikai igényeinek biztosításához.

A budapesti nagygyűlés eseményeit sok szempontból befolyásolta az akkor ötvennégy milliós evangélikus tömörítő közösség¹⁹ *elnökválasztási* folyamata, amelynek eredményeként a házigazda egyház vezetőjét, Káldy Zoltán püspököt négy, majd két jelölt közül a világszövetség legfőbb vezetőjévé választották. A 2023-as elnökválasztás az 1984-es eseményekkel ellentétben konszenzusos szellemben, ellenjelölt nélkül zajlott, állami szereplők – tudtunkkal – nem játszottak szerepet a folyamatban.

Henrik Stubkjær viborgi püspök²⁰ a Dán Egyházi Segélyszervezet korábbi főtitkáráként széles körű diakóniai és pénzügyi szakértelméről is ismert – így személye ilyen értelemben is garanciát jelenthet a svájci székhely és az árfolyamkülönbségek okán a pénzügyi fenntarthatósággal is viaskodó világszervezet jövője számára. A főtitkári és az elnöki posztot mostantól elfoglaló két európai szereplő nem régiós túlsúlyt jelez, hanem éppen hogy a természetes rotáció bizonyosága: az előző időszakokban dél-amerikai származású főtitkár dolgozott együtt az ázsiai, majd az afrikai régióból érkező elnökkel.

¹⁵ *Napról Napra*, 1984. július 22. 3. o. https://medit.lutheran.hu/files/naprol_napra_1984_1.pdf.

¹⁶ Személyes közlés, 2023. november 12.

¹⁷ *A Lutheránus Világszövetség budapesti nagygyűlése* (2021). Videó az Evangélikus Országos Gyűjtemény YouTube-csatornáján: <https://www.youtube.com/watch?v=hvZq6NXWLQE>.

¹⁸ *Lelkipásztor*, 69. évf. 1994/7–8. sz. 254. kk.

¹⁹ *Napról Napra*, 1984. augusztus 1. 1. o. https://medit.lutheran.hu/files/naprol_napra_1984_10.pdf

²⁰ *Acceptance Speech of LWF President Bishop Henrik Stubkjær*. <https://2023.lwfassembly.org/sites/default/files/2023-09/President%20Stubkj%C3%A6r%20Address%20EN.pdf>.

Korunkban nemcsak a nemzetközi viták terelődtek más síkra, de a házigazda evangélikus egyház belső ellenzéke sem mutatkozott meg a nagygyűlés során. Az 1984-es nagygyűlés idején emlékeztet az úgynevezett Dóka-levél, illetve az Ordass Lajos sírjánál tartott megemlékezés ellentmondásos visszhangja, amely kül- és belföldön egyaránt borzolta a kedélyeket. Példának okáért a lengyel evangélikus egyházban nemrég bevezetett női ordináció ellenzőiből a nagygyűlés előtt nem sokkal létrejött csoport az előzetes váradalmak ellenére nem adott magáról életjelt a nagygyűlés nyilvánossága előtt.

Az állami szereplőkkel zajló egyeztetések párhuzamos eleme a vízummegítélés kérdése, hiszen a világszövetség történetében ma sem példa nélküliek az efféle problémák. Krakkó városa ingyenes tömegközlekedést biztosított minden nagygyűlési résztvevő számára, ezzel jelentős összeggel járult hozzá a rendezvényhez.

Izgalmas terület lenne a mai titkosszolgálati összefüggések kérdése, erről azonban még a '84-esnél is kevesebb adat áll rendelkezésre. Nem nehéz elgondolni azonban, hogy miféle lehetőség rejlik jól körülhatárolható helyszíneken együtt lévő, nyolcszáz – különböző országokba és vezetői szintekre bekötött – aktív okostelefonban, egy szintén virtuálisan működtetett szavazószoftverben és így tovább, a humán tényezőről nem beszélve. A kérdéskör feltárása utódaink feladata lesz.

Tartalmi üzenetek

A budapesti nagygyűlés háromszázötven (!) határozata között több, a világszövetség életét a mai napig meghatározó kérdéskör is hangsúlyosan szerepelt. A tagegyházak közti kölcsönös úrvacsora- és szószékközösség felvállalása kulcsfontosságú a világszövetség későbbi önértelmezési útján – a *communio*jelleg szervezeti értelemben és tartalmi szempontból is egyre inkább meghatározó az LVSZ identitásában. Ugyancsak történelmi jelentőségű döntés született a 40%-os női részvételi arányról, és a budapesti állásfoglalások már utat készítettek a 20%-os ifjúsági részvétel felé, amely 1990-ben Curitiba-ban nyert hivatalos megerősítést. A Luther Márton zsidóellenes állásfoglalásaitól való hivatalos elzárkózás szintén olyan bátor vállalása volt a '84-es közösségnek, amelyre a mai napig hivatkoznak (*Hope for the Future*, 2023).

Nagy nyilvánosságot kaptak 1984-ben az apartheiddal kapcsolatos élénk viták, ami végül két dél-afrikai fehér egyház tagságának felfüggesztéséhez vezetett. A 2023-as nagygyűlés közössége az ukrán háború kérdésében érezte a megszólalás elkerülhetlenségét. Hivatalos nyilatkozatot adtak ki az ügyben (amely érdekes módon szintén egy '84-es, békéről és igazságról szóló nyilatkozatra hivatkozik),²¹ illetve a nagygyűlés záróüzenetébe is belekerült a téma.²²

A nagygyűlési helyszínnel szomszédos országban folyó és a mi régióink számára különösen hűsbavágó háború kérdése mellett azonban még erősebb párhuzamot kínál a klímakérdés. A nagygyűlés vonatkozó határozata²³ már nem klímaválságról, hanem klímavészhelyzetről beszél. A kérdés szorongató erejét mindannyian átélhettük, amikor az egyik ülésnap szünetében a fiatalok az egész konferenciaközpontot körbeszaladva kiáltották világgá tanácsalanságukat. Figyelmeztető jel, hogy a klímavészhelyzet kérdése egyházunkban sem gyakorlati, sem teológiai szinten nem élvez kiemelt figyel-

²¹ *Public Statement on the War Against Ukraine*. <https://2023.lwfassembly.org/public-statement-war-against-ukraine>.

²² *Assembly Message*. <https://2023.lwfassembly.org/assembly-message>.

²³ *Resolution on the Climate Emergency*. <https://2023.lwfassembly.org/resolution-climate-emergency>.

met, holott egyházi partnerekkel is együttműködhetnénk a kérdésben, amely a fiatal nemzedék előtti hitelesség egyik kulcsa lehetne.

Míg 1984-ben a diakóniai teológia értelmezése körül forgott (nem csak) a hazai teológiai diskurzus, a 2023-as nagygyűlés üzenete talán első ízben adott ilyen széles körű evangélikus közösség által jóváhagyott formát a felelős teológia fogalmának. A nagygyűlés záródokumentumának *Egy Lélek* című fejezetéből idézek Mesterházy Balázs fordításában:

„A növekvő szélsőségek világában élünk, ahol félrevezető teológiák kizárólagos vagy a valóság elől menekülő közösségeket kreálnak, a hatalom és a gazdagság kevesek kezében halmozódik fel, miközben félelem és széttagoltság jelenik meg az egyházakban és a közösségekben. Felismertük, hogy ennek leküzdéséhez tanításunkat és igehirdetésünket felelős teológiákra kell alapoznunk, mind a globális közösségben, mind a tagegyházakban.

A felelős teológia a Biblián alapszik. Sebeket gyógyít, egységet teremt, és erősíti a közösséget. A felelős teológia holisztikus: befogadó nyelvet, változatos és mindenki számára elérhető kommunikációs csatornákat használ. A felelős teológia befogadó közösségeket épít, meri megújítani nyelvét és a periférián élő emberek megszólításának módjait. A felelős teológia teret ad az egy Lélek megújító és reformáló erejének.”²⁴

A felelősség a múlt és a jelen társadalmi konfliktusai közt is ránk terhelődik, személyes és egyházi szinten egyaránt. Így az üzenet egy későbbi részében egy szinte liturgikus jellegű, reflektív szöveg emlékeztet a nagygyűlés egy központi élményére:

„Bejártuk Auschwitz–Birkenau táborait.
Mint a nyáját, úgy vitték őket a halálba.
Mi az igazsággal akartunk szembenézni.
Nekik hazudtak, megalázták és megölték őket.
Mi gyászoltunk.

Auschwitz–Birkenaut bejárva
felidézttük a kimondhatatlan gonoszság más színtereit is.
Nem feledjük, hogy az emberiség egy.
Hogy mindenkinek azonos méltóságot adott Isten.
Mégfogadjuk, hogy sosem leszünk közömbösek.
Mégfogadjuk, hogy kiállunk a gyűlöletbeszéd, a hazugságok és a bántalmazás ellen.
Így imádkozunk: soha többé.”²⁵

A résztvevők bejárták az Auschwitz-birkenau Múzeum és Emlékhely helyszíneit, majd a kétórás körút végén szabadtéri, szavak nélküli lelki alkalmat vezettünk a huszonöt fős csoportokban érkező mintegy hétszáz vendég számára. A néma gesztusokkal, néhány mondatos feliratokkal, fénnel és ígérekkel vezetett útvonalon többféle lehetőség volt az önreflexióra. „*Meddig tart ez, Uram?*” – a résztvevők többek közt a 13. zsoltár mondatát különböző nyelveken hordozó pecsétet hagyhattak maguk után

²⁴ A Lutheránus Világszövetség 13. nagygyűlésének záródokumentuma. „Egy test, egy lélek, egy reménység”. Ford. Mesterházy Balázs. *Evangélikus.hu*, 2023. október 3. <https://www.evangelikus.hu/hireink/teologia/a-lutheranus-vilagszovetseg-13-nagygyulesenek-zarodokumentuma>.

²⁵ A szerző fordítása.

(a mondatokkal teli fehér lepel másnap felkerült a nagygyűlési oltár keresztjére). Továbbhaladva a 27. zsoltár szava hívott csendes imára: „*Halld meg, Uram, hívó hangomat! Könyörülj rajtam, hallgass meg!*” Az imádkozók száraz virágszirmokat morzsolhattak bele a hideg homokba. Végül egyéni vívódásainkat egy körbe gyűjtve hangzott a résztvevők által már ismert, repetitív énekelt Kyrie. Unikális lehetőség volt részt venni ennek a rengeteg buktatót rejtő pillanatnak a hónapokig tartó gondos előkészítésében és érzékeny megvalósításában.

From Budapest to Kraków

Theological and Organisational Highlights of the Lutheran World Federation 1984–2023, with a Special Focus on Central Eastern Europe – Part 1

► **In 2023, the Central Eastern Europe (CEE) region hosted the assembly of the Lutheran World Federation (LWF) for the second time. The article offers an insight to the journey from the 1984 Budapest assembly, scrutinising a few chosen elements of assembly history from a specifically CEE point of view.**

After a brief introduction to the regional expressions and the role of Lutherans from Hungary in LWF history, the two assemblies in the region are pictured in a contrastive manner. Due to the multiple functions of an assembly, the author enlarges on both constitutional matters (elections, resolutions and theological questions) and the worship life of both events, with special emphasis on the Auschwitz-Birkenau experience and Lutheran–Roman Catholic dialogue on the road of new Reformation.

► Keywords: assembly / balance / counterculture / responsibility / ecumenism

Hivatkozott művek

- A Lutheránus Világszövetség 13. nagygyűlésének záródokumentuma. „Egy test, egy lélek, egy reménység”. Ford. Mesterházy Balázs. *Evangelikus.hu*, 2023. október 3. <https://www.evangelikus.hu/hireink/teologia/a-lutheranus-vilagszovetseg-13-nagygyulesenek-zarodokumentuma>. (Megtekintés: 2023. december 4.)
- A szembenállástól a közösségig. *Evangelikus–római katolikus közös megemlékezés a reformációról 2017-ben*. Ford. Pap Kinga Marjatta. Luther Kiadó, Budapest, 2016. Web: https://www.lutheranworld.org/sites/default/files/2022-10/dtpw-from_conflict_to_communion_hu_1.pdf. (Letöltés: 2023. december 4.)
- GÁNC S Péter 1994. Eltűzött remények – szükségszerű csalódottság. *Lekipásztor*, 69. évf. 7–8. sz. 253–254. o.
- GREENAWAY, Kristine – MUMIA, Pauline (szerk.) 2023. *From Windhoek to Kraków. 2017–2023 six-year report*. Lutheran World Federation, Geneva. <https://www.lutheranworld.org/resources/publication-windhoek-krakow-2017-2023>. (Letöltés: 2023. december 4.)
- HALÍK, Tomáš 2023. Folyamatos reformációra van szükség. Főelőadás a Lutheránus Világszövetség 13. nagygyűlésén. Ford. Görföl Tibor. *Lekipásztor*, 98. évf. 10. sz. 376–380. o.
- Hope for the Future. A Study Document for Renewing Jewish–Christian Relations 2023*. Lutheran World Federation, Geneva, 2023. <https://www.lutheranworld.org/sites/default/files/2023-09/20230815%20Jewish-Lutheran%20relations.pdf>. (Letöltés: 2023. december 4.)

- LANGE, Dirk G. – MUMIA, Pauline – PLÜSS, Jean-Daniel – HINLICKY WILSON, Sarah (szerk.) 2023. „*The Spirit of the Lord Is Upon Me*”. *International Lutheran-Pentecostal 2016–2022 Dialogue Statement*. Lutheran World Federation, Geneva. https://lutheranworld.org/sites/default/files/2023-09/20230810_Lutheran-Pentecostal_dialogue_EN_o.pdf. (Letöltés: 2023. december 4.)
- Laudamus. *Hymnal for the Lutheran World Federation. Gesangbuch für den Lutherischen Weltbund*. 5. kiad. Lutheran World Federation, Geneva, 1984. Web: https://ia802300.us.archive.org/16/items/1984-laudamus/1984_Laudamus.pdf. (Letöltés: 2023. december 4.)
- LEHTONEN, Risto 2019. *Church in a Divided World. The Encounter of the Lutheran World Federation with the Cold War*. University of Eastern Finland, Jyväskylä. (Reports and Studies in Education, Humanities, and Theology 19.)
- NÁGY Gyula 1985. A budapesti nagygyűlés magyar szemmel. *Lelekipásztor*, 60. évf. 4. sz. 196–203. o.
- PAP Kinga Marjatta 2017. Szabad egyház szabad államban. Kalandozások a baltikumi egyházak reformációtörténetében. *Korunk*, III. évf. 5. sz. 45–49. o. Web: http://epa.oszk.hu/00400/00458/00630/pdf/EPA00458_korunk-2017-05_045-049.pdf. (Letöltés: 2023. december 4.)
- PAP Kinga Marjatta 2021a. Észt vezető a Lutheránus Világszövetség élén. *Evangelikus.hu*, június 22. <https://www.evangelikus.hu/hireink/nagyvilag/eszt-vezeto-a-lutheranus-vilagszovetseg-elen>. (Megtekintés: 2023. december 4.)
- PAP Kinga Marjatta 2021b. Nemzedékről nemzedékre. Bevezetés a magyar–finn–észt egyházi kapcsolatok történetébe. In: Antal M. Gergely et al. (szerk.): *Varia fenno-estonica. Ünnepi olvasókönyv Csepregi Márta 70. születésnapjára a finn és az észt nyelv és kultúra, valamint a magyar–finn, magyar–észt kapcsolatok köréből*. ELTE BTK Finnugor Tanszék, Budapest. (Urálisztikai Tanulmányok 23.) 388–408. o. Web: https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/83138/VFE-UT_23.pdf. (Letöltés: 2023. december 4.)
- Study Guide. LWF Thirteenth Assembly Kraków, Poland 13–19 September 2023*. Lutheran World Federation, Geneva, 2023. <https://www.lutheranworld.org/sites/default/files/2023-08/2023A%20-%20Study%20Guide%20-full%204L.pdf>. (Letöltés: 2023. december 4.)
- „Továbbra sem leszünk munka nélkül!” Beszélgetés a hetvenéves Harmati Bélával. *Evangelikus Élet*, 71. évf. 23. sz. 2006. június 4. 5. o. Web: <https://zope.lutheran.hu/ujsagok/evelet/archivum/2006/23/051>. (Megtekintés: 2023. december 4.)
- WILLIAMS, Esther 2023. Volunteers: The-go-to-team at the LWF Assembly. 2023. *LWFAssembly.org*, szeptember 19. <https://2023.lwfassembly.org/news/volunteers-go-team-lwf-assembly>. (Megtekintés: 2023. december 4.)
- WITT, Tom – PAP, Kinga Marjatta – LANGE, Dirk (szerk.) 2023. *Reconciled and Renewed. Assembly Worship. LWF Thirteenth Assembly Krakow, Poland 13–19 September 2023*. Lutheran World Federation, Geneva. Web: <https://www.lutheranworld.org/sites/default/files/2023-10/2023A%20-%20Liturgy.pdf>. (Megtekintés: 2023. december 4.)

„Én melyikük szavát ismétlem?”

A farizeus és a vámszedő példázata a kortárs exegetikai irodalom tükrében 1.

■ ANGYAL-CSEKE CSABA

Evangelikus Hittudományi Egyetem
teológus, demonstrátor
E-mail: csaba.angyal-cseke@lutheran.hu

DOI: 10.61894/LP.2024.99.1.4

► **A dolgozat egy tanulmányorozat első részeként a farizeus és vámszedő példázatának (Lk 18,9–14) exegetikai kérdéseit foglalja össze a 20–21. századi nemzetközi és hazai szakirodalom eredményeinek vázlatos ismertetésével. A tanulmány a példázat értelmezését segítő alapvető kérdések tisztázása után annak páli teológiával való kapcsolatával, eredetiségével és eredetével, tartalmának szociológiai és kulturális hátterével, szövegének redakcionális és kontextuális problémáival, valamint műfaji, nyelvi és stilisztikai kérdéseivel foglalkozik.**

► **Kulcsszavak:** Lukács evangéliuma / példázatok / újszövetségi exegézis / újszövetségi kortörténet

Mielőtt a jól ismert példázat magyarázatába kezdenénk, François BOVON nyomán (2001, 200. o.) három kérdést kell megvizsgálnunk. Először azt, hogy nem okoz-e nehézséget a példázat magyarázatában a két szereplő feloldhatatlan szembeállítását. Másodsor arra kell felelnünk, hogy nem túl egyszerű és túl jól ismert-e a példázat ahhoz, hogy magyarázni kelljen. Harmadszor pedig az a problémával kell foglalkoznunk, hogy a példázat magyarázata során hogyan függetleníthetjük magunkat attól az évszázados kritikától, amelyet a kereszténység ebből a történetből merített a zsidósággal szemben.

A két szereplő éles szembeállításának a kérdése meglehetősen érdekes megállapításokhoz vezetett a példázat eredeti formájának tekintetében. William HERZOG (1994) megfogalmazása szerint az értelmezők közötti különbségek elsősorban abból fakadnak, hogy a két szereplőt mennyire absztrahálják univerzális típusokká. A spektrum egyik végén a magyarázók részletes információkat közölnek a farizeusokról és a vámszedőkről azzal a céllal, hogy megpróbálják őket elhelyezni az első századi palesztinai társadalomban. Középen állnak azok, akik az előbbihez hasonló törekvésekkel indulnak el, de annyira nagy hatással vannak rájuk Lukács ellentétes típusai, hogy csak annyi részletet választanak ki a kortörténeti információkból, amennyi a tipológiájuk megalapozásához szükséges: a farizeusok a magabiztos igazságosság egy olyan típusát képviselik, amely még akkor is érdemeket követel magának, amikor másokat megvet és elítél, míg a vámszedők az alázatos, bűnbánó bűnösöket képviselik, akik Isten irgalmáért kiáltanak. A spektrum másik vége a két alakot egyetemes absztrakt típusú vagy közös emberségünk példájává alakítja át (uo. 197. o.). Ez utóbbi értelmezők között Arthur CADOUX megfogalmazására érdemes figyelni, aki szerint egyes példázatok a lényegtelen komponensek kiiktatásával egyetemessé tett emberi helyzetről szóló történetekként értelmezhetők (1931, 58. o.). Ebben a keretben a két alak a büszke és az alázatos, az egyháztag és a politikai példájává válik (vö. ELLIS 1966).

Akadnak azonban igen találékonyak mutatkozó megoldások is, amelyek nem tudják elfogadni, hogy a Jézus által elmondott eredeti példázatban helyett kaphatott volna olyan erős, árnyalt képet

aligha mutató megkülönböztetés, amelyben az egyik szereplő magatartását teljességgel elmarasztalják, míg a másikat teljességgel tökéletesnek nyilvánítják. E vélemények között a legfigyelemreméltebb Gerald Downing értelmezése, aki szerint a példázat eredeti, még az evangéliumi hagyománytól független szövegében Jézus a vámszedőt is megdorgálta, nemcsak a farizeust, mivel a vámszedő sem cselekedett Jézus szándékának megfelelően, hiszen le kellett volna győznie szegényét, és ahelyett, hogy távolságot tartott volna, közelednie kellett volna Istenhez. Ebben az összefüggésben mindkét alak imádsága karikatúrává válik, és egyik sem a példaadás szándékával jelenik meg, hanem az elfogadhatatlan imádságot mutatja be (DOWNING 1992, 80–99. o.). Herzog megfogalmazását idézve azt mondhatjuk, hogy bár a példázatot leggyakrabban úgy olvassák, mint ami a két kegyességi típus közötti ellentétet festi meg, amikor a farizeus gőgös öngazultságáról és a vámszedő Isten kegyelmétől való alázatos függéséről, vagyis az önelégültség és az önmegalázás ellentétéről beszél (vö. PLUMMER 1896, 420. o.; MARSHALL 1978, 677. o.), a példázatot mégis úgy kell értelmeznünk, mint amely kodifikálja az előkelőséget és a devianciát, hogy feltárja, milyen vékony az a határvonal, amely az egyiket a másiktól elválasztja (HERZOG 1994, 195. o.).

Az előbbiekből fakadóan a példázat értelmezésének egyszerűsége szintén a szöveg eredetének megkérdőjelezése felé vezette a kutatókat. Többek között Peter FIEDLER szerint egy galileai soha nem mert volna ilyen karikatúrát készíteni egy farizeusról, és ezzel nem szegte volna meg az ellenszereget parancsolatát sem, amelyet ő maga írt elő (1976, 228–233. o.). Fiedler értelmezése rámutat a példázat atipikus beállítására – amely a jézusi példázatok sajátos stílusjegye – és a Jézus példázatának eredeti szituációjából fakadó problémára is. Azonban a példázat üzenetének kontextusában a kérdés nem az, hogy Jézus maga milyen módon viszonyult a példázat két szereplője által megjelenített típusokhoz, hanem az, hogy Jézus hallgatói milyen preconcepciókat társítottak ehhez a két csoporthoz, s ebből fakadóan mi az, amit ők atipikusnak véltek a példázat alaphelyzetében. E tekintetben szinte bizonyos, hogy a példázat konklúziója sokkolhatta Jézus eredeti hallgatóit, hiszen több mint valószínű, hogy mind a farizeus által gyakorolt sajátos „önvizsgálat” (öngazolás), mind a vámszedő önostorozása elfogadott imaforma lehetett abban a korban. Mindazonáltal a példázat hallgatása során a hallgatók feltétlenül a farizeussal igyekeztek azonosítani magukat, hiszen a társadalmi megítélés terhe aligha engedhette volna, hogy egy vámszedő – csak azért, mert vámszedő, s nem az általa gyakorolt imaforma miatt – a hit példája legyen. Jézus hallgatói ily módon azt keresték, hogy bennük mi van meg annak teljesnek tűnő kegyességéből, így a csattanó, az atipikus és így a lényegét rejtő mozzanat éppen abban van, hogy Jézus a vámszedőt állítja a hallgatóság elé az imádság példaként (SZABÓ 1991, 5. o.). Mindazonáltal Jézus farizeusokkal fennálló konfliktusa, amelyben feltehetően e példázat is polemikus eszközzé vált, nem karikatúra, hanem figyelmeztetés arra, hogy az ilyen törvénytisztelet gőgössé tehet, és elfeledteti az Isten irgalmára való ráutaltság egzisztenciát meghatározó érzését (ZAMFIR 2013, 73. o.).

Eta Linnemann arra figyelmeztet, hogy a példázat megértését már az is nagymértékben meghatározza, hogy milyen volt a szöveg hatástörténete a keresztény hagyományban. A farizeus a képmutató, arrogáns ember típusává vált, míg a vámszedő számunkra a vallásos patinával borított, szinte glóriával körülvett, alázatos bűnös ideáltípusa. LINNEMANN szerint azonban ha helyesen akarjuk érteni a történetet, el kell határolódnunk ettől az előítélettől, és meg kell próbálnunk úgy hallani az elbeszélést, ahogy Jézus hallgatóinak kellett hallaniuk (1962, 64. o.). A példázat értelmezéseinek antijudaista éle is nyilvánvalóan hatástörténeti képződmény, amely szerint a zsidók büszkeségükben eltávolodtak Istentől, míg a pogányok, megvallva bűneiket, közelebb jutottak hozzá. Steven WAILLES azon-

ban rámutat arra, hogy ez a megközelítés figyelmen kívül hagyja, hogy a példázat eredeti elbeszélése két feltehetően zsidó férfiról beszél (1987, 258. o.). Klyne R. Snodgrass szerint a példabeszéd nem értelmezhető tóraellenes vagy antiszemita szöveggként, mivel nem állítja szembe egymással a törvényt és a kegyelmet, és nem a judaizmus vagy akár a farizeusság ítéletét adja. A szöveg példázat egy bizonyos, de nem az összes farizeusról, és valójában a Tóra egy lehetséges félreértéséről beszél, amely a felebaráti szeretettől elkülönülő rituálénak való engedelmségben teljeseedik ki, szemben az irgalmas-sággal és a szeretettel, amelyet Isten megkíván, és amelyet Istennek az ember számára is megtapasztalható valóságát mutatja meg. Akárcsak az idősebb testvér a tékozló fiú példázatában (Lk 15,11–32), aki nem szegte meg a parancsokat, de mégis megvetette testvérét, a farizeus is úgy gondolja, hogy hű a Tóra rendelkezéseire, de nem érti meg a Tórának a felebarát iránti szeretetre vezérlő szándékát (SNODGRASS 2018, 365. o.).

Az antiszemita értelmezéshez hasonló félreértések elkerülése végett Bovon figyelmeztetése nyomán akkor olvassuk jól a példázatot, ha úgy meditálunk ezen a bibliai szakaszon, hogy magunkra, s nem másokra gondolunk. Ezzel éppen azt a magatartást kerüljük el, amelynek hamisságára és ellentmondásosságára éppen ez a példázat figyelmeztet. A magyarázat során így érdemes megérteni a két személyiség antropológiai szerkezetét, és abban meghallani azt az implicit beszédet (igehirdetést), amelyet Lukács Jézusa itt Istenről mond (BOVON 2001, 200. o.). A példabeszéd példatörténet-jellege is éppen ezt erősíti: a kérdés nem az, hogy mit tett a farizeus vagy éppen mit tett a vámszedő, hanem az, hogy hasonló helyzetben mi mit tennénk. Azaz azt a kérdést kell magunknak feltennünk, amelylyel Adelbert von CHAMISSO címben idézett, a példázatot parafrázáló versének zárókérdése szembebesít: „...én melyikük szavát ismétlem?” (1856, 4: 23. o.).

A példázat páli teológiával való kapcsolata és eredete

KOZMA Zsolt szerint a példázat szerzője bizonyosan nem Lukács, tehát nem egy olyan keresztény teológustól származik, aki ismerte volna a páli megigazulástan teológiai koncepcióját (2002, 375. o.). Fontos azonban megjegyezni, hogy ez a történet az evangélista úgynevezett „saját anyagának” (Sondergut)¹ részét képezi, amelyben – mint Hans KLEIN rámutat – a példázat a bűnösök elfogadását akarta elősegíteni, mivel a vámszedő mint a bűnösök típusa jelent meg (2006, 583. o.). Az előbbi megállapítással szemben például Earle ELLIS erős összefüggést talált a példázat és a megigazulás páli értelmezése között (1966, 214. o.), míg Joseph FITZMYER szintén a megigazulás visszhangját találta a példázatban, de óvatos a közvetlen kapcsolat megállapításában, mivel a megigazulásra való utalás a példázatban az Ószövetségben, és nem a páli teológiában gyökerezik, mivel nem tartalmaz említést a keresztről (1985, 1185. o.). Bár Joachim GNILKA a példázat megigazulásról szóló záradékában a páli teológia hatását mutatja ki, rámutat arra is, hogy Lukács a 14. vers szentenciájával a kegyelmi távlatot szűkítve, a megigazulás helyett a felmagasztalásról és megaláztatásról szólva morális hangsúlyt ad a példázatnak (2007, 195. o.).

Kocsis Imre szerint a példázat szövegében a vámszedő imádságára adott isteni választ Lukács a páli teológiában meghatározóvá váló *δικαιώω* kifejezéssel írja le, mégsem vonhatunk azonosságot a

¹ Ez a többi szinoptikusnál nem szereplő, sajátos lukácsi anyag az evangélium szövegének mintegy 45%-át teszi ki (Kocsis 2019, 282. o.).

páli és a lukácsi megfogalmazás között a szóhasználat azonossága ellenére sem. Pál szóhasználatában a kifejezés a megváltás valóságának teljességét fejezi ki, amelybe mind a bűnök megbocsátása, mind pedig a bűnös ember benső átformálása beleértendő. Lukácsnál ezzel szemben nem ezt a mély teológiai tartalmat fejezi ki, hanem egyszerűen azt, hogy Isten elfogadta, kedvesen vette a vámszedő imádságát (2007, 387. o.). Joachim Jeremias megfogalmazása szerint a megigazulás a késői zsidóság értelmezésének kontextusában azt jelentheti, hogy a vámszedőnek igaza lett, felmentették, igazságot, jótetszést és kegyelmet nyert az Istennél. Jeremias szerint a 14. vers első felében szereplő semitizáló szerkezet² is lehetetlenné teszi, hogy páli hatást feltételezzünk a szöveget záró mondat teológiai mondanivalójában, annak ellenére, hogy az evangéliumi hagyományban ez a hely áll legközelebb a páli megigazulástanhoz. JEREMIAS azonban arra is felhívja a figyelmet, hogy a közvetlen kapcsolat hiánya ellenére sem tekinthetjük teljesen függetlennek a kettőt, ugyanis a példázat mintegy bizonyítékát adja annak, hogy a páli megigazulástan forrása valójában Jézus igehirdetésének bizonyos elemeit vitte tovább (1962, 140. o.). Peter STUHLMACHER megállapítja, hogy Jézus igehirdetésében megigazulásról csak érintőlegesen van szó, és kimutatja: ebben a példázatban jelenik meg egyedül a *δικαιώω* ige, amely ebben az esetben a bűnbocsátásban való részesedést, az Isten általi újbóli elfogadást jelöli (2017, 323. o.).

A példázat az előbbieik alapján jézusi eredetűnek mondható, tehát a szerző valójában maga Jézus lehet (KOZMA 2002, 375. o.). Ezt erősíti Adolf JÜLICHER véleménye is, aki „urechten παραβολή” jellezővel illeti a szöveget (1910, 2: 608. o.). Az eredetiség mellett szól az is, hogy a példázat helyszíne és szereplői izraeli környezetre utalnak, amin Lukács szerkesztő munkája sem változtat. Ha a példázat szerzője Lukács lenne, akkor az evangélium pogánykeresztény orientáltságának okán (CARSON–MOO 2007, 210. o.) nem beszélne farizeusról vagy vámszedőről, mivel ezek idegennek mutatkoznának egy hellenista gyülekezeti környezetben, hanem más, jellemzőbb típusokat választott volna a mondanivaló érthetősége érdekében (KOZMA 2002, 375. o.). KLEIN mutat rá, hogy az evangéliumi hagyomány más, két ember magatartását konfrontáló történeteiben – amelyekben jézusi sajátosságnak a társadalmilag megvetett személy felemelése mondható – minden esetben Jézus explicit kijelentése zárja az epizódot, ahogyan ebben a példázatban is; ennek alapján veti el a kutatók egy másik csoportjának (SCHOTTROFF 1973, 454. k.; FIEDLER 1976, 229. o.; GOULDER 1989, 668. o.) azt a véleményét, miszerint a példázat nem jézusi eredetű. BOVON azonban arra is utal, hogy a szöveg tartalma mindazonáltal kitűnően illeszkedik a történeti Jézusról kialakult kontextusba, amelyet egyes exegeták *die Situation Jesu*-nak (Sitz im Leben Jesu) neveznek (2001, 205. o.).

A példázat szociológiai és kulturális háttere

A két szereplő éles szembeállításának problémájáról szólva már említettem, hogy értelmezők egy köre részletes információkat közöl a farizeusokról és a vámszedőkről azzal a céllal, hogy megpróbálják őket elhelyezni az első századi palesztinai társadalomban. Ennek szellemében például William MANSON úgy értelmezi őket, mint az első századi judaizmus két szélsőségét, akik közül az egyik a Tóra lelkiismeretes betartásával él, a másik pedig szánalmasan kudarcot vallott abban, hogy megközelítse ezt az ideált (1949, 310. o.).

² Ennek részleteiről a példázat nyelvi stíluselemeinek vizsgálatakor szólunk.

Luise Schottroff kiemeli, hogy a második templom leromlását követő válsághelyzetben, bár a farizeusi életmódot nem sokan követték, az emberek körében mégis népszerűnek mutatkozott ez a csoport, mivel a Tóra hagyományát komolyan vették, és igyekeztek azt a mindennapi élethez közelítő módon értelmezni. Ezzel olyan identitásképző erőt teremtettek, amely lehetővé tette a nép túlélését. Ugyanakkor Schottroff arra is figyelmeztet az evangéliumi szöveg farizeusi kegyességet bíráló szövegeivel kapcsolatban, hogy ezekben két idő – a rögzített történeti esemény és a rögzítés ideje – vetül egymásra. Jézus farizeusokat bíráló szavai olyan társadalmi helyzetet feltételeznek, amelyben ez a csoport már hatalmat gyakorolt a társadalom többi csoportja felett, ez azonban későbbi fejlemény, mint a történeti Jézus kora és szociológiai kontextusa. Ily módon hiba volna úgy jellemezni ezt a csoportot, mint Jézus ellenfeleit, hiszen éppen az említett probléma révén az evangéliumok esetében differenciált, tehát egyáltalán nem egységes képpel kell számolnunk (SCHOTTROFF 2005, 18-19. o.).

HERZOG megállapítása szerint a zsinagógák hálózatán keresztül a farizeusok is részt vettek a tized beszédésének kikényszerítésére irányuló erőfeszítésekben, de fő szerepük ideológiai volt, ami a polemikus és retorikai meggyőzési erőfeszítéseikben tükröződött (1994, 205. o.). Ed Parish SANDERS (1992) viszont arra is felhívja a figyelmet, hogy a példázatban bemutatott, önmagát az Isten előtt igazolni igyekvő farizeus képe az Újszövetségen kívüli források ismeretében semmiképpen sem mondható tipikus ábrázolásnak, azonban fontos hozzátennünk, hogy ez a megállapítás nem a példázat eredetiségét vagy az általa bemutatott szociológiai közeg hitelességét teszi kérdéssé, hanem arra utal, hogy Jézus a farizeus efféle bemutatása által nem egy csoportot, hanem egy bizonyos, bárkire jellemző magatartásformát elítélő példátörténetet adott az első és a mai hallgatók elé.

A példázatban szereplő vámszedő státusza – Fritz HERRENBRÜCK megállapítása szerint (1990) – bizonytalan, a szöveg nem tisztázza, hogy jómódú vagy alacsonyabb rangú személyről van szó. Ugyanakkor a példázat értelmezésekor a vámszedők esetében SCHOTTROFF megjegyzi, hogy a farizeusokkal ellentétben rendkívül népszerűtlen csoporthoz tartoztak, mivel hajléktalanokként vagy szökésben lévő rabszolgaként illegális kamatok felszámításával csikartak ki pénzt utazóktól, kiskereskedőktől, piaci vagy utcai árusoktól, halászoktól, ezért legfőképpen a törvénnyel szembeni hűtlenségükről voltak hírhedtek (2005, 20–21. o.). Az első századi Palesztinában – mint John DONAHUE rámutat – a vámszedők társadalmilag kiszolgáltatottak voltak, mivel a patrónusaik nevében csalták ki a közösség pénzét, így rajtuk csapódott le a nép ellenszenvének teljes ereje az egész elnyomó rendszerrel szemben, amelynek ők valójában csak apró fogaskerekei voltak (1971, 53. o), Wolfgang Stegemann pedig úgy írja le ezeket az adószedőket, mint beosztottakat, akik egy állandóan változó és társadalmilag védtelen embercsoportot alkothattak: olyan emberek, akik nem találtak más munkát, és bizonyára örültek még ennek a hálátlan feladatnak is. Az alacsony sorban élő vámszedők munkaadóik nevében verték át az embereket, bár ritkán realizáltak bármilyen hasznot vagy nyereséget a munkájukból. A vámszedők valójában patrónusaik által kihasznált, létminimumon élő bérmunkások voltak, akiket szinte mindenki más gyűlölt azért, mert csalásra és az emberek becsapására használták őket. Nem volt erős alkupoziójuk, és könnyen lecserélhették őket másokra, akik ugyanolyan kétségbeesetten kerestek munkát, mint ők (SCHOTTROFF–STEGEMANN 1986, 8–9. o.). HERZOG szerint mindezek alapján a vámszedők könnyű célpontot jelentettek a farizeusok támadásainak, mivel szegény, társadalmilag kiszolgáltatott, gyakorlatilag hatalom nélküli, páriáserű alakok voltak; a nép szemében becsület nélküli zsarolók, csalók és Isten törvényét megszegők (1994, 211–212. o.).

A vámszedők esetében azonban arról is szólnunk kell, hogy a Jézusról szóló evangéliumi hagyomány több helyen is pozitív példaként állítja a vámszedőket a gyülekezet elé. Ennek okát Gerd Theissen abban látja, hogy a szinoptikusok etikai radikalizmusa az úgynevezett vándorradikalizmus volt, amely csak extrém és marginális életfeltételek között volt megvalósítható. Éppen ezért az lehetett képes ezt az ethoszt hitelesen gyakorolni és továbbadni, aki szakított a világ szokásos és berögzült köteleivel, vagyis aki elhagyta házát és családját, feleségét és gyermekeit, aki a halottakra hagyta, hogy temessék el a halottakat, a mező virágait és a madarakat tekintette példaképének. Ez csak olyan társalmon kívüli helyzetben volt megvalósítható, mint amelyben a vámszedők éltek az első századi Palesztinában (THEISSEN 2006, 77. o.). Ennek összefüggésében azonban figyelemre méltó az is, hogy Jézust működése során támadás érte a vámszedőkkel való kapcsolata miatt,³ amivel szemben nem csupán azzal védekezett, hogy Isten szeretetére hivatkozott, hanem meg is hirdette azt, mint amely nem elvetni, hanem megmenteni szeretné a bűnösöket (BOVON 2001, 205. o.).

A szereplők társadalmi beágyazottsága mellett érdemes szólni a példázat helyszínéről, a templomról is. Shmuel SAFRAI szerint a helyszín és a helyzetleírás az ábrázolt történet feltételezhető idejét is megadja: a két férfi feltehetően a délutáni imaórára ment fel a templomba, amelynek alkalmával gyülekezet is jelen volt (1977, 288. o.). A templom azonban a példázat összefüggésében azért fontos, mert a palesztinai megváltó médiumok itt intézményesültek (vö. BURRIDGE 1969; ISENBERG 1975), ami – HERZOG szerint (1994, 201–202. o.) – a Tórával együtt egyfajta ideológiai támogatást jelentett abban, hogy Galileában és Júdeában, de a teljes diaszpóra területén a kötelezettség megteremtésével egy szűk elit parasztság által megterhelt többletet megszerezze. Gerhard és Jean LENSKI szerint a parasztságot csak egyfajta hiedelemrendszer ösztönözhetette abban, hogy a technológiai fejlődés révén megtermelt többletet átadja (1982, 173. o.). Ebben az összefüggésben – Herzog megfogalmazása szerint – a teljes társadalmat átfogó kötelességtudat elsősorban abban nyilvánult meg, hogy a templomi adózás a szent iránti odaadás aktusává vált, amely elsősorban a népet létre hívó és nemzetet teremtő Istennel való egyezségi kapcsolat fenntartását szolgálta. Így a tized templomba vitele annak eszköze volt, hogy az emberek rendezzék a szolgaságból kimentő Istennel szembeni tartozásukat, és egyben a jövő évi jó termés ideológiai alapját is biztosítsák. A gyakorlatban azonban az ily módon befolyt összegek a papi elitet támogatták. Ez a folyamat azonban végül a parasztság teljes elszegényedéséhez vezetett (HERZOG 1994, 206–208. o.).

Fernando Belo megfogalmazása szerint a kötelesség az adósság és az ajándék kettősségében nyert értelmet. Ha a föld Isten ajándéka, akkor minden nép adós Istennek, mert a föld, amelyen élnek, Jahve tulajdona (BELO 1981, 39. o.). Herzog azonban arra is rámutat, hogy az adósság teológiája szoros kapcsolatban állt a tisztasági előírásokkal is, mivel a farizeusok az adósság és a tisztaság kérdését egymástól függővé tették. A tizedfizetés elmulasztása tisztátalanná tett, és ha valaki egyszer tisztátalan volt, örökké adósságban maradt, így képtelen volt a megváltás anyagi követeléseinek eleget tenni. Ez a teológiai összefüggés a jeruzsálemi templom gazdasági alapjának támogatását szolgálta, amely a mezőgazdasági tizedtől függött. Ez a fajta teológiai gondolkodás azonban figyelmen kívül hagyta azokat az okokat, amelyek miatt a föld népe képtelen volt megfizetni az adózási tizedet a templomnak, azáltal, hogy növelte a rájuk nehezedő nyomást, és megbélyegezte őket a mulasztásuk miatt, így az adósság a tisztátalanság egyik formájává vált (HERZOG 1994, 206–208. o.).

³ Vö. Mk 2,14–15 || Mt 9,9–13; Lk 5,27–30; Mk 11,19 || Lk 7,34; Lk 15,2; 19,7.

Lukács szerkesztői munkája

Lukács – mint láttuk – a példázat helyszínét és szereplőit tekintve ragaszkodik az átvett hagyomány-anyaghoz (KOZMA 2002, 375. o.), annak ellenére, hogy ez aligha segíthette a megértést hellenista, pogánykeresztény környezetben. A példázat címzettjeinek köre azonban jelentős torzulást mutathat. Heinrich ZIMMERMANN hívja fel a figyelmet arra, hogy míg Jézus galileai ellenfeleihez fordult, addig Lukács a keresztény gyülekezetnek címezte ezt a példázatot (1973, 105–110. o.). Ily módon Jézus elmondásában a példázat egyfajta polemikus reakciónak felelt meg, amelyben felszólította hallgatóságát, hogy változtassanak magatartásukon, és forduljanak vissza Istenhez. Jézus ellenfeleiben azonban félrevezető lenne csupán a farizeusok csoportját azonosítani. Cserhádi Sándor arra figyelmeztet, hogy a Jézussal szemben állók ennek a példázatnak, de teljes igehirdetésének értelmében elsősorban azok az önelégült, törvénytisztelő képmutatók voltak, akiknek hatalmas szakadék tátongott valódi életük és a látszat, tetteik és szavaik között, mert törvényértelmezésükkel Istent akarták kijátszani, és ami Isten szolgálatára hívta őket, azt saját érdekeik szolgálatává tették – tehát valójában azt fejezték ki, hogy nincsen szükségük sem Istenre, sem az ő irgalmára (CSERHÁTI 2012, 243. o.). A példázat azonban idővel függetlenné vált ettől a kontextustól és így magától Jézustól is, és a polemikus él sokkal inkább egyfajta doktrinális színezet felé torzult. Így ha a példázat értelmezésében csupán magára a példátörténetre figyelünk, akkor elfelejtjük annak evangéliumban betöltött szerepét. Másfelől azonban a példázat kontextusváltozásból fakadó dogmatikai és etikai olvasatának összeegyeztetése szinte lehetetlennek bizonyul (BOVON 2001, 205. o.).

Lukács szerkesztői munkája a szöveg szintjén a perikópa „margóján”, a 9. és a 14. versben mutatható ki (KOZMA 2002, 375. o.), amellyel – Michael Wolter szerint – Lukács valójában nem csupán kiemeli a történetet, hanem annak megértését is segíti: míg a 9. vers a példázat értelmezéséhez ad segítséget, a 14. vers az applikáció felé vezeti az olvasót (WOLTER 2008, 591. o.). A 9. vers SNODGRASS értelmezése szerint azzal, hogy előbb adja meg a szándékot, nagyobb figyelmet fordít a farizeusra mint negatív figurára, és csökkenti a feszültséget és a megdöbbenést, amelyet az eredeti példázat a bevezetés nélkül kapott volna (2018, 363. o.). Figyelemre méltó azonban Alan Culpepper véleménye is, aki szerint a két vers viszonyát egy kitágító sémában helyezhetjük el, mivel a 9. vers konkrét megszólítottakat, egy csoportot nevez meg, a 14. vers pedig arra is figyelmeztet, hogy bár a farizeusok hajlamosak a büszkeségre és az öngazolásra, ezt a magatartást mégsem korlátozhatjuk egy csoportra, hanem ehelyett saját szívünkben kell megtalálunk a farizeus magatartásához hasonló indulatokat (CULPEPPER 1995, 341. o.). BOVON szerint két vers alapján a hangsúly nem azokon van, akik „jól” kezdtek (megvetett, magát megalázó), hanem azokon, akik azt hiszik, hogy jól kezdtek (2001, 204. o.). A vers eredetét tekintve azonban megoszlik a kutatók véleménye. BAILEY szerint nem világos, hogy a 9. vers szóbeli hagyományból származik, vagy Lukács saját műve (1983, 144. o.), míg SNODGRASS tipikus lukácsi bevezetésnek tekinti, amely a 14. vers első fele alapján alakult ki (2018, 363. o.). Hasonló véleményen van KLEIN is, aki szerint mind a 9. vers, mind a 14. vers első fele lukácsi eredetű, mivel Jézus eredeti példázata valószínűleg befejezés nélkül ért véget, így annak mindkét szereplője eredetileg karikatúra volt (2006, 582. o.).

A kutatók egy része szerint a példázat tehát eredetileg a 13. verssel ért véget. Ez a nézet – ahogyan az imént idézett vélemény is mutatja – különösen azok körében népszerű, akik szerint eredetileg mindkét férfi negatív figura a példázatban (SCHNIDER 1980, NOLLAND–HUBBARD 1993), azonban ha a példázat végét a 13. versben jelölnénk is meg, akkor sem utal semmi arra szövegben, hogy a

vámszedő negatív szereplő volna. A mindkét szereplőt negatív példaként jellemző értelmezések között találjuk például Fredrick C. Holmgrenét, aki szerint a farizeus imádsága a vallási hagyományokkal való visszaélés okán váltja ki Isten rosszállását a jézusi példázatban: ő a kegyességi cselekedeteket használja fel eszközül arra, hogy felmagasztalja magát mások fölé, míg a vámszedő alakja arra figyelmeztet, hogy a bűnök felett érzett fájdalom, ha nem vezet cselekvéshez, olcsó kegyelemmé válik (HOLMGREN 1994, 252–261. o.). A szöveg belső koherenciája azonban Snodgrass szerint tagadhatatlan, hiszen mind a gondolati ív, mind a forma tekintetében a 14. vers első fele a példázat eredeti befejezésének tekintendő. E nélkül a példázatnak nincs értelme, mi több: befejezetlen marad. Ami a formát illeti, a „felment” (10: ἀναβαίνω) és a „lement” (14: καταβαίνω), valamint a farizeus lenéző megjegyzésében szereplő „ez a vámszedő” (11: οὗτος ὁ τελώνης) és az ítéletben szereplő „ez” (14a: οὗτος) közötti párhuzam azt mutatja, hogy a 14. vers első fele a példázat szerves része (SNODGRASS 2018, 363. o.). Hasonló véleményen van Adolf SCHLATTER is, aki szerint a történet értéktelen maradna, ha Isten ítélete nem lenne benne explicite kinyilatkoztatva, ezért azzal zárul, hogy Jézus mint az isteni akarat ismerője és az isteni ítélet hirdetője kinyilatkoztatja, hogy a két imádkozó mit érdemelt ki Istentől imájával (1931, 400. o.).

Ezzel szemben HERZOG értelmezésében a fő kérdés az, hogy a 14. vers Jézus záró megjegyzéseként a példázathoz tartozik-e, vagy pedig közvetlen beszéd formájában Lukács következtetésének kell tekinteni, és így a „mondom nektek” (λέγω ὑμῖν) kifejezést lukácsi betoldásként kell olvasni, ami hangsúlyozza a példázatnak azt a befejezését, amelyet a 14. vers második fele tartalmaz. Ebben az esetben azonban ez a betoldás nem egy korábban különálló szövegeket összekötő kötőszóval valósul meg, hanem inkább egy hangsúlyozó formulával, amely rámutat az utána következő szavak fontosságára (1994, 198. o.). Ebben az összefüggésben figyelemre méltó Jülicher véleménye, aki egészen odáig elmegy, hogy kimondja: Jézus e versben adott útmutatás nélkül is elvárhatta minden hallgatótól, aki csak egy kis ideig is nevelkedett az ő iskolájában, hogy a gőg és a büntudat ilyen világos típusait látva az ítéletét annak hangoztatása nélkül is kihallja szövegből, vagyis belássa, hogy a farizeus nem az, akit Isten kegyelmesen elfogad, és a vámszedőt nem fogja elutasítani (JÜLICHER 1910, 2: 607. o.). Linnemann szerint azonban Jülicher feltételezése figyelmen kívül hagyja, hogy egyrészt az elbeszélés valószínűleg nem a tanítványokhoz szól, másrészt Jézus hallgatói aligha érzékelték a farizeus viselkedését gőgnek vagy nagyképűségnek. Továbbá az sem valószínű, hogy a vámszedő viselkedése alázatosságnak vagy büntudatnak tűnt volna számukra az erény, erkölcsi teljesítmény vagy vallásos magatartás értelmében (LINNEMANN 1962, 148. o.). Hiszen – ahogyan Charles William Frederick SMITH rámutat – ha Jézus valóban erénytanító lett volna, aki azt akarta tanítani, hogy az alázat minden körülmények között kedvesebb Isten előtt, mint az öngazság, akkor ellenfelei teljes elismerését tudhatta volna magáénak, és aligha feszítették volna keresztre (1948, 121. o.).

A 14. vers második fele azonban a „Q” forrásból származó logion, amely megtalálható még Mt 23,12-ben és Lk 14,11-ben is (vö. Logion-forrás in: *Jézus rejtett szavai*, 45. o.), mind a két esetben az úgynevezett „farizeusperikópában”, tehát egy vándorlogionnal van dolgunk (SNODGRASS 2018, 363. o.). Dibelius szerint a mondat vulgáris-etikai értelmet ad a példázatnak, így messze áll annak szövegétől, így a nyilvánvalóan moralizáló betoldást a kutatók jelentős része méltán másodlagosnak tekinti, mivel meglehetősen kérdéses értelmet közvetít az egész példázat kontextusának összefüggésében (idézi LINNEMANN 1962, 148. o.). Linnemann szerint ez a logion azért nem illik a példázathoz, mivel ha figyelembe vesszük a korabeli körülményeket, akkor sem az nem igaz, hogy a vámszedő megalázta magát, sem az, hogy a farizeus felmagasztalta magát, ily módon a logion nem illik a példázathoz (uo. 27. o.). JÜLICHER szerint

a betoldás egyértelműen negatívan befolyásolja a példázat értékét (1910, 2: 607. o.). Harald SCHWEITZER ennél is tovább megy, és a betoldásban olyan istenképet mutat ki, amely a példázat törzsszövege szerint sem a farizeus, sem a vámszedő istenképével nem azonosítható (1984, 188. o.). KOCIS Imre kimutatja, hogy a 14. vers második fele nem felel meg egészen a példázat perspektívájának, ugyanis a vámszedő valóban nem alázta meg magát, hanem beismerte a bűnösségét (2007, 387. o.). Bovon ezt a betoldást olyan általános megjegyzésként kezeli (erre utal a πᾶς szó használata is), amely a 14. vers első felében megállapított diagnózisból fakadó egyenes, ám dogmatika és etika viszonyát nem helyesen kezelő következtetés, amely nem tartozik szorosan a példázat szövegéhez, hiszen enélkül is tökéletesen érthető a kifejezett mondanivaló. Azonban arra is figyelmeztet, hogy a két vers szókincsében komoly eltérés mutatkozik, mivel egy versen belül az evangélista a δικαιῶω igét a ὑψόω igével helyettesíti, annak ellenére, hogy ugyanazon valóság leírásáról van szó (BOVON 2001, 203. o.).

Ezzel kapcsolatban érdemes figyelni André Feuillet véleményére is, aki a 14. vers második felének eredetisége mellett érvelve utal arra, hogy a megfogalmazás különbsége feltehetően Ézs 53 Septuagintában szereplő szövegére utal, mivel ez az egyetlen másik szöveg, amelyben a megigazulás (Ézs 53,11: δικαιῶσαι a. aor. inf.) a felmagasztalással (Ézs 52,13: ὑψωθήσεται p. fut. sg. 3.) és megaláztatással (53,8: ἐν τῇ ταπεινώσει) kerül párhuzamba (idézi SNODGRASS 2018, 363. o.). BOVON szerint a versen belül kimutatható nyelvi feszültség azonban sokkal erősebben érvényesül az igék tempusának tekintetében, mivel 14b a jelenből a jövőbe (futurum) helyezi át a kifejezett üdvesemény megvalósulását. A 14a versben megjelenő jelenbeli megigazulást (ez a δεδικαιωμένος p. perf. part. jelentése) a 14b versben felváltja a még eljövendő felmagasztalás (ὑψωθήσεται p. fut.) gondolata. A „magaság” és „mélység” kategóriáinak használata szintén új elemként jelentkezik a 14. vers második felében, mivel az mind a 14. vers első feléből, mind a példázat teljes szövegéből hiányzik (BOVON 2001, 203. o.). Efelé tendál Heininger és Hultgren is, akik azért tartják Lukács betoldásának a mondatot, mivel az jövő időt használ, és eszkatologikus fordulatra mutat, míg a vers első felében a vámszedőt már felmentették (HEININGER 1991, 210. o.; HULTGREN 2000, 125. o.).

A példázat műfaja és nyelvi stíluselemei

A példázat az újszövetségi példázatirodalom összefüggésében példaelbeszélés (embola), amely egy vallási vagy erkölcsi igazságot szemléltet egy konkrét eset segítségével. A célja elsőrenden a példaadás, de a mondanivaló kifejezésének erősítésére egy ellenpéldát is bevezet. Az embola esetében a kép és az üzenet azonos szinten áll, bár a példa és az ellenpélda szerepeltetésével egyfajta összehasonlítást megkövetel (KOZMA 2002, 32–34. o.). Wolter értelemezésében az elbeszél és a tárgyalt világnak ez az átfedése annak köszönhető, hogy Isten nemcsak a tárgyalt világban van jelen, hanem az elbeszél világban is: őt szólítja meg a másik két elbeszélő (11b.13d vers), és mint a δεδικαιωμένος logikai alanya, ő mondja ki a végső ítéletet is (14b vers). A farizeus és a vámszedő történetének szereplői konstellációja tehát a drámai háromszög modelljéhez igazodik,⁴ amelyben Isten a szuverén cselekvő szerepét játssza. A többi példabeszéd jellemkonstellációjára és cselekményére jellemző összes többi elem is nyomon követhető ebben az elbeszélésben: a farizeus és a vámszedő ikerpárként áll szemben Istennel, státuszuk a cselekmény kezdetén azonos (mindketten férfiak, és felmennek a templomba

⁴ Vö. Mt 20,1–16; 21,28–32; Lk 7,41–42a; 10,25–37; 15,11–32.

imádkozni), míg társadalmi szinten különböznek egymástól (az egyik farizeus, a másik vámszedő). Az elbeszélés végére ez a viszony megfordul (WOLTER 2008, 592. o.)

Kurt Erlemann szerint a példázat a példatörténetek közé sorolható, amelyek a példázatokkal ellentétben nem kontradetermináltak, vagyis bennük a jelzett dolgok kifejezetten az elbeszélés szintjén jelennek meg. Ezen történetek célja, ahogy a nevük is mutatja, hogy konkrét példát mutassanak az üdvösségre vagy a kárhozatra (ERLEMANN 2017, 8. o.), bár ennek a példázatnak az esetében a helyes viszonyulás a pontosabb kifejezés. A kép itt előkép (tipológia), amely előrevetíti a hallgató jövőbeni cselekvését azzal, hogy a példaszereplő magatartásának követésére és az ellenpélda-szereplő magatartásának elvetésére ösztönöz. Mindazonáltal ezzel felkínálja a választás lehetőségét is. A hallgató feladata így nem csupán az, hogy a történetet értelmezze, hanem az is, hogy önmagára nézve értelmezze a történet lényegi mondanivalóját. Ebből következően a példabeszéd eredendően etikai jelleget, ezért is problémás Lukács dogmatikai élvé kiegészítése, hiszen ezzel a példatörténet esetszerűségén gyengít. A példázat etikai töltete abban is megnyilvánul, hogy egy adott helyes vagy éppen helytelen cselekvéshez, és nem az Isten tettehez való viszonyulás jelenik meg benne. A 14. vers *divinum passivum*ai szintén nehezen illeszthetők ebbe a kontextusba, hiszen itt nem az Isten, hanem az ember cselekedete áll a középpontban. Fontos azonban, hogy a példaelbeszélés etikai éle túlmutat a parainézis és a moralitás világán, hiszen eszkatológia és etika egységéről beszél (KOZMA 2002, 32–34. o.).

Lukács a példázat formájául a görög retorikában ismert, a szókratészi dialógusokban is népszerű *szünkrisziszt* választja, amelyben egy tárgya irányuló, különböző nézőpontok szembeállításával valósul meg (ACZÉL 2009, 30. o.). A szembeállítás eszköze tehát nem a hasonlat, hiszen a példázat bevezetésében nem találunk hasonlításra utaló dativusi alakot, hanem a példabeszéd a példázat alanyával (nominativusi alakokkal) kezdődik (ZAMFIR 2013, 24. o.), amely szintén a történet paradigmajellegét erősíti.

A szövegben jellemző a rövid mondatok használata, a *parataxis*, amelyet GRUNDMANN semita hatásként, a héber elbeszélés stílusára jellemző formai sajátosságként azonosított (1981, 349. o.). A szöveg rövidegére jellemző az *aszindetón*, a kötőszó elhagyása is, amit JEREMIAS olyan sémita hatásként jellemez, amely egyedülálló a példázatirodalomban (1962, 139. o.). Ez a detrakciós szövegalkotási sajátosság a pergő, izgatott beszéd jellemzője, stiláris árnyalatot teremtő, érzelmi-hangulati hatást kiváltó alakzat, nyomatékosná, pátozzal telítetté teszi a szöveget. JEREMIAS a problémásnak mutatózó $\pi\rho\delta\varsigma \acute{\epsilon}\alpha\upsilon\tau\acute{\omicron}\nu$ kifejezést is sémita hatásként jellemzi, amely reflexív aramizmusként értelmezhető; ez hangsúlyt és határozottságot kölcsönöz a kifejezett cselekvésnek, és így fordítható: láthatóan állt oda, és a következő imát mondta (1962, 139. o.). Szintén Jeremias emeli ki, hogy a 14. vers első felében az „ez” ($\text{o}\ddot{\upsilon}\tau\text{o}\varsigma$) és „amaz” ($\acute{\epsilon}\kappa\epsilon\iota\upsilon\text{o}\varsigma$) valószínűleg az evangélista kísérlete arra, hogy az arámi *min*-prepozíciót visszaadja (uo. 141. o.), amely a bibliai héberhez hasonlóan középfok hiányában ezt a prepozíciót használja egy melléknévvel összekapcsolva a középfokú összehasonlításra '...-bb, mint' értelemben (KUSTÁR–REPELIK 2019, 26., 36. o.). Ebben a megvilágításban tehát úgy értelmezhetjük, mint ami azt fejezi ki, hogy az egyik jobban megigazul, mint a másik. A *min* szócskát azonban sokszor kizáró értelemben is megtalálhatjuk ószövetségi szövegekben.⁵ Ennek nyomán mondja KLEIN is, hogy az itt szereplő komparatív megállapítást az exkluzív szuperlatívusz értelmében kell vennünk (2006, 583. o.).

Bovon azonban arra figyelmeztet, hogy a szöveg sémi hatásairól szóló megállapításokat meglehetősen árnyaltan kell kezelni, mert bár a stílus egyszerű, ahogyan az egy elbeszéléshez illik, mégsem

⁵ Vö. 2Sám 19,44; Zsolt 45,8; 1Móz 38,26.

nélkülözi a nyelvi eleganciát, és semmi sem mutatja azt, hogy egy eredetileg héber nyelvű szövegből készített fordítás lenne. Találkozunk benne egy célhatározói főnévi igenévvel (προσεύχασθαι) és két ellentétes határozószóval: „állt” (σταθείς) és „ott állt” (ἐστῶς), és feltűnően szabados a szóhasználata: „az egyik... a másik” (εἷς... ὁ ἕτερος). A szöveg kisebb nyelvtani nehézségei a kéziratos hagyomány bizonytalanságaiban tükröződnek, azonban összességében a példázat szövegének sűrűsége lenyűgöző. Amit megvalósít, az egy szabályosan szerkesztett *diptichon*, amely megfelel annak, amit a lukácsi saját anyag szerzőjének művészi és irodalmi kvalitásairól tudunk (BOVON 2001, 205. o.). KLEIN szerint azonban a szöveg kevés kifejezetten Lukácsra jellemző fordulatot tartalmaz (2006, 582. o.).

A példázat kontextusanálízise

Az evangélium strukturális analízisében leginkább Gueuret mutatott rá a példázat úti elbeszélésben elfoglalt különleges helyzetére. A szöveg a harmadik részhez tartozik (17,11–19,28), amely szintén három szerkezeti egységre tagolható. A példázat e hármas felosztásban a középsőben, a második egységben szerepel, megelőzi az utolsó szakaszt, a jerikói bevonulás történetét (Lk 19,1), amely viszont a jeruzsálemi bevonulás előtt szerepel. Míg Jeruzsálem a kirekesztő város, addig Jerikó a befogadó város. A példabeszédben szereplő vámszedő tehát Zákeus alakját (19,1–10), míg a farizeus ugyanennek a fejezetnek az elutasító, jeruzsálemi farizeusait (19,39–40) vetíti előre (idézi BOVON 2001, 204. o.). HERZOG azonban arra is felhívta a figyelmet, hogy a példabeszéd egyben le is zárja Lukácsnak az úti elbeszélésre jellemző anyagelrendezési módszerét, 18,15-től, a kisgyermek megáldásától kezdve visszatér a márki elbeszélői kerethez (1994, 198. o.).

A példázat szűkebb kontextusában elsősorban a közvetlenül előtte szereplő, hamis bíróról szóló példázattal (18,1–8) való összefüggés vizsgálata mutatkozik relevánsnak az értelmezésben. Jülicher szerint az első példázat arra figyelmeztet, hogy kitartónak kell lenni az imádságban, a második pedig arra, hogy alázatosnak kell lenni. Azonban arra is felhívja a figyelmet, hogy a példázatot nem függetleníthetjük 17,22–37 eszkatologikus szövegeitől, ilyen értelemben a zárlat megállapítását is csak az utolsó idő összefüggésében érthetjük (JÜLICHER 1910, 2: 608. o.). MANSON azzal az indokkal kapcsolta össze a két példázatot, hogy mindkettő a hatékony imádság kérdéséről szól (1949, 305. o.). JEREMIAS egyetért ezzel, amikor megállapítja, hogy a két példázat összetartozik, mert összefoglalják, hogyan kell imádkozni: „...az imádságnak kitartónak és alázatosnak kell lennie” (1962, 87. o.). PRÖHLE Károly hívja fel a figyelmet arra, hogy a két példázat nem duplikálja, hanem továbbviszi és kiegészíti a témát: az előző példázat az Istenhez való viszony tekintetében szólt az imádkozásról, a második példázat az ember, az imádkozó társ felé irányítja a figyelmet, kifejezve, hogy az imádkozásnál döntő jelentősége van nemcsak annak, hogy hogyan nézünk Istenre, hanem annak is, hogy hogyan nézünk egymásra (1991, 272. o.). A klasszikus teológiai megfogalmazással úgy is mondhatjuk, hogy az első példázat az imádság *coram Deo* aspektusát, míg a második a *coram hominibus* aspektusát állítja a figyelem középpontjába. Spinetoli a példázat kontextusból fakadó irányultságát holisztikusnak látja, amikor azt mondja, hogy a példázat „...az embernek és különösen a hívőnek az Isten előtti, az önmagával és az embertársaival szembeni magatartásának egészét felöleli. Léteznek kifogástalanok és szavatoltnak látszó teológiai bizonyosságok, vallási magatartások, amelyek azonban valójában csak az ember véleményei, sőt egyenesen hamis elképzelései. Ezzel szemben általánosan tévesnek minősített állásfoglalások vagy helyzetek olykor igaznak, valódinak bizonyulnak.” (SPINETOLI 1996, 562. o.)

Snodgrass rámutat arra is, hogy a példabeszéd nem csupán a téma (imádság és ítélet), hanem a δίκαιος szócsoport többszöri előfordulása révén is kapcsolódik az előző példabeszédhez. Az ἐκδικέω ('igazságot szolgáltatni') ige és főnévi származéka, az ἐκδίκησις ('igazságszolgáltatás') a 18. fejezet első felében négy alkalommal jelenik meg (3, 5, 7, 8). Ennek a szócsoportnak a tagja továbbá az ἀντιδίκου ('ellenfél') kifejezés is a 3. versben. Az ἀδικία ('igazságtalanság') főnév szerepel a 6. versben, aminek ἄδικος ('igazságtalan') adverbiumi változatával a 11. versben találkozunk. A példázatot keretező versekben azonban az is figyelemre méltó, hogy míg a 9. versben a δίκαιος főnév szerepel, addig a 14. versben annak igei formája, a δικαίω ('felment', 'igaznak nyilvánít') ige szerepel ebből a szócsaládból (SNODGRASS 2018, 359. o.).

A szókészlet esetében figyelemre méltó az is, hogy mindkét példázat elején (18,1 és 18,10) ugyanaz az ige olvasható: προδύχομαι, amely az imádság terminus technicus az Újszövetségben. Fontos azonban, hogy bár ugyanaz a szó szerepel mindkét példázatban, az értelme, szerepe azonban némileg változik, nem pontosan ugyanazt a funkciót tölti be: az első esetben a példázat bevezetésének része, és ezáltal az olvasás kulcsát adja; a második esetben magának a példázatnak a része (BOVON 2001, 203. o.). Azt is fontos megjegyezni, hogy a két példázat összefüggését nem csupán az imádság közös témájában lehet meghatározni. Earle ELLIS például úgy vélte, hogy mindkét példázat egy rövid lukácsi eszkatológiai beszédhez tartozik (16,14–18,14), és ezért Isten országának eljövételéről beszélnek (1966, 214. o.).

A két példázat viszonyát tekintve érdekes Frederick William Danker véleménye is, aki szerint a két példázat az Isten országába való bejutáshoz szükséges elfogadás szellemét állítja a hallgató figyelmének középpontjába. Az egyik az imádságban való kitérésre, a másik az alázatra tanít. Különböző módon tehát mindkét példázat Isten országának alapelvét hirdeti: a hatalmasok lealacsonyodnak, az alázatosak pedig felmagasztalódnak (DANKER 1969, 296. o.). HERZOG azonban arra is felhívja a figyelmet, hogy egyes értelmezők elválasztják a farizeus és a vámszedő példázatát a hamis bíró példázatától, azzal érvelve, hogy az utóbbi az eljövendő Emberfiáról szóló beszédet (Lk 17,20–18,8) zárja le (1994, 196. o.). Hans KLEIN arra is figyelmeztet, hogy a 9. vers a címzett változására utal, amelylyel Lukács azt jelzi, hogy a példázatot önmagában, és nem az előző példázat összefüggésében akarja olvasni (2006, 582. o.).

Greg W. Forbes szerint míg irodalmi szinten a példabeszéd az ima témáján és a δίκαι - szócsoport gyakori használatán keresztül kapcsolódik a 18,1–8-hoz, addig a kifejezett tanítás teljesen független az előzőektől, így valójában helyénvalóbb a 18,9–14-et egy új szakasz kezdeteként tekinteni, amely az Isten országába való belépés feltételeivel foglalkozik. Ebben az összefüggésben 18,9–14 az alázattal foglalkozik, 18,15–17 a gyermeki hit szükségességét mutatja be, míg 18,18–19,10 három illusztrációt tartalmaz: a gazdag ifjú mint a gazdagság veszélyeinek negatív szemléltetése (18,18–30), Bartimeus (18,35–43), Zákheus (19,1–10) pedig a hit és a bűnbánat pozitív illusztrációjaként szerepel (FORBES 2000, 211. o.). BOVON hívja fel a figyelmet arra, hogy a farizeusról és a vámszedőről szóló példabeszédet nem új beszéd, hanem egy elbeszélés követi: a tanítványok által elutasított kisgyermek epizódja, amely Jézus kettős mondását (18,15–17) váltja ki (2001, 203. o.). SNODGRASS szerint a 18,15–17-ben következő szöveg szintén az alázat fontosságát hangsúlyozza (vö. Mt 18,1–5; 19,13–15), így Lukács anyagának nagy része az alsóbbrendű és kirekesztett emberek országba való befogadását hangsúlyozza (2018, 359. o.). Ennek értelmében méltán állítja BOVON, hogy a példázat és az azt követő történet valójában egy és ugyanazon üzenetet közvetíti: mindkettőben az Isten elé jutásról van szó, amelyet itt a megigazulás és a felmagasztalás, ott pedig a befogadás és az Isten országába való belépés fogalmával ír le Lukács Jézusa (2001, 203. o.). Ezt az értelmezési irányt követi Charles TALBERT is, aki szerint

a gyermekek megáldása illusztrálja a példázat jelentését: mind a példázat, mind a folytatás a státuszcsere általános témáját mutatja be, amelyben az új kor megdönti a jelenlegi gonosz korszak értékeit és struktúráit (1982, 170. o.). CSERHÁTI Márta megállapítása szerint Lukács evangéliumának egyik legszembevetőbb sajátosságát éppen ebben a helycserében vagy státuszcsereben, a dolgok és viszonyok megfordulásának témájában jelölhetjük meg (2014, 172. o.). Howard Marshall értelmezésében a példázat általánosabb témát hirdet, így azt a 18,9–19,10 kontextusában helyezi el. A szakasz a vám-szedőkre való utalásokkal kezdődik (18,9–14) és zárul (19,1–10), amelyek egy inklúziót alkotnak. Ebben a szakaszban Lukács az isteni kegyelmet mint az Isten országának kapuját megnyitó és az ahhoz szükséges alapot biztosító nélkülözhetetlen kulcsot tárja fel (MARSHALL 1978, 677. o.).

“Whose words do I repeat?”

The Parable of the Pharisee and the Tax Collector in the Mirror of Contemporary Exegetical Literature 1.

▶ **As the first part of a series of studies, this paper summarizes the exegetical questions of the parable of the Pharisee and the Tax Collector (Luke 18:9–14), presenting an outline of the results of 20th and 21st-century theological literature. After clarifying the basic issues that help to interpret the parable, the paper scrutinises its relation to Pauline theology, its originality and origins, the sociological and cultural background of its content, the redactional and contextual problems of the text, as well as its genre, language, and stylistic issues.**

▶ Keywords: Gospel of Luke / parables / New Testament exegesis / historical background of the New Testament

Felhasznált irodalom

- ACZÉL Petra 2009. A dialógus retorikája. In: H. Varga Gyula (szerk.): *Az Eszterházy Károly Főiskola tudományos közleményei. Tanulmányok a médiatudományok köréből*. EKF Líceum Kiadó, Eger. 25–33. o.
- BAILEY, Kenneth E. 1983. *Poet and Peasant and Through Peasant Eyes. A Literary-Cultural Approach to the Parables in Luke*. Eerdmans, Grand Rapids.
- BELO, Fernando 1981. *A Materialist Reading of the Gospel of Mark*. Orbis Books, Maryknoll – New York.
- BOVON, François 2001. *Das Evangelium nach Lukas*. 3. köt. *Lk 15,1–19,27*. Benziger Verlag – Neukirchener Verlag, Düsseldorf – Zürich – Neukirchen-Vluyn. (Evangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuen Testament III/3.)
- BURRIDGE, Kenelm 1969. *New Heaven, New Earth. A Study of Millenarian Activity*. Schocken Books, New York.
- CADOUX, Arthur Temple. 1931. *The Parables of Jesus: Their Art and Use*. Macmillan, New York.
- CHAMISSO, Adelbert von 1856. *Werke*. 4. köt. Weidemann Buchandlung, Berlin.
- CARSON, Donald Arthur – MOO, Douglas J. 2007. *Bevezetés az Újszövetségbe*. Ford. Greizer Miklós. Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest.
- CULPEPPER, R. Alan 1995. The Gospel of Luke. Introduction, commentary, and reflections. In: Leander E. Keck (szerk.): *The New Interpreter's Bible*. 9. köt. *Luke – John*. Abingdon Press, Nashville. 1–490. o.
- CSERHÁTI Márta 2014. A morzsát kérő koldustól az asztal vendégéig. Éhezés és lakoma Lukács evangéliumában. *Lelkipásztor*, 89. évf. 5. sz. 172–175. o.

- CSERHÁTI Sándor 2012. *Az Újszövetség teológiája*. Luther Kiadó, Budapest.
- DANKER, Frederick William 1969. *Jesus and the New Age. A Commentary on St. Luke's Gospel*. Concordia University Press, St. Louis.
- DONAHUE, John 1971. Tax Collectors and Sinners: An Attempt at Identification. *The Catholic Biblical Quarterly*, XXXIII. évf. 1. sz. 39–61. o.
- DOWNING, Gerald 1992. The Ambiguity of „The Pharisee and the Toll-collector” (Luke 18:9–14) in the Greco-Roman World of Late Antiquity. *The Catholic Biblical Quarterly*, LIV. évf. 4. sz. 80–99. o.
- ELLIS, E. Earle 1966. *The Gospel of Luke*. Oliphant, London.
- ERLEMANN, Kurt 2017. *Fenster zum Himmel. Gleichnisse im Neuen Testament*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen. <https://doi.org/10.13109/9783788732424>.
- FIEDLER, Peter 1976. *Jesus und die Sünder*. P. Lang, Frankfurt am Main – Bern. (Beiträge zur biblischen Exegese und Theologie 3.)
- FITZMYER, Joseph. 1985. *The Gospel according to Luke, X–XXIV*. 2. köt. Doubleday, Garden City – New York. (Anchor Bible 28A.) <https://doi.org/10.5040/9780300261653>.
- FORBES, Greg W. 2000. *The God of Old. The Role of the Lukan Parables in the Purpose of Luke's Gospel*. Academic Press, Sheffield.
- GNILKA, Joachim 2007. *Az Újszövetség teológiája*. Ford. Kiss B. Zsolt. Szent István Társulat, Budapest. (Szent István Kézikönyvek 11.)
- GOULDER, Michael D. 1989. *Luke: A New Paradigm*. Academic Press, Sheffield. (Journal for the Study of the New Testament Supplement Series 20.)
- GRUNDMANN, Walter 1981. *Das Evangelium nach Lukas*. Evangelische Verlagsanstalt, Berlin. (Theologischer Handkommentar zum Neuen Testament 3.)
- HEININGER, Bernhard 1991. *Metaphorik, Erzählstruktur und szenisch-dramatische Gestaltung in den Sondergutgleichnissen bei Lukas*. Aschendorff, Münster. (Neutestamentliche Abhandlungen 24.)
- HERRENBRÜCK, Fritz 1990. *Jesus und die Zöllner. Historische und neutestamentlich-exegetische Untersuchungen*. Mohr Siebeck, Tübingen. (Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 2/41.) <https://doi.org/10.2307/3267559>.
- HERZOG, William R 1994. *Parables as subversive speech. Jesus as Pedagogue of the Oppressed*. Westminster John Knox Press, Louisville.
- HOLMGREN, Fredrick C. 1994. The Pharisee and the Tax Collector: Luke 18:9–14 and Deuteronomy 26:1–15. *Journal of Bible and Theology*, 48. évf. 3. sz. 252–261. o. <https://doi.org/10.1177/002096439404800304>.
- HULTGREN, Arland J. 2000. *The Parables of Jesus. A Commentary*. Eerdmans, Grand Rapids.
- ISENBERG, Sheldon. 1975. Power through Temple and Torah in Greco-Roman Palestine. In: Jacob Neusner (szerk.): *Christianity, Judaism and Other Greco-Roman Cults. Studies for Morton Smith at Sixty*. E. J. Brill, Leiden. <https://doi.org/10.1163/9789004667150>.
- JEREMIAS, Joachim 1962. *Die Gleichnisse Jesu*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- JÜLICHER, Adolf 1910. *Die Gleichnisreden Jesu*. 1–2. köt. Mohr-Siebeck, Tübingen.
- KLEIN, Hans 2006. *Das Lukasevangelium*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen. (Kritisch-exegetischer Kommentar über das Neue Testament I/3.) <https://doi.org/10.13109/9783666515002>.
- KOCSIS Imre 2007. *Lukács evangéliuma*. Szent István Társulat, Budapest. (Szent István bibliakommentárok 2.)
- KOCSIS Imre 2019. *Bevezetés az Újszövetség könyveibe. Kortörténet és irodalom*. Szent István Társulat, Budapest.
- KOZMA Zsolt 2002. *Jézus Krisztus példázatai*. Iránytű Kiadó, Kolozsvár.
- KUSTÁR Zoltán – REPELIK Gábor 2019. *A bibliai arámi nyelv alapjai*. Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen. (A Debreceni Református Hittudományi Egyetem Ószövetségi Tanszékének Tanulmányi Füzetei 8.)

- LENSKI, Gerhard E. – LENSKI, Jean 1982. *Human Societies. An Introduction to Macrosociology*. McGraw-Hill, New York.
- LINNEMANN, Ernst 1962. *Gleichnisse Jesu. Einführung und Auslegung*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- Logion-forrás. Jézus beszédeinek feltételezett gyűjteménye. Ford. Pröhle Károly. In: *Jézus rejtett szavai*. Vizöntő Könyvek, Budapest, 1990. 5–56. o.
- MANSON, Thomas Walter 1949. *The Sayings of Jesus*. SCM Press, London.
- MARSHALL, I. Howard. 1978. *The Gospel of Luke*. Eerdmans, Grand Rapids.
- NOLLAND, John – HUBBARD, David A. 1993. *Word Biblical Commentary*. 35/B köt. *Luke 9:21–18:34*. Word Publishing, Dallas 1993.
- PLUMMER, Alfred 1896. *Saint Luke*. T & T Clark, Edinburgh.
- PRÖHLE Károly 1991. *Lukács evangéliuma. Fordítás és magyarázat*. Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály, Budapest.
- SAFRAI, Shmuel 1977. The Temple and the Divine Service. In: Michael Avi-Yonah – Zvi Baras (szerk.): *The World History of the Jewish People*. 8. köt. *Society and Religion in the Second Temple Period*. Massada Press, Jerusalem.
- SANDERS, Ed Parish 1992. *Judaism: Practice and Belief, 638CE–66CE*. Trinity Press, Philadelphia. <https://doi.org/10.2307/j.ctt17mcs1x>.
- SCHLATTER, Adolf 1931. *Das Evangelium des Lukas aus seinen Quellen erklärt*. Calwer Vereinsbuchhandlung, Stuttgart.
- SCHNIDER, Franz 1980. Ausschließen und ausgeschlossen werden. Beobachtungen zur Struktur des Gleichnisses vom Pharisäer und Zöllner, Lk 18,10–14a. *Biblische Zeitschrift*, 24. évf. 1. sz. 42–56. o. <https://doi.org/10.1163/25890468-02401004>.
- SCHOTTROFF, Luise – STEGEMANN, Wolfgang 1986. *Jesus and the Hope of the Poor*. Orbis Books, Eugene.
- SCHOTTROFF, Luise 1973. Die Erzählung vom Pharisäer und Zöllner als Beispiel für die theologische Kunst des Überredens. In: Hans Dieter Betz (szerk.): *Neues Testament und christliche Existenz*. Mohr Siebeck, Tübingen. 439–461. o.
- SCHOTTROFF, Luise 2005. *Die Gleichnisse Jesu*. Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh. <https://doi.org/10.14315/9783641310615>.
- SMITH, Charles William Frederick 1948. *The Jesus of the Parables*. Westminster Press, Philadelphia. <https://doi.org/10.1177/003463734804500415>.
- SNODGRASS, Klyne R. 2018. *Stories with Intent. A Comprehensive Guide to the Parables of Jesus*. Eerdmans, Grand Rapids.
- SPINETOLI, Ortensio da 1996. *Lukács. A szegények evangéliuma*. Ford. Turay Alfréd. Agapé Kiadó, Szeged.
- STUHLMACHER, Peter 2017. *Az Újszövetség bibliai teológiája*. 1. köt. Ford. Koczó Pál. Kálvin Kiadó, Budapest.
- SZABÓ Csaba 1991. Jézus etikája I. Kegyességi gyakorlat: adakozás, imádkozás, böjtölés. *Teológiai Szemle*, 34. évf. 1. sz. 1–6. o.
- TALBERT, Charles H. 1982. *Reading Luke. A Literary and Theological Commentary on the Third Gospel*. Crossroad Publishing Company, New York.
- THEISSEN, Gerd 2006. *A Jézus-mozgalom. Az értékek forradalmának társadalomtörténete*. Ford. Szabó Csaba. Kálvin Kiadó, Budapest.
- WAILES, Stephen L. 1987. *Medieval Allegories of Jesus' Parables*. University of California Press, Berkeley.
- WOLTER, Michael 2008. *Das Lukasevangelium*. Mohr Siebeck, Tübingen. (Handbuch zum Neuen Testament 5.) <https://doi.org/10.1628/978-3-16-160474-4>.
- ZAMFIR Korinna 2013. *Újszövetségi exegézis*. Egyetemi jegyzet. Kolozsvár.
- ZIMMERMANN, Heinrich 1975. *Jesus Christus. Geschichte und Verkündigung*. Verlag Katholisches Bibelwerk, Stuttgart.

Bizonyság a szeretet erejére

*Iktatási beszéd (Jn 15,9–14)**

■ RÉZ-NAGY ZOLTÁN

Kedves Gyülekezet!

Vannak közülünk most itt olyanok, akik még soha nem voltak lelkésziktatáson. Maga a szó is némi-
leg elbizonytalanító lehet: iktatás.

Ma megkérdezték tőled, mialatt húztad a cipődet: „Hova mész?” Mire te: „Iktatásra!” – „Mi? Nem tudtál volna ennél jobb vasárnapi programot találni magadnak?”

A hivatalos leveleket iktatják, a könyvtárosok az új könyvet beiktatják az állományba, de hogy egy embert is lehet iktatni? Ellátnak egy számmal, kilyuggatnak, és lefűznek egy mappába... Gyorsan hagyjuk is el ezeket a nem túl fényes kilátásokat.

Inkább nézzünk most körül. Mert amit látunk, az nem a rideg, személytelen jogi intézkedés világát idézi.

Mikor volt ilyen érzésed, mint most, ha körül nézel?

Esküvőn. Ott ülsz, nézed a vendégsereget, és azon gondolkodsz, hogy azok az ismeretlenek, akiket látsz, vajon kihez tartoznak. A jelenlévők egy jó részét nem ismered, és talán nem is fogod többé látni.

Olyanok is vannak itt, akik először járnak ebben a templomban. Mikor először voltam itt, az jutott eszembe, hogy olyan, mint Ország-h Lili egyik-másik festménye. Ez nem egy könnyen érthető templom. De szerintem ilyen illik egy nem könnyen érthető egyházhhoz, egy megint csak nem könnyen érthető gyülekezethez, egy nem könnyen érthető lelkészlelődhöz – és én sem vagyok könnyen érthető.

És mindehhez még hozzájön ebből a nem könnyen érthető könyvből, a Bibliából egy nem könnyen érthető alapige. Amikor megkérdeztétek, hogy az iktatáson mi lesz az alapigém, akkor könnyedén rávágtam, hogy ez legyen az.

Aztán elgondolkodtam azon, hogy jó ötlet-e, hogy egy új kezdet, egy iktatás alkalmával egy búcsúbeszéd részlete hangzik el. Végül is mi következik ebből? Az, hogy jól tesszük, ha már most tekintettel vagyunk a valamikor bekövetkező búcsúzásra is. Vagy legalábbis arra, hogy nem fog örökké tartani, ahogy semmi sem tart örökké. Hogy időkorlátok közé vagyunk szorítva.

Sokszor azon múlik a minőség és a koncentrált tartalom, hogy mennyire vagyunk tisztában az idő szorításával.

Apósom nagy gyűjtőgető, mint az *Üvegtigris*ben Róka, csak nem árusítja a gyűjteményét; azt

* Elhangzott a Csillaghegyi Evangélikus Egyházközség templomában Réz-Nagy Zoltán parókus lelkészi beiktatásán 2023. október 8-án.

is mondhatnánk, ezeremester, de ez nem azt jelenti, hogy mindent, amit szétszed, utána össze is tud rakni. Hazavisz egy tárgyat, amit talált, gondolván, jó lesz majd valamire. Anyósom meglátja, hogy már megint hozott haza valamit, nem állja meg, hogy ne mondja neki: „Minek hoztad ezt, azt hiszed, örökké fogsz élni?”

Az idő szorításától nem szabadulhatunk. De következik ebből a halandóságból valami, amit egyfajta nyereségként is megfogalmazhatunk, ahogy azt a *Berlin fölött az ég* című Wim Wenders-film forgatókönyvírója, Peter Handke fogalmazta meg: „Most már tudom, amit egy angyal sem tud.”

És ez a tudás teszi lehetővé, hogy a lényeket keressük, hogy a lényeket megtaláljuk, hogy tudjunk szelektálni a sok-sok minden között, és tudjuk azt mondani: ez most nem fontos annyira, tegyük félre, mert van fontosabb, és amikor már nagyon szorít az idő, akkor már csak a lényeket akarjuk magunknak.

Hamvas Béla volt az, aki arra jutott, hogy ki kell választani száz könyvet, mintegy „kimenteni az ostromlott világból”. Olyan száz könyvet, amelyek alapján az irodalmat újra helyre lehetne állítani. Olyan könyveket, amelyeknek a fordítása minden nyelven már régen meg kellett volna hogy legyen, és e száz mű közül az egyiknek mindig az éjjeliszekrényen kellene lennie, hogy elalvás előtt beleolvassva, az emberi lét igazi tartalmából valamit világosságul magával vigyen az ember az éj sötétjébe.

Száz könyvet kiválasztani, amiben benne van az emberi lét igazi tartalma. Az tud szelektálni, aki mindig tisztában van az idő szorításával.

Ehhez kapcsolódik egy példatörténet egy fiatal királyról, aki apja halála után átvette a királyság irányítását. Mivel jól akarta kormányozni az országot, ezért az ifjú király megkérte országa bölcseit, gyűjtsék össze mindazt, amit érdemes tudni az életről.

A tudósok szorgalmasan munkához láttak, nagyon alapos munkát akartak letenni az asztalra. Negyven év múlva ezer kötetben mutatták be tanulmányaikat. A király ekkor már hatvanéves volt. Megkérte a tudósokat, mert már nem tudta mind az ezer könyvet elolvasni, válasszák ki a legfontosabbakat.

Tíz év elteltével a bölcsek száz kötetbe foglalták az életre vonatkozó meglátásaikat. A király ekkor már hetvenéves volt, és azt mondta: „Ez még mindig túl sok. Hetvenéves koromban már nem tudok száz kötetet tanulmányozni. Csak a legfontosabbakat válasszátok ki közülük!”

A tudósok visszatértek a munkához, és végül egyetlen könyvben összeállították a legfontosabb dolgokat. Ezzel az egy könyvvel elmentek a királyhoz. Csakhogy a király ekkor már haldoklott, és nem volt idő másra, mint arra, hogy egyetlen mondatot mondjanak neki. A legfontosabbat. Így a tudósok végül ezt mondták a halál küszöbén álló királynak: „Az emberek élnek, keresik a boldogságot, szenvednek és meghalnak; és ami fontos és túléli őket, az a szeretet, amit kapnak és adnak.”

János evangéliuma ezzel a mondattal fejeződik be: „*Van sok egyéb is, amit Jézus tett, és ha azt mind megírnák, egytől egyig, úgy vélem: maga a világ sem tudná befogadni a megírt könyveket.*” Kétféleképpen lehet ezt a zárómondatot érteni: vagy úgy, hogy János evangélista valami túlzó állítással akart az ügy fontosságára és jelentőségére még itt a végén ráerősíteni, vagy a végső mondatban rejtette el azt a kulcsot, ami alapján az egész üzenet, az evangélium egészének titka feltárul.

Mit is állít János evangéliuma? Hogy az a sok megírt könyv, ez a feltételezett könyvtár nagyobb, mint a világ.

Azt mondja, hogy a szavak nemcsak a valóság leírására valók, hanem képesek valóságot teremteni, és így utal vissza az evangéliuma kezdőmondatára: „*Kezdetben volt az Ige*”, a Szó. És a Szó, az Ige hordozza a világot, és nem fordítva.

Ennek tudatában kell minden egyes mondatát ízlelgetnünk, és Jézus búcsúját is – most, a startvo-

nalon – a muníciónkká tennünk, mert felmérhetetlen tartalmi gazdagságból csipegetünk magunknak valamit.

A felolvasott alapigében Jézus búcsúzik, és az idő szorítását érezve összefoglalja, mit tart fontosnak.

Először is beszél a szeretet áramlásáról: a Forrástól, Istentől, az Atyától indul, vagy inkább az Atya elindul, hogy átölelje a Fiát – ahogy a tékozló fiú történetében –, ez Jézus egyik legfontosabb tapasztalata. Ez a feltétel nélküli szeretet, amit jó esetben szülőként érzünk gyermekünk iránt. Jézus azt élte meg, hogy őt az Isten nagyon szereti, és ennek kifejeződése a megkeresztelését kísérő evangéliumi mondat: „*Ez az én szeretett Fiam, akiben gyönyörködöm.*”

A szeretetnek ebbe az általa megélt valóságába akar bevonni másokat is Jézus: akik engednek ennek a hívásnak, azok lettek és lesznek ma és holnap az ő tanítványai. És az a tapasztalat, hogy tényleg vannak, akik akarják, hogy elérje őket ez a felénk áramló szeretet. És ez nem intellektuális kérdés. Nem az ész dönt ebben, hanem hogy megmozdul-e zsigerileg valami. Mint amikor találisz este az utcán egy kóbor macskát, leguggolsz, kinyújtod felé a kezed, és ez a kevés értelemmel bíró lény is döntés előtt áll: akarja-e, hogy elérje őt a szeretet, és a bizalmat választja, vagy inkább a félelmeire hallgat.

És gyakoribb, hogy ezek az alapvetően magányos vadászok a félelem elszeparáltsága helyett a bizalmat, a velünk való közösséget, a társaságunkat választják.

Bizonyosság ez a szeretet erejére. Az egyetemességére, hogy senki nem vonhatja ki magát alóla, de megakaszthatja, és akkor megtörik nála a folyamat, és akkor már az Isten sem tud mit tenni érte.

De nálunk, embereknél is gyakoribb, hogy bennünk is megmozdul zsigerileg ott mélyen valami, és könnyekkel küszködünk, mert feltör belőlünk az érzés, hogy szeretve vagyunk, feltör, mint az élő vizeknek forrása. Miénk lesz az a kényszerítő bőség, hogy megosszuk ezt, és elmondjuk a barátainknak. Igen, a barátainknak, mert ebben tévednek nagyot, akik ismeretlenül boldog-boldogtalant téríteni akarnak: csak annak hiszik el ezt az emberek, aki a barátjuk. Bizalmi, baráti légkör nélkül nem érdemes bizonyosságot tenni. Jézus épp a fordítottját mondja: a bizalmi, baráti légkör maga a bizonyágtétel.

Ezért is beszél itt Jézus a barátságról, és ezért nevezi a tanítványait a barátainak.

Ennek örül Jézus – ez az ő örömeinek teljességre jutása, amikor újabb emberi kapcsolatok, barátságok születnek vagy erősödnek meg.

Ebbe az örömteli folyamatba állít bele Jézus minket, erre az útra hív, és biztat, hogy építsük ezt tovább.

Végül hadd idézzek T. S. Eliot *Sziklák* című versciklusából:

„...bármilyen ha jó volt, ti vagytok annak örökösei.

Mert a jó és rossz cselekedetek egyedül az emberre háramlanak vissza, ha egyedül áll majd a halál túlfelén, De itt a földön tirátok háramlik jó és rossz cselekedeteik következménye azoknak, akik rég elmentek már előttetek.

És mindent, ami rossz, helyrehoztok. ha alázatos bűnbánatban együtt vezekeltok apáitok bűneiért;

És mindazt, mi jó, éppoly áldozatos szívvel kell oltalmaztatok, miként apáitok megszerezték...

Az Egyházat örökkön építeni kell, mert belülről szüntelen omladozik és kívülről ostromolják...”¹

Ámen.

¹ Fordította Ferencz Győző.

Vízkereszt ünnepe után utolsó vasárnap

► 2Móz 3,1–15

Velem vándorol... Velem volt, velem van, velem lesz... Vele vagyok?

A vasárnap jellege

A vízkereszt utáni utolsó vasárnap *Agenda* szerinti témája: „Krisztus dicsősége megjelenik a világban – A megdicsőült Krisztus”.

A bevezető 97. zsoltár Ézsaiás 40-ből vett igével arra irányítja a figyelmünket, hogy Isten dicsősége mindenkinek megnyilvánul ellenállhatatlanul. Uralkodása épp így nyilvánvaló lesz, a teremtés örömmel, létével hirdeti, hogy minden nép meglássa.

A mai ige többszörösen is kapcsolódik a vasárnap jellegéhez. Egyrészt valóban megjelenik dicsősége a csipkebokorban megszólító, elhívó kijelentésében, önmaga felfedésében. Másrészt itt fordul az ősatyák leszármazottaihoz először úgy, hogy az ő népe lesznek, ha őt meg- és elismerik Istenüknek, így ők lesznek a népek közt az ő népe.

Amit a textusról tudni kell

A kijelölt ige Mózes elhívásának története. De nem csak ez, hiszen itt hangzik el Isten Neve, amelyet kijelent, és amelynek használatát elrendeli. Ez sokat kutatott résszé vált, a szakasz központi elemeként és megfejtendő rejtvényként is sok különböző vélemény született róla, és számos kérdést hozott. Kétségtelen eredmény nincs, kétségek, elképzelések, vélekedések bőséggel.

Mózes elhívásának és a nép kivonulásának ideje sem ismert pontosan, de a Kr. e. 13. századra teszik. A fáraó(k) azonosítása sem sikerült, ráadásul a kutatásokban megismert egyiptomi feljegyzésekben sem találni sem József, sem a későbbi kivonulás és vele együtt az akkor elszenvedett veszteségek nyomát. A történelmi ismeretek ezen a téren csak annyit biztosítanak az ilyesféle bizonyosságra áhító léleknek, hogy egyértelműen nem lehet cáfolni, hogy a Mózes könyvében leírtak megtörténtek.

A kor vallási jelenségeiben közismertnek tekintik, hogy az isteneknek nevük volt, amely valamelyest kifejezte karakterük lényegét. A kérdés, hogy miért volt szükség a Névre, talán ebben válaszolható meg. Izrael leszármazottai hozzászórtak a nevesített istenekhez, és azt, hogy az „atyák istene” jelent meg nekik, akárki mondhatja... Mózes arra számít, hogy úgyis azt mondják majd: dehogy jelent meg neki az atyák Istené! De ha tudná a nevét... De mi a neve?! Amikor Jákób kérdezte ezt a Jabbók-gázlónál, ő nem kapott választ.

Nem mintha ők tudták volna, legalábbis a szövegkritikai felosztás szerinti másik (vagy inkább ismétlődő) leírása ugyanennek a történetnek a könyv 6. fejezetében azt is kifejezetten elmondja, hogy milyen „néven” ismerték Ábrahám, Izsák és Jákób Istenét: Isten, mindenható Isten (Elohim, El

Saddaj) volt az atyáknak kijelentett név. Ettől még a bibliai elbeszélésekben az 1Móz 2,4-től folyamatosan szerepel a Név, magától értődően használják a történetekben, általában váltakozva vagy kiegészítően a más megszólításokkal.

A perikópa megértése

A szent Név jelentéséről nincs pontos ismeret. A „*vagyon, aki vagyon*” pedig csak egy, igaz, nagyon kiváló és szövegű lehetőség az értelmezésre. Van, aki szerint csak visszatekintve tűnik nyilvánvalónak az a gondolat, hogy Isten a létezéséről tesz kijelentést, mivel akkoriban ennek megkérdőjelezése fel sem merült, ezért a jövő idejű értelmezést tartja illeszkedőnek az elhívás és a küldetés összefüggésében, az emlékezetbe idézett szövetség tekintetében, hogy ami régi ősről szóló regévé halványult, az most, az előttük álló úton újra valóvá válik. Mert ahogyan egykor az atyákkal volt vándorlásaikban, úgy lesz most Mózesrel a szabadításban és a néppel a szabadság és honfoglalás új korszakában. Sőt ez a forma mindig a jövőt ígéri, és így a szövetség véget nem érő, mindig megújuló természetére is utal. Mások azt teszik hozzá, hogy ez a jelen idő formájában is megvan, hiszen a *vagyon* minden elhangzásaikor jelenlétről tesz bizonyosságot.

Jézus Urunk „*én vagyon*” mondásai kétségkívül idetartoznak, azokban isteni természet és erő nyilvánult meg akkor is, amikor kimondta szavait, és ma is, amikor hirdetjük. Benne a szüntelen jelen, ami nekünk és minden generációnak ugyanazt az éltető jelenlétet adja. Éppen úgy, ahogyan szintén ide tartozva ezt hirdeti Jézus Urunk misziói parancsa: „*veletek vagyon*”! A *Vagyon* beszél így. Ezért is kapcsolódhat ide a Zsidókhoz írt levél igéje is: „*Jézus Krisztus tegnap és ma és mindörökké ugyanaz.*” Ezt erősíti meg Jelenések 1,8 is: „*Én vagyon az Alfa és az Ómega, így szól az Úr Isten, aki van, és aki volt, és aki eljövendő: a Mindenható.*”

Igehirdetési vázlat

Türelemmel építkező váratlan

Ha dörög az ég, vagy nagy robaj hallatszik, mindenki felkapja a fejét. Amikor valami látványosság történik, megpillantunk egy hírességet, vagy különleges eseménynek vagyunk tanúi, óhatatlanul is érdeklődővé válunk, még ha csak percekre is. Amikor ráébredünk valamire, tudatába kerülünk, hogy valami zajlik körülöttünk, amit eddig nem vettünk észre, hiába látott a szemünk és hallott a fülünk, akkor megállunk, elgondolkodunk vagy éppen felkiáltunk, és hirtelen mozdulunk, hogy választ adjunk a felismerésre.

Ami zajlik, történik, végbemegy, az számunkra szinte mindig rejtve van, hacsak nem mi magunk tesszük. Amikor ráébredünk valaminek/valakinek a nem csupán képzelt vagy előítélettel rövidre zárt, hanem valódi létére és történetére, akkor az megérint és megmozgat, akár megtorpanva szemlélődünk, akár gyorsan kapcsolódunk. Sokszor ezek a változások a jelen folyamat végérvényesen új irányba terelik. Az aprónak tetso kezdett nyilvánvalóan eltérít az élet szépen felépített, eredményként megélt biztos folyásától.

Amikor keressük Mózeset, az embert, akiben az atyák Istene, az Úr ilyen nagy dolgokat lát, ne csak a Hóreb bokrai közt vagy a nyáj előtt, netán a család letelepült békéjének örömeiben és a háborgató múlttól távoli új életben keressük. Mózes második könyvének első fejezetei éppen arról tanúskodnak, hogy amikor még senki sem gondolt semmi nagyot az atyák Istene felől, amikor még mindenki csak élte a hétköznapi életét, igyekezve jól tenni azt, amit tehet, az Úr már akkor kezdett munkálkodni. De egyáltalán nem volt könnyű – ha lehetett egyáltalán – békét találni. Hiszen igazságtalan elnyomásban, kényszermunka alatt görnyedve, életveszélyes bántalmazások közt éltek. Már ott formálódott Mózes, aki egyszerre a nép gyermeke és egyiptomi fogadott herceg, aki talán sehol sincs otthon. Amíg az elnyomás feletti együttérzése gyilkossá teszi, addig saját és fogadott népe is kiveti. Otthontalansá-

gában Midján földjén lel otthonra, idegenek közt lesz a menekültből férj és apa, családja megbecsült, dolgos tagja, a nyáj pásztorja.

A találkozás, legyen bármennyire is véletlennek tűnő, valójában már emberi léptéket felülmúlóan régóta előkészületben volt. Mózeset a lángoló tövisbokor egy napon kizökkenti élete folyásából, és ellenállhatatlanul új irányba fordítja. Bármennyire is szeretné, ha minden maradna a kialakult mederben, ez az út többé nem járható.

Ellenállhatatlan hívás

„Mentségek vára romba dől” – énekeljük egyik énekünkben (EÉ 502), de tévedünk, ha azt gondoljuk, hogy csak az utolsó órán élhetjük ezt át. Mózes esete tanít: az atyák Istenével való találkozásban ez mindig és mindenképpen megtörténik. Ne áltassuk magunkat! Az eszünk szerint nyilvánvaló akadályokba kapaszkodva elsodortatunk. De az az „áramlás”, amely vele visz, nem a világgal együtt való sodródás elveszettsége, hanem hordozva haladás az Úr terve szerint beteljesítendő jövő felé.

Az út kezdete a távoli múltba nyúlik vissza, de az ember nem tud róla addig, amíg maga is be nem járta, és vissza nem tekintett, hogy ráismerjen mindarra, amit az Úr emberi belátásunk határán túl cselekedett már azelőtt, hogy gondolkodni tudtunk volna a kérdéseinken. Mózeset nem csupán születése körülményeinek tudata, hanem már születése előtt népe életének alakulása, szülei szerető bátorsága, az ő életének sajátos kettős polgársága és egyben hontalansága – akit az övéi nem fogadtak be, a befogadói pedig elfordultak tőle – mind együtt formálja. Ez mind egyedül az Úr tervében eshetett meg úgy, hogy mire Mózes az atyák Istenével találkozik, azzá váljon, akivé lennie kellett. Ebben is hordozta őt az Úr. Mózes pedig minden kétely és aggodalom közben is hordozta hitével az őt hordozót, és élete alakulásával maga is példája lett annak, hogyan is tölti be Isten az egyedül általa betölthető helyét a teremtsében, népe életében és az egyén életében.

Az üzenet ereje

Igénk a harmadik fejezet jól ismert szakasza, erről és ez alapján szólunk, de kétségtelenül hasznos az első hat fejezetet egyben is elolvasni, hogy lássuk, a nagyobb összefüggés valóban hordoz olyan fontos és emberileg jól érthető tartalmat, amely megszólaltatható. Nem azért, hogy könnyű legyen, hanem hogy az Úr szent neve ne elvont módon, mint valami zsidó-keresztény kiváltság, ismereti plusz vagy emelkedett tömjénfüst lebegje be az igehirdetést, hanem annak az örömét, erejét és természetesen megrendítő nagy voltát érezhessük, hogy Isten önmagát hozza közel hozzánk általa.

Ne felejtjük el, hogy Jézus Urunk „én vagyok” mondásai éppen ilyen erővel, örömet teremtő, de megrendítő nagysággal hangzottak el – amit akkor sem értettek igazán, mert ha kitért szívvel fogadták volna, akkor mindannyian a csipkebokornál is nagyobb előtt találták volna magukat.

Gondoljunk arra is, hogy az önmagát adó Isten, aki valóban az élet forrása, teremtője és fenntartója, aki a csodajelek életre hívója, maga dönt úgy, hogy leszáll megszabadítani a népet, ami most már az ő népe lesz, ha elismeri, felismeri és megvallja, hogy az Úr az Isten.

Isten, az atyák Istene, az Úr hű az ősohkhöz is, és tettével a nekik tett eskü kötelmét is önként vállalja, de hozzájuk, a leszármazottakhoz is hű, amikor őket mindezzel valóban népévé teszi. Eddig talán csak egy Gósen földjén megtelepedett héber népcsoport voltak, most már Izrael lesznek. Nép és nemzet. Isten elsőszülöttjének nevezzi őket, amikor a fáraónak küldött üzenetben kéri őket szolgálni. És egyben előre kijelenti, hogy az elutasítás most már következménnyel jár a fáraó és egész népe számára.

Az üzenet tehát számít, mert Isten szava az, az Úr kijelentése az, és ő nem felejt el, mit ígért, hanem beteljesíti. Mindezt úgy és azon az alapon, hogy *ő az, aki*. Ugyanaz volt, és az is lesz.

Mózesnek magának is meg kell értenie, hogy az üzeneten nem változtathat. Az Úr ezt mondja, neki is ezt kell. Áronnak is ezt kell továbbad-

ni. Ennek kell hangoznia a fáraó előtt, erre kell válaszolnia. A kezdeti sikerek elmaradnak, a dolgok javulás helyett romlanak, de végül minden úgy történik, ahogyan az Úr kijelenti. Ezt kell nekünk és mindenkinek újra és újra megérteni, elfogadni és megélni. Nem takarózhat senki a másik hitével, mindenkiért leszállt az Úr, őt keresi, a csipkebokor Istene téged keres, hogy dicsősége benned is felragyogjon.

További javaslatok az istentisztelethez

A vasárnap kötelező olvasmánya: Mt 17,1–9; Jézus megdicsőülése, színeváltozása.

A választható olvasmány: 2Pt 1,16–21; a Szentlélektől indítva szóltak az Istentől küldött emberek.

A heti igé: „Fölötted ott ragyog az Úr, dicsősége meglátszik rajtad.” (Ézs 60,2b)

Illusztráció

Lukátsi Vilma: *Mózes négy hegye*

Csodálatos mikroszkóp a lélek:
a holt betűkben életet talál,
amit nem érint ezredek szele,
és nem semmisíthet meg a halál.

...fénylőn ég a Hóreb csipkebokra,
saruszóját oldja már a pásztor,
a magasban messze vércse vijjog,
a bokor nem ég el, pedig lángol...

a láng-szülte próféta nyomán még
megtaláljuk a Sinai-hegyet,
ahonnan a Törvény kőtábláját
hozta a fénylő orcájú követ.

A Nébó hegyéről messze látott:
egyetlen síkban jövőt és jelent,

a Törvény helyett az igazságot,
és halálán át az életre ment.

Amikor megjelent a Tábor hegyén,
lábainak nem maradt nyoma...

A négy hegy onnan már egynek látszott,
de az égig ért: a Golgota!

Siklós József: *Mózes*

(2Mózes 3,1–15)

Ki vagyok én, hogy szembeszálljak
a fáraóval s országával?

Tenger medrében, pusztaságban
dacoljak egyre, száz halállal?

Ki vagyok, hogy élére álljak
egy makacs, gyáva szolganépnek,
és sziklasúlyú Törvényt adjak,
hol bálvány körül zeng az ének?

Mint szökevényt rejt Midián földje,
nincs seregem, nincs vagyonom,
nyelvem dadog... Két gyermekem vár,
családom el nem hagyhatom!
Ilyen szédítő útra lépni
nem tudok, jaj nem akarok!

– ÉN küldelek, ÉN leszek veled,
és az leszek, aki VAGYOK!

Reményik Sándor: *Csipkebokor*

Oly közönséges, árva kis bokor,
Körülte gaz nő, állat rátipor,
Ember véresre sebzi magát rajta,
A szitkot, gúnyszót özönével hallja.
Ő mégis rendületlen hittel várja,
Hogy egyszer égi tüzet fog az ága,
S akkor, mint írva vagyok: a hegyen,
A lángjában az Isten megjelen.

■ LAMPÉRT GÁBOR

Hetvened vasárnap

► 1Kor 9,24–27

Célratörő küzdelemben

A vasárnap jellege

A böjtelői vasárnapok eredete egészen az 5. századig nyúlik vissza, viszont elnevezésükben – hetvened, hatvanad, ötvened – ma már csak az evangélikus egyház liturgikus naptárában találjuk meg azokat. (vö. VÉGHELYI 2003, 2. o.) A farsangi, báli mulatságok még javában tartanak, azonban hetvened vasárnapjával már belépünk a böjti időszak előszobájába. Böjtelő időt ad, hogy fókuszáljunk, készüljünk, és ne csak úgy beessünk, mint egy küszöbön átessünk majd a nagyböjtbe.

Tekintetünket az inkarnáció csodájáról a feltámadás csodájára és odáig a Golgotán keresztül vezető útra szegezi. A szenvedés útjára, amelyet értünk, bűnösökért, megváltásunkért a testté lett Ige vállalt és végigjárt, hogy a mi győzelmünket megszerezze a bűn, halál és kárhozat erői felett. A vasárnap ősi evangéliuma (Mt 20,1–16) és az epistola (1Kor 9,24–27) is figyelmeztet arra, hogy Isten országában minden a kegyelem eredménye és ajándéka, viszont Urunk ennek az országnak a népét testet-lelket megfeszítő odaadásra, szent aszkézisre hívja (vö. JÁNOSSY 2008, 22. o.).

Amit a textusról tudni kell

Kijelölt textusunk annak az apostoli levélnek a része, amelyet Pál, „*Isten gyülekezetének, amely Korinthusban van, a Krisztus Jézusban megszentelteknek*” (1,2) címez. Korinthusban, ahol eleven nagyvárosi élet zajlott, és sokféle vallás vegyült egymással, az apostol igehirdetői munkássága nyomán – „*mert apostolságom pecsétje ti vagytok az Ūrban*” (9,2) – jött létre keresztény közösség. Pál nem önmagának tulajdonítja ezt az ered-

ményt, hanem tisztában van vele, hogy a feltámadott Ūrnak, akitől ő a megbízását kapta, vele munkálkodó kegyelme vitte azt végbe (vö. 15,10).

Pált szoros kapcsolat fűzi hozzájuk (vö. ApCsel 18,1–2), és levele elején Istennek ad hálát értük. Amikor azonban arra volt szükség – pártoskodás, lelki élet, férfi-nő kapcsolat, házasság, mindennapi életvitel, peres ügyek, kultuszi élet, bálványáldozati hús kérdése stb. –, óva is inti a szabados közeg által megérintett és kihívások elé állított, szeretett gyermekeit. Felhívja a figyelmüket arra, hogy a Krisztusban elnyert szabadságuk nem egyenlő a szabadossággal.¹ Ezekben az esetekben igyekszik józan belátásra elvezetni és meggyőzni őket arról, hogy elgondolásaik, megnyilvánulásaik nem egyeztethetők össze a „kereszt igéjével” és a megújult élettel, amelyre elhívtak.

Pál a visszas helyzeteket látva nem elnémul, és nem önmagát félti akkor sem, amikor a gyülekezetben kétségbe vonják apostolságát, hanem továbbra is hirdeti a Krisztust, mégpedig mint a megfeszítettet (vö. 2,2). Kész az őt megillető jogokról is lemondani, csak hogy csorbát ne szenvedjen az evangélium ügye. Többek között így mondott le arról, hogy a korinthusiak adományaiból éljen, még a látszatát is elkerülve annak, hogy ő egyike a bölcselkedő vándorfilozófusoknak, sarlatánoknak, akik miatt rossz hírbe keveredhet az evangélium is, ha pénzügyek kapcsolódnak hozzá (vö. 9,1–2; lásd CSERHÁTI 2008, 397. o.). Tisztában van vele, hogy munkájának eredménye Isten kezében van, de azzal is, hogy szolgálata teljes odaszánást kíván tőle.

¹ „Minden szabad nekem, de nem minden használ. Minden szabad nekem, de ne váljak semminek a rabjává.” (1Kor 6,12)

Maradéktalanul tekintettel volt arra a közegre és azok helyzetére, akikhez küldetett, és nem egyszer önmagát korlátozva osztozott életükben. Azonban testestül-lelkestül Krisztus uralmát tartja érvényesnek önmagára nézve, és az ő törvénye életének és szolgálatának zsinórmértéke. Elhívásától kezdve azért küzd, hogy másokat is, minél többeket megnyerjen az evangélium ügynéne (vö. 9,19–20).²

A perikópa megértése

Az előzőek értelmében alapigénk, amelyben Pál sporthasonlatokkal támasztja alá mondanivalóját, az evangélium hirdetésének ügye, azaz az apostoli szolgálat összefüggésében helyezkedik el.

24. vers: Pál azzal, hogy a versenypálya (στᾶδιον)³ képét hozza a korinthusiak elé, arra az erőbedobásra, elszánásra irányítja a figyelmüket, amellyel egy sportoló képes minden erejét megfeszítve futni, hogy elsőként célba érve elvegye, megkapja (λαμβάνω) a díjat (βραβεῖον). Ilyen erőbedobással, a célra fókuszálva kellene a keresztény embernek is megfutni a hit, a szolgáló élet pályáját. Azt az utat, amelyre őt a kegyelmes Isten elhívta.

25. vers: Az apostol megállapítja, hogy aki versenyben vesz részt, aki küzd (ἀγωνίζομαι), az minden tekintetben önmegtartóztató (ἐγκρατεύομαι). Micsoda odaszánásra, mennyi edzésre, áldozatra, lemondásra képesek ezek az emberek azért a romlandó koszorúért (στέφανος),

² „Azért nem kíméli önmagát, mert nem alkalmazott, akinek mindegy, hogy az ügyel, amellyel kapcsolatban áll, mi történik. Ő »részestárs« (συγκοινωνός), azaz részese és szorgalmazója annak az ügynek, amellyel együtt áll vagy bukik ő is.” (CSERHÁTI 2008, 423. o.)

³ Korinthus közelében két évente rendezték meg az iszthmoszi játékokat, amelyek jelentősége megközelítette az olimpiáét. A helyiek szemtanúi voltak a versenypályákon folyó kemény és kitaró küzdelemnek. Fenyőből és zellerlevélből font koszorú és nagy hírnév volt a győztes jutalma (vö. CSERHÁTI 2008, 424. o.).

amelyet pedig csak egy nyerhet el! Mennyivel inkább célratörőnek és önuralmat gyakorlóknak kellene lennie a keresztény embernek, aki a hervadhatatlan és biztos koszorúért fut, amelyet Krisztus készített el és tart fent számára (vö. Jel 2,10).

26. vers: Pál előtt nem bizonytalan (ἀδύλωτος) a cél, és küzdelme nem haszontalan levegőbe csapkodás. Bizonyos benne, hogy Krisztus váltságműve a biztosítéka az üdvösség ajándékának (vö. Fil 2,12kk; 2Tim 4,7–8). Ez a bizonyosság azonban nem tölti el hamis biztonságérzettel, sem nem kényelmesedik el tőle. A múltban elnyert kegyelem sokkal inkább lendítő erőt ad számára a szolgálat, az evangéliumhirdetés útján, és az üdvösség biztos reménysége megsokszorozza erejét. Noha tisztában van azzal is, amiről az ógyházi evangélium is szól, hogy az üdvösség nem emberi teljesítmény, erőbedobás függvénye, hanem Isten ajándéka.

27. vers: Éppen ezért Pál önfegyelmzése, saját testének (σῶμα)⁴ leigázása (δουλαγωγῶ) sem az üdvösség elvesztésének félelme miatt történik, hanem azért, mert nem akar alkalmatlanná (ἀδόκιμος) válni az apostoli szolgálatra olyan értelemben, hogy önmaga előtérbe helyezésével Krisztus ügyét, az evangéliumot szorítja háttérbe.

Gondolatok az igehirdetéshez

Aki mer, az nyer

God's not dead – Isten nem halott: ezt a címet viseli az a film, amelynek főszereplője, Josh, nem hajlandó az első filozófiaóráján Istent halottnak nevezni. Ezért ateista professzora arra hívja ki, hogy

⁴ „A »test« (τὸ σῶμα) az ő számára nem minden rossznak forrása, ahogyan ezt a hellenista kultúrkörben gyakran gondolták – nem sokkal később Plótinosz filozófus még azt is szégyellte, hogy egyáltalán teste van –, hanem a világban való létezés feltétele és ennyiben szolgálata végzésének nélkülözhetetlen eszköze.” (CSERHÁTI 2008, 428. o.)

diáktársai előtt, egyetemi előadások során bizonyítsa be, hogy Isten létezik. A barátnője igyekszik lebeszélni a kiállásról, érzelmileg próbál rá hatni, de a fiú úgy érzi, helyt kell állnia. C. S. Lewis szavait idézi, miszerint „csak egy valódi kockázat próbálhatja meg a valódi hitet”. Az egyetemista végül professzora megfélemlítő szavai ellenében is bátran vallást tesz Krisztusról sokak előtt. Isten pedig felhasználja őt hitet ébresztő munkájában. A film során különböző élethelyzetekbe és különféle háttérű emberek mindennapjaiba nyerhetünk bepillantást. Közös bennük az, hogy mindannyiuknak nagy szüksége van az örömhírré, hogy élő Urunk van, aki legyőzte a bűn, a kárhozat, a halál erőit, és részesíteni akarja övét az új élet, az örök élet ajándékában.

Pál apostolnak nincs kétsége afelől, hogy Krisztus áldozata révén, a célban el van téve számára is, mint minden megkeresztelt ember számára a hervadhatatlan koszorú ajándéka. Ez a bizonyosság azonban nem teszi elbizakodottá, nem kényelmesedik el tőle, sokkal inkább szavakkal és tettekkel is az evangélium ügye mellett kiállásra és készenlétre ösztönzi. Amióta a damaszkuszi úton megragadta a feltámadott Krisztus, azóta az apostol nem tágít, és komolyan véve a missziói parancsot, minél többekhez törekszik eljuttatni az evangéliumot és az örök cél irányába másokat is magával ragadni. Igehirdetői munkásságának egyik gyümölcse, hogy Korinthusban többek szívében hit ébredt, és gyülekezet alakult.

A küzdelmet nem éri meg megspórolni

Pál mindenben Krisztus uralmát tartja érvényesnek önmagára nézve, és tudja, laza keresztyénség nincsen, illetve az nem célravezető. Fehér Károly lelkész fogalmazza meg: „Amíg Isten csak arra jó, hogy a nehéztől megmentsen, amíg Krisztus csak arra való, hogy a már elrontott alól feloldozzon, de arra nem, hogy vonzása kordában is tartson, addig valami még hiányzik a hit felnőtségeből.” (FEHÉR 1982, 752. o.)

A sportéletből vett hasonlatokkal erre az igazságra is felhívja a korinthusi gyülekezet tagjainak a figyelmét. Ahogyan a sport területén, úgy a Krisztus-követés útján is elengedhetetlen az önmegtartóztató, önmagunkat korlátozó küzdelem. A megkeresztelt ember Krisztusban új életet kapott, de az őember ott ül a nyakunkon, és naponta előjön, izeg-mozog, és ingerel. Gyenge pontjainkat öklözi, hogy a ringből végleg kiüssön. Gáncsot vet, hogy a mezőnyből kiessünk, és alkalmatlaná váljunk a bizonyosságtévő életre, amely Krisztusra mutató világosságággá és vonzóvá válhatna mások számára.

Egerszegi Krisztináról készült egy portréfilm, amelyben a sportolónő őszintén beszélt a felkészülés keménységéről, gyötrelmeiről, amely nélkül soha nem lett volna képes világraszóló diadalokra. A nemzet Egérkéje bevalotta, hogy keserves volt számára a hajnali kelés, a napi több ezer méter úszás, a kamasz- és ifjúkor örömeiről való lemondás. Nem akkor ébredt, amikor szeretett volna, nem azt ette, amit megkívánt, nem azal töltötte a szabadidejét, amihez kedve volt, hanem mindent alávetett annak a célnak, amelyre feltette az életét. Mennyi lemondás a múltó dicsőségért! Ma a fiatalabbak pedig talán már nem is tudják, ki a nemzet Egérkéje.

Pál rávilágít arra is, hogy ha egy sportoló képes a múltó dicsőségért ilyen megfeszített küzdelemre, ennyi lemondásra, hogyne kellene a keresztyén embernek az egész életét, testét-lelkét, gondolkodását, szavait, tetteit, mindennapjait hálából maradéktalanul odaszánni annak az Úrnak, akié az élete, aki ingyen, kegyelemből az el nem múltó dicsőség koronáját már elkészítette, és át is akarja adni neki. Az apostol nem hiába szól, és féltő szeretettel teszi ezt, hiszen azt látja, nehezen megy ez a korinthusi keresztyének számára, de nem szeretné, ha a célt elvétenék. Pál igazi csapatjátékos, mert azon a futópályán, amelyen elindult, nem csupán önmaga, hanem a rábízottak boldogulása és célba érkezése is fontos számára.

Javaslatok az istentisztelethez

Énekek

EÉ 320, 363, 374, 454, 443

Lekció

Jer 9,22–23; Mt 20,1–16

Imádság

Követlek, Uram! (EÉ 692. o.)

Illusztráció

VERS

Füle Lajos: *Futás*

Fut a gyermek a labda után

leszegett fejjel, tűzpirosan,
se lát, se hall, csak egyre rohan.
Guruló labda lett a világ,
szüntelen úzi, hajtja a vágó,
száz utcán, téren,
ezer veszélyen,
millió anyai kétségen át,
gyönyörűszépen
s balga-bután
fut a gyermek a labda után...

Fut az ember az élet után...
Leszegett fejjel gyötri magát
kincseit egyszer csak hogy elérje,
kergeti álma, hajtja a vére.
Kenyér gurul a lába előtt,
vagyon gurul a vágya előtt,
hírnév, dicsőség álma előtt.
Rohan utánuk éveken át,
a fogyó úton, életen át,

száz utcán, téren,
ezer veszélyen,
millió isteni bánaton át, gyönyörű szépen
s balga-bután
fut az ember az élet után...

Fut az ISTEN az ember után,
mert mindent lát és szánja nagyon,
guruló szívét csak hogy elérje,
hogy fut utána, hull bele vére!
Ott fut az utcán,
ott fut a téren,
egész világon,
sok ezer éven,
sok mérhetetlen,
megérthetetlen,
keresztre írott szenvedésén át,
hulló Igével,
kiontott vérrel,
viszonyozatlan,
mély szerelmével
fut az ISTEN az ember után...

Felhasznált irodalom

- CSERHÁTI Sándor 2008. *Pál apostolnak a korinthusiakhoz írt első levele. Fordítás és magyarázat.* Luther Kiadó, Budapest.
- FEHÉR Károly 1982. Hetvened vasárnap. *Lelkipásztor*, 57. évf. 12. sz. 751–753. o.
- JÁNOSSY Lajos 2008. *Az egyházi év útmutatása.* Fraternitás Magyarországi Evangélikus Lelkészek Közössége, Veszprém.
- MAGASSY Sándor 1997. *Ógyházi perikópák.* Magánkiadás, Budapest.
- VARGA Zsigmond 1992. *Újszövetségi görög–magyar szótár.* Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest.
- VÉGHÉLYI Antal 2003. Böjt vagy farsang? *Evangélikus Élet*, 68. évf. 7. sz. 2. o.

■ STEINDL-PAPP JUDIT

Hatvanad vasárnap

▶ 2Kor 12,1–10

Mennyei látomások, pokoli kínok

A vasárnap jellege

Hetvened, hatvanad és ötvened vasárnap a böjti idő bevezető szakasza az egyházban. Hetvened vasárnapjától kezdve az egyház előre, húsvét felé tekint. JÁNOSSY Lajos (2008, 21. o.) szerint „a magábaszállásnak és a bűnbánatnak az ideje ez a böjt előtti idő. Egyrészt a kegyelem csodáját hirdeti, amely az egész embert igényli, és szolgálatába állítja, másrészt éppen Isten igéjének és szolgálatának sorsában mutatja meg azokat az akadályokat, amelyekkel ez a világ és saját bűnösségünk annyiszor szembehelyezkedik az Úr üdvösséges akarásával.” Hatvanad vasárnapja pedig „a liturgia egész gondolatvilágában az igehirdetéshez kötődik. Ezért nevezik gyakran az igehirdetés vasárnapjának” – írja HAFENSCHER Károly (2010, 349. o.).

Míg a gyülekezetet a vasárnap témájának megfelelően „Süketségből az ige hallására!” hívjuk, addig mi magunk átgondolhatjuk, hogy sikertelenségeink és fájdalmas tapasztalataink ellenére miért hirdetjük mégis (még mindig) Isten igéjét. Isten elé vihetjük mindezt, és megerősítését kérhetjük.

Amit a textusról tudni kell

Pál apostolnak a korinthusiakhoz írt második levele a „könnyhullatással” írt levél (2Kor 2,4). Valószínűleg Kr. u. 55-ben vagy 56-ban íródott Filipiben. A levél születése előtt a gyülekezet mélyen megbántotta Pál apostolt. Amikor a gyülekezet egyik tagja kétségbe vonta Pál apostoli hitelét, a gyülekezet többi tagja nem védte meg. Ráadásul egy kívülről érkező csoport is arra törekedett,

hogy kivonják a korinthusi gyülekezetet Pál befolyása alól, és ők sem Pál tanítását támadták, hanem szintén apostoli hitelét vonták kétségbe. „Milyen megalázó lehetett a gyülekezet megalapítója számára egy ilyen mondatot lediktálni a levélbe: »Úgy gondolom, semmiben nem maradok el a fő-fő apostolok mögött.« (2Kor 11,5; 12,11).” (CSERHÁTI 2009, 18. o.)

Pál arra kényszerül, hogy dicsekedjék rendkívüli apostoli teljesítményeivel. A 11. fejezetben szolgálatának viszontagságairól ír, és azzal dicsekszik, hogy Isten képessé tette, hogy minden megpróbáltatásban helytálljon. A 12. fejezetben pedig az Úrtól ajándékba kapott látomásokról és kinyilatkoztatásokról beszél. Beszédes, hogy tizennégy éven keresztül nem szólt ezekről, e levél írásakor azonban úgy érzi, meg kell tennie, hogy igazolja apostoli tekintélyét. A korinthusi keresztények ugyanis hajlottak a szenzációéhségre.

Az 1. versben így foglalja össze rendkívüli élményeit Pál: ὄπτασις καὶ ἀποκαλύψεις Κυρίου – az Úrtól eredő látomások és kinyilatkoztatások. Nem a damaszkuszi úton történt találkozásról van szó, hiszen az találkozás volt, nem látomás vagy kinyilatkoztatás. Pál egyes szám harmadik személyben írja le rendkívüli élményeit: οἶδα ἄνθρωπον ἐν Χριστῷ – „Ismerek egy embert Krisztusban”, azaz valakit, aki a gyülekezet tagja, Krisztushoz tartozik. Kétségtelen, hogy Pál saját magáról ír, de mivel teljes mértékben Isten ajándékának tekinti a kapott látomásokat és kinyilatkoztatást, ezért nem is azonosítja magát azzal a valakivel, akivel a rendkívüli élmény történt. Hiszen Pálnak ebben semmi érdeme, csak Istennek köszönheti, nem Pál ragadtatta el magát. Ezt fejezik ki

a ἀρπάζω ('elragad, lop, rabol') ige passzívban megjelenő alakjai a 2. és a 4. versben. A 2. versben az elragadtatás ἔως τρίτου οὐρανοῦ, „*a harmadik égig*” történik. „Az ókori közember vilásképe »háromemeletes« volt” (uo. 397. o.): alvilág, föld, levegőég. „Ez utóbbi a »mennyei országa«, amelyet viszont többretegűnek, több szférából összetettnek képzeltek el. Az egek száma tekintetében több feltevés is szárnyra kapott... A rabbik szintén három égről tudtak.” (Uo. 398. o.) Akár három, akár hét égről van szó, mindegyik szent szám, és a teljességet fejezik ki. A harmadik ég mindenképpen az Isten lakóhelyét jelöli. A 4. versben az elragadtatás εἰς τὸν παράδεισον, „*a paradicsomba*” történik. „A rabbinizmus gondolkodásában a paradicsom nem csak a ködös múlt emléke. A mennyei paradicsom ott van Isten mennyei világában a templom és a törvény mennyei előképével együtt. [...] De a paradicsom egyúttal a messiási idő ajándéka is, hogy otthona legyen az üdvözülőknek.” (Uo. 399. o.) A legfontosabb az, hogy Pál Isten közvetlen közelébe került. Hogy testben vagy anélkül, nem tudja, őszinte zavarát fejezi ki a rendkívüli élmények megfogalmazásakor. Olyan beszédeket hallott, amelyeket nem mondhat el másoknak, de valójában szavakba se tudná őket önteni.

Az 5. versben Pál kijelenti, hogy ő nem dicsekszik magával, legfeljebb a gyengeségeivel. Nem akarja, hogy valaki többnek gondolja őt, mint ami. De hogy Pál se gondoljon többet magáról, mint kellene, tövis, pontosabban σκόλοψ adatott (ἔδωθη – megint csak passivum divinum) a testébe. A σκόλοψ „sokkal kíméletlenebb szűrőeszköz a »tövísnél« [...] Talán még a »valóságos nyárs« fordítás érzékelteti leginkább a Pálnak fájdalmat okozó testi kint.” (Uo.) Pál azt írja, hogy háromszor kérte az Urat, hogy vegye el tőle, ahogyan Jézus is tette a Gecsemáné-kertben. Kérése nem teljesült, választ azonban mégis kapott: „...*ő ezt mondta neked: Elég neked az én kegyelmem, mert az*

én erőm erőtlenség által ér célhoz.” Τελεῖται – célhoz ér, a τελέω ige (bevégez, befejez, teljesít) szintén passzív alakja, alanya megint csak Isten lehet.

„Pálnak is meg kellett tanulnia, hogy nem az önbizalom, hanem az Istenbe vetett bizalom segít a nagy célok elérésében. Az Istenbe vetett bizalom pedig nem rendülhet meg, ha valami emberileg kilátástalannak és kudarcra ítéltnek látszik. Ott nyílik meg ugyanis igazán Isten előtt a terep, ahol az emberi lehetőségek véget érnek.” (Uo. 404. o.)

A perikópa megértése

JÁNOSY Lajos (2008, 22. o.) így foglalja össze a textus üzenetét: „...az Ige hűséges szolgálójának, Pál apostolnak fáradságos és áldozatos Krisztus-szolgálatában mutatja meg minden akadállyal szemben a győzedelmes Úr kegyelmének a hatalmát. E nélkül az isteni auktoritás nélkül ma sem lehet el Krisztus egyháza, az igeszolgálat!”

Az ószövetségi lekción és a textus a kegyelem erejét hangsúlyozzák, a vasárnap evangéliumában pedig a tékozló magvető példázata az Isten mérhetetlen nagyvonalúságát mutatja be, amikor a kegyelem igéjét szerteszét szórja. A vasárnap igéi tehát egyszerre mutatnak a lutheri *sola gratia* és *sola Scriptura* elvekre.

Igehirdetési vázlat

Passivum divinum – négyszer

Pál levelének elénk került részletében négyszer szerepel ige passivum divinum alakban. Kétszer arról van szó, hogy Pál *elragadtatott* a harmadik égig, illetve a paradicsomba, tehát az Isten közvetlen közelébe. Hatalmas ajándék volt ez számára, és vallomásának minden szava azt fejezi ki, hogy ebben neki semmi érdeme

nem volt, csakis Istennek. A mennyei élmények után a harmadik *passivum divinum* Pál „pokoli” fájdalmát okozza. Tövis, sőt „valóságos nyárs” (CSERHÁTI 2009, 399. o.) *adatott a testébe*. A sátán gyöttri Pált, hogy el ne bizakodjon, de szavaiból világosan kiderül, hogy „az ördög is Isten ördöge” (Luther) az ő szemében is. Milyen különös: Isten bölcsessége szerint („*Bizony, a ti gondolataitok nem az én gondolataim, és a ti utaitok nem az én utaim – így szól az Úr. Mert amennyivel magasabb az ég a földnél, annyival magasabbak utaim a ti utaitoknál, és gondolataim a ti gondolataitoknál.*” – Ézs 55,8–9) Pálnak éppúgy szüksége volt a mennyei boldogság megtapasztalására, mint a pokoli fájdalom elviselésére. Mi végre? A negyedik *passivum divinum* megválaszolja: hogy Pál Isten ereje által *érjen célhoz*. Semmi nincs lehetetlen az Isten számára. Úgy tetszett neki, hogy erejét és dicsőségét erőtlen, alkalmatlan emberek szolgálatán keresztül mutassa meg.

Isten, aki mindig több

Hatvanad vasárnapjának igéi egyszerre hirdetik Isten tökéletes szuverenitását és elképesztő kegyelmét (amazing grace). Ézsaiás prófétálásában Isten szava makacsul elvégzi feladatát, még az álnok és bűnös ember életében is. Jézus példázatában a magvető szinte felháborító nagyvonalúsággal, tékozolva hinti az értékes vetőmagot. (Anyám bizonyára alaposan leszidott volna, ha gyerekkoromban a veteményezésnél a példázatbeli magvető stílusát követtem volna.) Az epistolában pedig „*az Úr tanítványai elleni fenyegetéstől és öldökléstől*” lihegő Saulból (ApCsel 9,1) lett Pál, akit Jézus szava ellenállhatatlanul pálfordulásra készítetett, elmondhatatlan isteni beszédekről tanúskodik, és a pokoli fájdalmak között is megtartó, nagyon is elmondható isteni szót hirdeti: „*Elég neked az én kegyelmem, mert az én erőm erőtlenség által ér célhoz.*”

Titkok és épphogy csak befogadható élmények hullámvasútja Jézussal az életünk. De az Úr tudja, hova vezet (szavával! a mennyország felé), és tudja, hogyan és miért úgy vezet. Azt kéri tőlünk, teljes valónkkal bízunk abban, hogy ez elég.

További javaslatok az istentisztelethez

Lekció

Útmutatónk jelzése szerint ezen a vasárnapon nem az evangéliumi szakasz (Lk 8,4–15: A magvető), hanem az ószövetségi lekción (Ézs 55,6–11) a kötelező lekción.

Énekek

EÉ 279, 258

Gyermek-istentiszteletre: EÉ 531 (Kimegy a magvető)
ZÉ 73, ÚÉ 97 (Szavad törjön utakat)

Illusztráció

TÖRTÉNET

Tövis adatott a testébe

Néhány évvel ezelőtt megismerkedtem egy katolikus diakónussal. Világi állása van, feleségével négy gyermeket nevelnek, amikor pedig teheti, az egyházközségben szolgál, hol informatikai tudásával, hol diakónusi minőségben. Egyik találkozásunk alkalmával elmondta nekem hallásérülésének történetét. Amikor feleségével összeházasodtak, és éppen a nászútjukra utaztak, autóbalesetet szenvedtek. Felesége hetekig élet-halál között lebegett, ő pedig majdnem teljesen elveszítette a hallását. Azóta hallókészülékkel is csak nagyon keveset hall, leginkább szájról olvas. A baleset utáni néhány hónap rettenetes időszak volt számukra, a következmények egy részét pedig életük végéig kell cipelniük.

A legkülönösebb azonban az, hogy kedves ismerősöm bevallása szerint neki szüksége volt erre a megpróbáltatásra. Fiatal informatikusként, friss házasként, megbecsült egyházközségi tagként, jó külső adottságokkal megáldva nagyon nyeregben érezte magát. Elmondása szerint teljesen biztos abban, hogy ha ez a baleset nem történt volna meg, nem jó irányba ment volna az élete. Abban a hamis hitben, hogy mindenre képes, elszakadt volna Istentől. Hallássérültként és felesége sérüléseit hordozva minden pillanatban átélük, hogy Istenre vannak utalva, ő pedig gondot visel róluk.

Felhasznált irodalom

- CSERHÁTI Sándor 2009. *Pál apostolnak a korinthusiakhoz írt második levele. Fordítás és magyarázat.* Luther Kiadó, Budapest.
- HAFENSCHER Károly 2010. *Liturgia. A keresztény istentisztelet protestáns megközelítésben, ökumenikus szellemben.* Luther Kiadó – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszéke, Budapest.
- JÁNOSSY Lajos 2008. *Az egyházi év útmutatása.* Fraternitás Magyarországi Evangélikus Lelkészek Községe, Veszprém.

■ LÁZÁRNÉ TÓTH SZILVIA

Ötvened vasárnap

► 1Kor 12,31–13,13

Ajándékaink a megfelelő úton

A vasárnap jellege

Az egyházi esztendő újabb határához, böjtelő időszakának az utolsó állomásához érkeztünk, amely nemcsak böjt, hanem már a *via dolorosa* felé is irányítja tekintetünket. A vasárnap evangéliuma (Lk 18,31–43) és a hét igéje is ezt hangsúlyozza: „*Íme, felmegyünk Jeruzsálembe...*” (Lk 18,31) Az epistola (1Kor 12,31–13,13) – amely egyben most a textusunk is – erre a legkiválóbb útra vezet rá minket: az önfeláldozó szeretet Jézus Krisztusban valósult meg (HAFENSCHER 2010, 350. o.). A farsangi időszak vége pedig még inkább megerősítheti bennünk a hét témáját: „Vakságból isteni bölcseségre”. Levetkőzve álarcainkat, böjt felé igaz megteréssel készülhetünk (PRŐHLE 2018, 130–131. o.).

Kontextus

A perikópa üzenetének megértését segíti a kontextus figyelembevétele. A 13. fejezet, amelyet a szeretet

himnuszának is nevezünk, a 12. és 14. fejezetek közé ágyazva a különböző karizmák összefüggésében ír a szeretetről (CSERHÁTI 2008, 580. o.). Korinthus az akkori Görögország fővárosa volt. A vallási pluralizmus és a nagyvárosi nyüzsgés jellemezte. Kikötővárosi adottságaiból is fakadóan nem az erkölcsöség megtestesítéséről volt híres. A Pál apostol által alapított gyülekezet ebben a környezetben élte meg mindennapjait, ahova ráadásul a széles skálán mozgó tévtanok is beszivároghattak. Tehát nagy volt a kihívás, azonban fő problémának mégis a gyülekezeten belüli viszálykodást, szakadásokat, pártoskodást és az egymással való versengést tekinthetjük. Köztudott, hogy több erkölcsi probléma is akadt, de amire válaszként született igeszakaszunk, az a lelki ajándékok túlzott megélése lehetett (uo. 17–41. o.).

Textus

Alapos exegézist láthatunk kommentárjainkban, ezért csak néhány olyan fontosabb kifejezést eme-

lek ki a textusból, amelyek segítik a perikópa átfogóbb megértését.

A 12,31 nemcsak átkötő/felvezető szereppel rendelkezik, hanem a szeretethimnusz megfoghatósága miatt is jelentős. Többnyire kétfajta értelmezéssel találkozunk, amelyekhez fontos elővennünk az eredeti görög szöveget: ζηλοῦτε δὲ τὰ χαρίσματα τὰ μείζονα. Καὶ ἔτι καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸν ὑμῖν δείκνυμι.

Cserhádi Sándor azt írja, hogy nem mindegy, hogy a mondatban olvasható καὶ -t kötőszónak vagy határozószónak vesszük-e. Ha előbbinek (és), akkor a 12b a 12a-nak az automatikus folytatása, és a szeretet úgymond a kegyelmi ajándékok fölé van rendelve. Ha viszont határozószóként (is, egyszersmind) értelmezzük, akkor a szeretet erősíti, a megfelelő útra tereli a kegyelmi ajándékokat. (uo. 584. o.) David PRIOR szintén azt hangsúlyozza, hogy a lelki ajándékokra nézve kimondottan lényeges, hogy a saját erőnkől vagy pedig a szeretet által törekszünk-e rájuk (2020, 315. o.).

Így világossá válik, hogy a „legkiválóbb út” (ὑπερβολὴν ὁδὸν – mindent felülmúló út) azt jelenti, hogy az emberi élet legjobb ajándékai is csak a szeretettel együtt teljeseznek ki. Magától adódhat, de nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy itt nem csupán az emberi, hanem végig az isteni szeretetről, az agapéről van szó.

A 13,1-ben levő zengő érc (χαλκὸς ἤχων) és pengő cimbalom (κύμβαλον ἀλαλάζον) a pogány kultuszokban volt népszerű, amikor extázisba torkolló szertartásokat végeztek. Ezeket csak a látványosság, hangulatkeltés miatt használták, mélyebb üzenetük nem volt (BOLYKI 1998, 272. o.).

A 4–7. versekben az agapé-szeretet természetével találkozunk igen részletesen kifejtve (tizenöt ismérvet említ Pál), amely jellemzők a magyar fordításokban részben melléknévek. A görögben azonban csak igei formákkal találkozunk, még nagyobb hangsúlyt téve a cselekvő szeretetre.

A 8. versben található elmúlás (πίπτει) szó elesést, megbukást, érvényét veszttést is jelent.

A szeretettel ez viszont nem történik meg, hiszen örökké megmarad.

A 12. versben azért homályos tükörről van szó, mert az ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι kifejezés egy homályos (rejtélyes) látványt adó tükörrre vonatkozik. Ez a szemléltetés visszautal a 9. versre, miszerint még töredékes az ismeretünk, de egyszer, amikor eljön a teljesség, az örökkévalóság, akkor úgy fogunk ismerni, ahogyan Isten ismer minket (BOLYKI 1998, 272. o.).

Végül a szeretethimnuszunk, de úgy gondolom, magának a Szentírásnak is az egyik leghíresebb mondatával találkozunk a 13. versben, amely átjárja az egész keresztény létet. Hit, remény, szeretet. Ezek közül pedig a legkiemeltebb a szeretet, amit már úgy is mondhatunk, hogy Jézus. Az előbbi kettőre természeténél fogva nem lesz szükségünk „odaát”, a jézusi szeretet viszont soha el nem fogy. Már most is megtapasztalható, és örökké megmarad.

Tehát a szeretet a korona mindenben. Jézus is tulajdonképpen erről beszél a legfőbb parancsolatoknál (Mk 12,28–34), amikor két különböző helyről idéz a Tórából, és mintegy újat hozva szétválaszthatatlanul összeköti az istenszeretetet az emberszeretettel. E kapcsolat alapját pedig az 1Jn 4,19-ben találjuk: „Mi azért szeretünk, mert ő előbb szeretett minket.”

Az igehirdetés felé

Textusunk sokoldalúsága miatt több alternatíva is lehetséges az igehirdetési vázlatunkhoz. Először is a szeretethimnusz – gazdagsága miatt – önmagában is kifejezhető anélkül, hogy nagyon elmélyednénk a karizmák kontextusában (könnyen bele lehet kavarodni a különleges lelki ajándékok mai értelmezésébe: pl. kontinucionista¹ vagy szeszacionista² álláspont). Ebben az

¹ Az a teológiai nézőpont, amely szerint a Szentlélek különleges kegyelmi ajándékai (pl. nyelveken szólás, prófétálás, gyógyítás) még a mai napig működnek.

² Az a teológiai nézőpont, amely szerint a Szentlélek különleges kegyelmi ajándékainak időszaka már elmúlt.

esetben adja magát a 13. fejezet hármias felosztásának részletes kifejtése. David Prior az 1–3. versnek A szeretet hiánya, a 4–7-nek A szeretet természete, a 8–13-nak pedig A szeretet végtelensége címet adta.

A korábbi előkészítőkből is álljon itt egy példa ugyanezen felosztás szerint a következő címekkel. SZABÓ Gyula (1966, 49–50. o.): 1. A szeretetet nem pótolja semmi. 2. A megszemélyesített cselekvő és fegyvelmező szeretet. 3. A szeretet sohasem szűnik meg.

Másrészről nagy kísértés lehet az is, hogy általánosságban beszéljünk a szeretetről, és egy ún. témaprédikáció felé vegyünk az irányt, részletesebben elemezve a szeretet fogalmát a Szentírás egésze alapján.

Úgy gondolom, egy harmadik úttal kerekesebb, különlegesebb lehet igehirdetésünk az üzenet közvetítése szempontjából, hiszen jól átgondolva (átimádkozva) prédikációnkba az első két verzió is beültethető. Így megmaradva az általánosabb kegyelmi ajándékoknál, érdemes lehet mai gyülekezeti kontextusba helyezni gondolatmenetünket.

Igehirdetési vázlat

Útkeresés

Minden ember vágyódik a szeretetre. Adni és kapni is jó érzés. A korinthusi közösség nagyon aktív életet élt, ugyanakkor magukat bölcsnek tartók (1Kor 3,18) és másokat lenézők is voltak bizonyos esetekben. Mindez gyakran széthúzáshoz, egészségtelen versengéshez vezetett.

Igénk kontextusából kiindulva (ami tulajdonképpen az egész levél) engedjük be magunkat a gyülekezeti/egyházi közegbe. Krisztus testének (1Kor 12) tagjaiként különféle szolgálatokat vállalunk. De vajon megtaláljuk-e a megfelelő utat lelki ajándékaink aktivizálásához?

Manapság nagyon nehéz olyan önkéntesekre lelni, akik idejüket, energiájukat, akár pén-

züket nem sajnálva szívügyüknek tekintik az Isten missziójában való részvételt, a gyülekezeti élet építését. Tapasztalatom, ha valaki valamilyen feladatot, szolgálati területet kap, akkor nagyobb örömmel fog részt venni a közösség körforgásában is. Ezt mindig felüdítő látni, és úgy gondolom, hogy „vonzó” is az újonnan érkezők vagy keresők számára.

Ugyanakkor van egy veszélye is a szolgálatnak, bizonyágtételnek: amikor az „én” és amit „én csináltam” kerül előtérbe. Ilyen lehet például az, amikor valaki csak az énekkari fellépésekre (nem szeretem ezt a szót, sokkal inkább a szolgálatot) jön, kihagyva a próbákat, mondván, hogy ő úgyis tudja, nincs szüksége gyakorlásra. Ezzel a hozzáállással az a probléma, hogy így az illető nemcsak magát, hanem a társait is megfosztja a személyes kapcsolatok szépségétől.

Lelki ajándékaink életre keltése

A lelkiség megélése ugyanis nem csupán a személyes növekedésünket kell, hogy szolgálja, hanem a közösség épülését is. Pál apostol a korinthusi gyülekezetnek hangsúlyozza, hogy „*az ismeret fel-fuvalkodottá tesz, a szeretet pedig épít*” (1Kor 8,1). Ha a gyülekezet valóban Krisztus teste, akkor én csak egy vagyok a sok testrészt közül, és nézem a másik érdekét is, így kegyelmi ajándékaink a megfelelő útra terelődnek.

Hogyan tudok erre a lelki gondolkodásra rátérni? Hogyan tudok tehát igazán szeretni? Figyelemre méltó Karl BARTH felvetése, aki azt tanácsolja, hogy úgy olvassuk igezakaszunkat, hogy a szeretet szó helyett mindig Krisztust mondunk (1948, 362. o.). Azt gondolom, ez a különleges olvasat még jobban segíthet bennünket abban, hogy észrevegyük, nem a mi jófejségünk, tehetségünk, kedvességünk a döntő, hanem a Jézussal való kapcsolatunk.

Ennél a pontnál eljutunk oda, hogy rájövünk, valójában magunktól nem is tudunk szeretni. Lehet próbálkozni, de csak erőlködés lesz a vége, mert minden emberi szeretet valamilyen

szinten a maga hasznát lesi. Ennek okozója pedig nem más, mint a bűnöm. De tudom, hogy valaki áldozatos szeretetével vétkeimet megbocsátja, a kereszten elszenvedett halála által felém fordul.

Ötvened vasárnapján, böjt küszöbén már előrettekintünk a *via dolorosa* felé. Az evangéliumi lekciónk arról szól, hogy Jézus harmadszor beszél haláláról és feltámadásáról, és elindul a szenvedés útján. Ez az igazi szeretet, megváltásunk útja, amely átjárhatja énnünket, behálózhatja hétköznapijainkat, és kimunkálja bennünk az agapé-szeretetet. Így megtalálhatjuk azt a legfőbb utat, amely a talentumainkat, szolgálati tevékenységünket is életre kelti.

A maradandó úton

CSERHÁTI Sándor a következőképpen fordítja a 8. verset: „...a szeretet soha el nem esik” (2008, 597. o.). Mit jelent ez? Azt, hogy minden bűnünk, esendőségünk, tökéletlenségünk ellenére elérhető számunkra az örökkévaló szeretet. Ez már más dimenzióba viszi a földi életünket is. Szólhatunk emberek vagy angyalok nyelvén, hegyeket mozdíthatunk el, lehetünk aktív, buzgó hívők, és még segíthetünk is a rászorulókon. De mit ér mindez az örökkévaló szeretet nélkül? Természetesen az előbb felsoroltak önmagukban hasznosak, de Krisztus hiányában ezekben az esetekben nem tudunk hitben növekedni, kiszorúak maradunk, Istentől távol. Ez pedig számos más helyzetben az embertársaink felé is meg fog mutatkozni.

A megfelelő, maradandó útra térés helyre teszi gondolatainkat, megmutatja helyünket a világban, munkánkban, szolgálatainkban, helyesen kezeli ajándékainkat. Sok mindent még nem értünk, homályosan látunk, de nyugodtak lehetünk: bűneinknél nagyobb Jézus szeretete. Ez soha nem múlik el, így mi sem esünk, bukunk el véglegesen. A maradandó örök valóság már most elérhető lehet számunkra, ha Isten útja a mi utunk is egyben.

További javaslatok az igehirdetéshez

Lekciók

Péld 9,10; Lk 18,31–43

Énekek

EÉ 442, 574

Illusztráció

GONDOLATOK

Megragadó számomra a húsleves képe. A húsleves előkészítése sok munkát, időt vesz igénybe, és ha jól sikerül, akkor bizony nagy sikert tudunk vele aratni szereteteink körében. Egyszer hallottam, hogy nem mindegy, hogyan tálaljuk. Lehetjük azt szépen az asztalra, vagy épp ellenkezőleg, nyakon önthetünk vele valakit, fájdalmat, sérülést okozva a másiknak.

A 2024-es esztendő igéje: „*Minden dolgokat szeretetben menjen végbe.*” (1Kor 16,14) Éves programunk lehetne ennek az igének a tartalma január 1-től december 31-ig. Vagy egy életen át. Szeretett evangélikus gimnáziumomban, Nyíregyházán nyolc éven keresztül nap mint nap találkoztam ezzel az idézettel. Mélyen megjegyeztem.

2023-ban a debreceni nagyállomás lépcsőire a szeretethimnuszot írták fel. Miután megkoptt, nem sokkal később tartósabban újrafestették. A mi életünkben is újra és újra meg kell erősíteni ezeket a mondatokat.

VERS

Fabiny Tamás: *A szeretet himnuszának mai tolmácsolása*³

³ https://epa.oszk.hu/02300/02357/00008/pdf/EPA02357-Credo_05_1999_1-2_008-011.pdf.

Lackfi János: *Szeretethimnusz kicsit másképp*⁴

Felhasznált irodalom

BARTH, Karl 1948. *Die Kirchliche Dogmatik*. Band I/2. Evangelischer Verlag A. G., Zollikon–Zürich.

BOLYKI János 1998. A korinthusiakhoz írt első levél magyarázata. In: *Jubileumi kommentár. A Szentírás magyarázata*. 3. köt. Kálvin Kiadó, Budapest.

⁴ <https://www.facebook.com/lackfi/posts/a-szeretet-nemcsak-akar-szeretni-hanem-tud-isnemcsak-tud-szeretni-hanem-akar-isa/4235899989871458/>.

CSERHÁTI Sándor 2008. *Pál apostolnak a korinthusiakhoz írt első levele. Fordítás és magyarázat*. Luther Kiadó, Budapest.

HAFENSCHER Károly 2010. *Liturgia. A keresztény iszenteszlet protestáns megközelítésben, ökumenikus szellemben*. Luther Kiadó, Budapest.

PRIOR, David 2020. *The Message of 1 Corinthians. Life In The Local Church*. Inter-Varsity Press, London.

PRÖHLE Károly (szerk.) 2018. *Agenda. A Magyarországi Evangélikus Egyház lelkeszei számára*. Luther Kiadó, Budapest.

SZABÓ Gyula 1966. Ötvened vasárnapja. *Lelkipásztor*, 41. évf. 1. sz. 49–52. o.

■ HORVÁTH-HEGYI ÁDÁM

Böjt 1. vasárnapja

► Mt 4,1–11

Jézus megkísértése

A vasárnap jellege

Böjtelő vasárnapjai után következik a nagyböjti időszak (katolikus szóhasználat), latin elnevezéssel élve a *quadragesima*, a liturgikus év negyvennapos húsvét előtti böjtje. Hamvazószerdától nagyszombatig tartó időszak, mivel az egyház nem tekinti böjti napnak a vasárnapokat. A böjtre vonatkozóan Jézus a Hegyi beszédben ad tanítást (Mt 6,16–18).

Nagyböjt első vasárnapjának neve *Invocavit* (egyházunk *Agendájában Invocavit* alakban szerepel). *Invocabit me et ego exaudiam eum...* – „Segítségül hív engem, ezért meghallgatom őt...” (Károli-ford.) A vasárnapi textust megerősíti a 91. zsoltár bátorítása, amely a templom pitvarán át a terhekkel érkező zarándok számára mondott papi imádság és áldás lehetett. A templomban menedéket keresőnek Isten szava a vigasz. Meghallgatásra talál a zarándok. Jézus megkísértésének

történetében újra hallunk idézni a 91. zsoltárból a sátán „átiratában”.

Jézus egész földi útja, különösen a Golgota felé közeledve építi a bizalmat bennünk Istenünk iránt, hogy atyai szeretettel vigyázza életünket. Jézus megkísértésének története a hit küzdelmére, kísértéseink fölismerésére és legyőzhetőségére hívja fel figyelmünket.

Amit a textusról tudni kell

A textus helye közvetlenül Jézus megkeresztelése után található a három evangéliumban. Miatán Jézus megkeresztelkedett Keresztelő János által a Jordánban, visszavonult a pusztába, ahol negyven napon át böjtölt (Mt 4,1–11; Mk 1,12kk; Lk 4,1–13). Márk csak említést tesz a kísértésről, Máté és Lukács Jézus mindhárom kísértését megemlíti, de Máté a második helyen lévő kí-

sértést a harmadik helyre teszi, mert Jézust királyi messiásként akarja bemutatni, és az erre utaló kísértést ezért helyezi a harmadik helyre (PRÓHLE 1991, 80–84. o.).

A hagyomány a Tábor hegyére vagy Jerikótól északnyugatra található Dzsebel Karantálra (Nagyböjt-hegy) helyezi az eseményt (HAAG 1989, Jézus megkísértése¹).

„Akkor elvitte Jézust a Lélek a pusztába, hogy megkísértse az ördög.” (Mt 4,1) Megjegyzendő, hogy nem böjtölni ment a pusztába, hanem a Lélek vitte, hogy megkísértse az ördög. A puszta egyrészt Isten közelségének a helye, másrészt a démonoké. Jézus mindkettő valóságát átéli. A Lélek vezet, és kísértést szenved. A διάβολος támadásával szemben csak az imádság és a böjtölés adhat segítséget, amint ezt tanítványainak is mondta a megszállott fiú meggyógyításakor „Mindamellet ezt a fajtát nem lehet másképp kiűzni, csak imádsággal és böjttel.” (Mt 17,14–22; SZIT)

A kísértés az Édenkert óta az Istenbe vetett bizalom próbája (Zsid 11,17–18). Pál apostol beszél az erőn felüli kísértésekről (1Kor 10,13). Jézus is figyelmezteti a tanítványokat a Gecsemáné-kertben: „Virrasszatok és imádkozzatok, hogy kísértésbe ne essetek...” (Mk 14,38)

Jézusnak több kísértést kellett elszenvednie: a Gecsemáné-kertben (Mk 14,32–42) és a keresztfán is a Sátán utolsó támadását (Mk 15,34). De ő büntelen maradt a kísértésekben. „Ki vádolhat engem közületek bűnnel?” (Jn 8,46; Káldi-Neovulgáta) „...ő nem tett bűnt...” (1Pt 2,22) A kísértés hitünk erőpróbája is. Kívánságaink csalétké ellen Jézus Krisztus a példa. Ő mindenben előttünk jár. „Szívembe zártam beszédedet, hogy ne vétkezzem ellened.” (Zsolt 119,1)

Jézus megkísértésének egyedüli célja eltéríteni, megakadályozni őt abban, amiért emberre lett, az isteni tervet, a megváltást. Hatalomátvéltelt akar a Sátán, letaszítani Istent a trónjáról. Be-

bizonyítani az Isten Fiáról, hogy az ács fia. Jézust saját szolgálatába állítani, az Isten képére formált embert sátánképűre változtatni.

A perikópa megértése

„A böjt azt jelenti, hogy az ember el mer fordulni magától azért, hogy sokkal intenzívebben odafordulhasson az Élő Isten vezetése felé, hogy az imádsága ne monológ, hanem dialóg legyen.” (GYÖKÖSSY 2013, 16. o.)

A böjt a 4. századtól a keresztségi felkészítés ideje is. A lelki kapcsolat megújítása Istennel. A böjti vasárnapok igehirdetésében belső útra indulunk. Elfordítjuk tekintetünket a testi csábítások irányából, hogy elindulhassunk a mennyei felé. Bibliai példák sora: Mózes negyvennapos böjtje a Tízparancsolat kihirdetése előtt (2Móz 34,28); Dávid böjtje gyermekéért (2Sám 12,16); a próféták gyakori böjtje (Zak 8,19); stb. Az Újszövetség szerint Jézus elítéli a farizeusi formális böjtölést (Mt 6,16–18); saját tanítványai böjtjét indokolatlannak tartja (Mt 9,14–15); a tanítványok a szolgálatra való kibocsátás esetében viszont tartottak böjtöt és imádkozást (ApCsel 13,2k; 14,23); stb.

Jézus böjtje más. A büntelen böjtöl. Egész e világra jövele születésétől a haláláig böjt, amint a Krisztus-himnuszban is olvasható (Fil 2,6–8).

Az ember böjtje szöbajt, indulatböjt, gondolatböjt és pénztárcaböjt. Hogyan tudnánk a földiekéről az égiekre emelni tekintetünket?

Az első Ádám kísértése az Éden, az új Ádám kísértése a puszta. Melyik a nagyobb kísértés, ha mindenünk megvan, vagy ha hiányt szenvedünk?

Igehirdetési vázlat

A megváltás kísértései

1. Égiekre emelt tekintet – Böjt
2. Éden és puszta – Melyik a nagyobb kísértés?

¹ <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-haag-lexikon-C8B18/j-C9064/jezus-megkiserterese-C90C2/>.

3. Jézus böjtje – Valóban Isten Fia!

4. Jézus vonzásában

Spurgeon rendszeresen böjtölt – és az érte imádkozók is rendszeresen böjtöltek. Nem volt olyan igehirdetése, amikor ne tért volna meg valaki – írják róla.

Tudjuk, hogy Luther, Kálvin, a nagy reformátorok rendszeresen böjtöltek. A böjt olyan, mint a hangszer hangolása. Összhangba hozza életünket a tiszta eredeti hanggal, Isten hangjával.

A böjt ugyanakkor arra is felhívja a figyelmünket, hogy a sátán létező személy, olyan valaki, akinek tevékenysége az emberi életet próbálja tönkretenni. Ott van életünk édenjében és lelkünk pusztájában.

Mai igénk Jézus böjtéről szól. Talán tanítványainak mesélhette el, mit élt át a pusztában: nem tudjuk, de erőt meríthetünk belőle.

„Akkor elvitte Jézust a Lélek a pusztába, hogy megkísértse az ördög.” (Mt 4,1) Jézust a Lélek viszi ki a pusztába, mert amikor támad a Sátán, a Szentháromság Isten teljességére van szükség a kísértés visszaveréséhez. Jézus negyven napon át böjtölt, és akkor megéhezett. Az ördög ismeri gyenge pontjainkat, és oda küldi nyilait, mint Áháb király esetében: a páncél és kapocs közötti részbe.

„Ha Isten Fia vagy, mondd, hogy ezek a kövek változzanak kenyérré!” Ha Isten Fia vagy – Jézus alapvető identitását támadja („Ez az én szeretett Fiam...” – Mt 17,5), és Isten szavait forgatja céljának megfelelően. Az első bűn az evésvágy kísértésével, a büntetése is a kenyérgkérdéssel kapcsolatos. „Töviset és bogáncskórót teremjen tenéked [...]! Orcád verítékével egyed a te kenyeredet...” (1Móz 3,18–19; Károli-ford.)

A zsidó írástudomány azzal a reménységgel kecsegtette a népet, hogy az eljövendő messiás ismét mannat, mennyei kenyeret ad majd, mint egykor Mózes tette a pusztában (KARNER 1935, 19. o.). Isten a követ már kenyérré változtatta azáltal, hogy termőfölddé lett a kő és kenyérré lehet a mag. Ötezer embert vendéglelt meg a

pusztában. Ádám és Éva az első kísértésben elbuktak, az ingyenkenyér mannája is zúgolódást váltott ki a pusztában Mózással szemben. Jézus a mennyből alászálló kenyér, az úrvacsora kenyere, amely a kőszívet változtatja át. Az átváltoztatás megtörténik, de nem a kísértő diktálta módon, hanem az Atya dicsőségére. Az elosztás, a javak igazságos megosztása a mi feladatunk, a mi kísértésünk.

„Ha Isten Fia vagy, vesd le magadat, mert meg van írva: Angyalainak parancsot ad, és azok tengerükön hordoznak téged, hogy meg ne üsd lábadat a kőbe.»” (Mt 4,6; ÚF) Élt Izraelben egy várakozás, hogy a Messiás jelt mutat a templommal kapcsolatban.² Ezért a templomőrség a templomtisztítás eseményénél sem reagál Jézus megbotránkoztató cselekedetére. Jézus nem Isten mutatványosa, mint ahogy Heródes is szerette volna őt látni (Lk 23,8), hanem Szabadító. Szabaddá teszi az utat a megváltásunkhoz. Mert ő lesz majd az igazi áldozat, a vérét kiontó Bárány.

„Angyalainak parancsot ad...” A 91. zsoltár valóban ír erről, de ismerni kell a sátán módszereit: elferdíti Isten szavát – az „örizzenek minden utadban” hiányzik. Hasonlóan az Édenkertben történetekhez: „Csakugyan azt mondta Isten, hogy a kert egyetlen fájáról sem ehettek?” (1Móz 3,1)

Istennek van terve a templommal. De nem cirkuszi attrakció, hanem megtisztítás, a megváltás előkészítése, a templomi áldozat infrastruktúrájának megszüntetése és a szentély megnyitása. Az Isten Báránya meghal a világ bűnéért, és nincs szükség többé áldozatbemutatásra.³

„...megmutatta neki a világ minden országát és azok dicsőségét, és ezt mondta neki: Mindezt ne-

² „Templom orma: valószínűleg a templom külső udvarának délkeleti sarkán lévő torony, mely a Kedron-völgyétől mérve 400 könyök magasan volt Josephus Flavius adatai szerint. – Angyalainak parancsolt: zsoltárokból vett idézet. (90, 11)” KOSZTOLÁNYI 1944, 64. o.

³ „A TEMPLOM. A második templom, melyben a Messiásnak meg kellett jelennie és azt dicsővé tennie (Agg. 2,7–10; Mal. 3,1–3).” Uo. 18. o.

ked adom, ha leborulva imádsz engem.” A sátán azt sugallja ebben a kísértésben, amit a zsidóság várt. Egy politikai messiást. „Jézus istenfiúi méltósága szöges ellentétben van azokkal a messiási váradalmakkal, amelyeket a zsidó írástudomány magának alkotott.” (KARNER 1935, 20. o.) A kísértő a világosság angyalaként tűnik elénk, de valójában sötétséget hoz, szenvedést vált ki. Isten szavát idézi, de megcsonkítva és kiragadva eredeti értelméből. A földi országgal csábít a mennyországától való elfordulásra.

A sátánnak is van csodatévő hatalma. Felviszi Jézust a templom ormára, a magas hegyre. Ebben az esetben elmaradt a kezdő mondat: „*Ha Isten Fia vagy...*” Jézus néven nevezi az ellenségét. „*Távozz tőlem, Sátán!*” Ezt mondja Péternek is, az egyház későbbi fejének, aki szintén el akarta téríteni Jézust a megváltás útjáról (Mt 16,22). „...*álljatok ellene az ördögnek, és elfut tőletek.*” (Jak 4,7; Károli-ford.) Az ellenállás példáját Jézus megmutatta nekünk. Isten igéje lelkünk kardja.

Jézus mindig Isten szavát idézi válaszul a kísértésre. Vessük a szívünkbe, legyen vértünk és pajzsunk, mondjunk ellene a sátánnak (mint a katolikus liturgiai gyakorlatban kereszteléskor), hogy mi is kitartsunk, amíg tart földi életünk.

Jézus megkísértése példaképpé lett az üldözött keresztényeknek. Fel kell ismerni a sátán szándékát, és Isten igéjére kell szegezni tekintetünket, mert a világ nem kívül van, hanem belül építkezik a lelkünkben.

További javaslatok az istentisztelethez

Lekció

1Móz 3,1–13; Zsid 4,14–16

Énekek

EÉ 275; 441

Imádság

121. zsoltár

Illusztráció

TÖRTÉNET

Gyököcssy Endre egy modern asztaltársaságból idéz fel egy jelenetet. A háziasszony sorozatos kínálása ellenére egy fiatalember nem vesz semmit a tálból. A szóváltás során bevallja, hogy ő most böjttől. A háziasszony válasza hű tükre a mai „közegnek”: „Ma már csak háromféle ember böjttől – a sportoló, de azt úgy hívják, edzésterv; a hízásra hajlamos ember, de azt úgy hívják, hogy fogyókúra; valamint a gyomorbajos, azt pedig úgy hívják, diéta.” Valószínű, hogy ma még egy negyediket is hozzátenne a háziasszony: „Meg az, aki valamilyen – valós vagy vélt – sérelem, igazságtalanság ellen akar tiltakozni, de azt úgy hívják, hogy éhségsztrájk.” (GYÖKÖSSY 2013, 16. o.)

„Jézus – Szent Pál apostol szerint – a második, azaz szellemi Ádám. Amíg az első, a testi Ádám elbukott a kísértés alatt, addig a második, a szellemi Ádám győzött felette. Jézust persze nem ez okból kísértette meg az ördög, hanem azért, mint később látjuk, mert tudni akarta, ki ő... Istenfia vagy ács fia... Isten vagy Ember?” (RÖCK é. n., 16. o.)

„Amíg a megkísértés azt mutatja meg, milyen bűnöktől kell szabadulni, addig az Úr Hegyi beszéde azt világítja meg, hogy mely erényeket kell magunkévá tennünk. Egyik azt mutatja, mint kell elszakadni a Sátólól, a másik azt, hogyan kell, hogyan lehet kapcsolódni az Úrral. A megkísértés és a Hegyi beszéd egymást kiegészítő két részlete az evangéliumoknak. Egyik a bűntan, másik az erénytan törvénytára.” (RÖCK é. n., 27. o.)

VERS

És hátrafordult az Úr^A

^A <https://songbook.hu/lyrics/21985/es-hatrafordult-az-ur>.

József Attila: *Az Isten itt állt a hátam mögött*

Az Isten itt állt a hátam mögött
s én megkerültem érte a világot

.....
.....

Négykézláb másztam. Álló Istenem
lenézett rám és nem emelt föl engem.
Ez a szabadság adta értenem,
hogyan lesz még erő, lábraállni, bennem.

Ugy segített, hogy nem segíthetett.
Lehetett láng, de nem lehetett hamva.
Ahány igazság, annyi szeretet.
Ugy van velem, hogy itt hagyott magamra.

Gyöngye a testem: óvja félelem!
De én a párom mosolyogva várom,
mert énvelem a hűség van jelen
az üres űrben tántorgó világon.

GONDOLAT

„A megpróbáltatás olyan, mint az erős szél, mindent letép rólunk, tehát olyannak látjuk magunkat amilyenek valójában vagyunk.” (Arthur Golden)

Felhasznált irodalom

- GYÖKÖSSY Endre 2013. *Könyvecske a böjtről*. Szent Gelért Kiadó, Budapest.
- HAAG, Herbert 1989. *Bibliai lexikon*. Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest. Web: <https://www.arcantum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-haag-lexikon-C8B18/>. (Megtekintés: 2023. december 4.)
- KARNER Károly 1935. *Máté evangéliuma*. Keresztyén Igazság, Sopron.
- KOSZTOLÁNYI István 1944. *Így szeretett az Isten*. Korda R. T., Budapest.
- PRŐHLE Károly 1991. *Lukács evangéliuma. Fordítás és magyarázat*. Evangélikus Sajtóosztály, Budapest.
- RÖCK Gyula é. n. *Jézus megkísértése*. Tanulmány. Kézirat [elektronikus dokumentum]. <https://mek.oszk.hu/05900/05905/05905.pdf>. (Letöltés: 2023. december 4.)

■ GYÖRI JÁNOS SÁMUELNE

TARTALOM

Mécses a te igéd

CZÖNDÖR ISTVÁN: *A megújítottak* 1

Tanulmányok

REUSS ANDRÁS: *Fél évszázadnyi vonakodás. A Leuenbergi konkordia jubileuma* 2

PAP KINGA MARJATTA: *Budapesttől Krakkóig. Közép-kelet-európai körkép a Lutheránus Világszövetség teológiai és szervezeti hangsúlyairól 1984–2023 – 1. rész* 13

ANGYAL-CSEKE CSABA: „*Én melyikük szavát ismétlem?*” *A farizeus és a vámszedő példázata a kortárs exegetikai irodalom tükrében 1.* 23

Figyelő

Előadás

RÉZ-NAGY ZOLTÁN: *Bizonyosság a szeretet erejére. Iktatási beszéd (Jn 15,9–14)* 38

Az igehirdető műhelye

LAMPÉRT GÁBOR: *Vízkereszt ünnepe után utolsó vasárnap (2Móz 3,1–15)* 41

STEINDL-PAPP JUDIT: *Hetvened vasárnap (1Kor 9,24–27)* 45

LÁZÁRNÉ TÓTH SZILVIA: *Hatvanad vasárnap (2Kor 12,1–10)* 49

HORVÁTH-HEGYI ÁDÁM: *Ötvened vasárnap (1Kor 12,31–13,13)* 52

GYŐRI JÁNOS SÁMUELNÉ: *Böjt 1. vasárnapja (Mt 4,1–11)* 56

